Hüseyin Aygün

Dersim 1938 ve Zorunlu İskân

Telgraflar, Dilekçeler, Mektuplar, Fotoğraflar

genişletilmiş 4. baskı

*dipnot

Dersim 1938 ve Zorunlu İskân

Hüseyin Aygün

*dipnot

Hüseyin Aygün

DERSİM 1938
VE
ZORUNLU İSKÂN

Telgraflar, Dilekçeler, Mektuplar, Fotoğraflar

Mesut Yeğen'in Önsözüyle

*dipnot

Hüseyin Aygün: 1970 yılında Tunceli'de (Dersim) doğdu. 1997 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1998 yılından beri Dersim merkezde ceza avukatlığı yapmaktadır. Uluslararası Af Örgütü üyesidir. Dergilerde, gazetelerde ve internet sitelerinde yazıları yayınlandı. Zazaca yazılmış *Eve Tarixê Ho Têri Amaene* (Tij Yayıncılık, 2007) adlı kitabı var. İnsan Hakları, Hukuk, Alevilik ve Dersim gibi konularla ilgilenmektedir.

Dersim 1938 ve İskân Politikası/Hüseyin Aygün
© *Dipnot Yayınları*
Dipnot Yayınları 70 -Tarih ve Politika 5
lSBN: 978-975-9051-75-4

Sertifika No: 14999

Kapak Tasarımı: Sinan Solmaz
Kapak Fotoğrafı: Pülümür'den Kamer ve Elif Fırat ve çocukları, 1938 sürgününde
Düzelti: Türkan Demir
1. Baskı: Mayıs 2009
2. Baskı: Haziran 2009
3. Baskı: Kasım 2009
4. *Baskı* Mart 2010

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Ltd. Şti
Baskı: Mattek Matbaacılık Bas. Yay. Tan. Tic. San. Ltd. Şti.
GMK Bulvarı No 83/23 Maltepe / Ankara

Dipnot Yayınları
Selanik Cad. No: 82/32 Kızılay / Ankara
Tel: (0 312) 419 29 32 / Faks: (0 312) 419 25 32

e-posta: dipnotkitabevi@yahoo.com

1938 Dersim Harekâtı sırasında öldürülenlere,
sürgün edilenlere...

Bizi kamyona doldurdular
Tüfekli iki erin nezaretinde
Sonra o iki erle yük vagonuna doldurdular
Günlerce yolculuktan sonra bir köye attılar
Tarih öncesi köpekler havlıyordu

Cemal Süreya[1]

---

[1] 1931'de Dersim Pülümür'de doğdu, 1938'de ailesi ile birlikte Bilecik'e sürgün edildi.

İçindekiler

ÖNSÖZ/Dersim 1938
Mesut Yeğen 11

DÖRDÜNCÜ BASKIYA SUNUŞ 19

İKİNCİ BASKIYA SUNUŞ VE TEŞEKKÜR.....23

71 YIL SONRA ORTAYA ÇIKAN SÜRGÜN BELGELERİ.....25

BİR FOTOĞRAFIN HİKÂYESİ.....29

BİR DERSİMLİNİN SÜRGÜN YOLCULUĞU.....33

ZORUNLU İSKAN: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE
TARİHSEL ARKA PLAN.....43

CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE DERSİM.....47

Osmanlı Mühimme Defterlerinde Dersimli Kırmanclar 50

Yol, Askerlik ve Okul.....54

Askeri Harekât ve Sürgüne Gönderme.....57

Osmanlı Dönemi Dersim Raporları.....58

Osmanlının İlk Dersim Raporu (1896).....58

Şakir Paşa'nın Dersim Raporu (1899).....59

Mardini Arif Bey'in Raporu (1903).....60

Mutasarrıf Celal Bey'in Raporu (1903-1906) 62

Ali Paşa'nın Raporu 63

Osmanlının Gözünde Dersimliler: "Vahşiler, Eşkıyalar, İkiyüzlüler"..63

19. Yüzyılda Dersim Aşiretlerine Resmi Çözüm: "Vidin'e, Fizan'a,
İşkodra'ya Sürgün".....65

Aliyê Gax ve Seyit Rıza 67

20. YÜZYILIN BAŞINDA İSKÂN POLİTİKALARI VE DERSİM 71
Cumhuriyet Dönemi Dersim Raporları 74
Müfettiş Hamdi Bey'in Raporu: "Ağalar Uzak Vilayetlere Nakledilsin" 75
Cemal Bardakçı'nın Raporu: "Dersimliler Elaziz ve Malatya'da İskân Edilsin" 76
Birinci Umumi Müfettişlik: "Ticaretleri Men Edilsin, Aç Kalacak Halk Zamanla İlticaya Mecbur Edilsin" 77
İbrahim Tali Bey'in Raporu: "Dağ Köyleri Yıkılsın, Ahalisi Ovaya Taşınsın" 78
Mareşal Fevzi Çakmak'ın Raporu: "Dersim'e Koloni Yönetimi Kurulsun" 79
Halis Paşa'nın Raporu: "Dersim Ağaları, Kazakların Kaldığı Adalara Götürülsün" 82
Jandarma Umum Komutanlığı'nın Raporu: "Reisler, Aileleri, Akrabaları, Reis Olmak İddiasında Olanlar ve Şimali Dersim Halkı Garba Nakledilsin" 84
İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Raporu: "3470 Kişi Batıya Sürgün Edilsin" 87
İsmet İnönü'nün Raporu: "Dersimlilerin Erzincan'da Çalışması Engellensin" 89
Abidin Özmen'in Raporu: "Her Yıl 3 Bin Kişi Batıya Taşınsın" 90
Celal Bayar'ın Şark Raporu: "Nüfuz Sahibi Derebeyleri İç Vatana Nakledilsin" 91
General Alpdoğan'ın Raporları ve Dersim Hakkında Düşünceleri 92
Dördüncü Umumi Müfettişliğin 29 Aralık 1936 gün ve 510 Sayılı Dersim Raporu 93
Hükümetin Hukuki Hazırlıkları **97**
Şark Islahat Planı 98
1097 Sayılı Yasa (Mecburi İskân Kanunu) 99
İskân Kanunu 100
Umumi Müfettişlik Yasası ve Umumi Müfettişler 106

"Türkleştirme" Genelgesi 107
Tunceli Kanunu 108
Hükümet ve Bakanlar Kurulu Kararları 113
Türkiye Cumhuriyeti'nin Gözünde Dersim:
"Daimi Bir Huzursuzluk Yuvası" 116
DERSİM KATLİAMI VE 1938 SÜRGÜN KARARI KRONOLOJİSİ 123
Koçuşağı Harekâtı 124
Pülümür Harekâtı 125
1938 Dersim Katliamı 125
Katliam Yerleri, Tahmini Sayılar 133
Dersimlilerin Zorunlu İskânı ve Belgelerin Katkısı 137
Bir Haneden 4 Kişi 137
Dersim Nüfusu: Sürgün Edilenler ve Kalanlar 139
Gidiş ve Dönüş 141
Zorunlu İkamet Travması 141
RESMİ SATIRLARDAKİ ÖNEMLİ GERÇEKLER 143
Katliamı Dile Getiren Satırlar 144
Merkezden Yönetilen ve Gözetim Altında Bir İskân 144
**Kaybolanlar, Ölenler, Hastalananlar,
Düşkünler Evi'ne Verilenler 145**
Parçalanan Aileler 146
Sürgün Mektupları 148
İsmail Oğlu Şükrü'nün Yalvarması 148
Geri Dönüşe Devlet Desteği Yok 149
1938 Dersim Sürgün Kararının Temel Özellikleri 150
EKLER 153
1937 Yılında Yapılan Tunceli Tenkil Harekâtına
Dair Bakanlar Kurulu Kararı Gayet Gizlidir Karar 154

İkinci Tunceli Tenkil Harekâtı Sırasında
4. Genel Müfettişlikçe Yayınlanan Bildirge 156

İkinci Tunceli Tenkil Harekâtı Sırasında 4ncü Genel
Müfettişlikçe Yayınlanan Diğer Bir Bildirge 158

Tunceli Kanunu Özeti 160

Kardeşim Alpdoğan, ... 163

BELGELER 167

KAYNAKÇA 247

RESİMLER 249

ÖNSÖZ

Mesut Yeğen

Dersim 1938

Kürt meselesi üzerine düşünüp çalışanlar bilir: 1937-8 Dersim İsyanının, yirminci yüzyılın ilk yarısına yayılan Kürt rezistansı içinde biraz ayrıksı, kendine has bir yeri vardır. Osmanlı modernleşmesinin Kürt taşrasına sızmasına karşı 1800'lerin ilk yarısında başlayan ve feodal mirlerin başını çektiği Kürt rezistansının 1850'lerde çökertilmesinin ardından, 1870'lerde başlayıp 1940'lara kadar süren ikinci dönem Kürt rezistansının son halkasını teşkil eder görünse de, Dersim İsyanını bu ikinci dönem Kürt başkaldırısının içine yerleştirmek biraz zordur. Zorluk şurdan kaynaklanır: 1870'lerin Şeyh Ubeydullah Ayaklanmasıyla başlayan ikinci dönem Kürt rezistansı, 1921 Koçgiri, 1925 Şeyh Sait ve 1930 Ağrı Ayaklanmalarında iyi kötü ulusal bir renge, ulusallık etrafında serd edilmiş pozitif bir programa kavuşmuşken, 1938 Dersim İsyanında 'ulusal bir hüviyetin' izleri biraz zayıftır. Dersim isyanı boyunca, ortada ne 1925 Ayaklanmasını planlayan *Azadi*, ne 1930 Ayaklanmasını sevk ve idare eden *Hoybun* gibi seküler ve şehirli bir örgütlenme ve önderlik, ne de Türkiye Kürtlerine dair genel bir 'özgürlük programı' mevcuttur. İsyan, bütününde, dini bir rehberin, Seyyid Rıza'nın

başını çektiği bir kısım aşiretin, hayat alanlarına tecavüz etmek isteyen 'yeni ve yabancı' bir kuvvete karşı gösterdikleri kararlı bir 'son' ve 'nafile' direnişten ibaret gibidir. Dersim havalisindeki Kürtler, fiziki ve kültürel habitatlarına karşı girişilen kıyıma, bedelini ağır ödeyecekleri kolektif, silahlı bir direnç göstermiştir 1938'de. Bu haliyle de 1938 Dersim isyanı, yirminci yüzyılın ilk yarısındaki Kürt rezistansının çeperinde bir yerde durur.

Dersim İsyanını ayrıksılaştıran hiç şüphesiz bizzat Dersim'in 'ayrıksılığı' olmuş olsa gerek. Dersim'i ayrıksı kılan en önemli özelliğinin (Kürt-Zaza) Aleviliği olduğu malum. Ancak, herhalde bunun kadar önemli bir başka özelliği de ulaşılamazlığı, erişilemezliği olmuş gibidir. Malum, Osmanlı Devleti, Tanzimat'ın ardından Osmanlı mülkünün her tarafına daha bir şevk ve enerjiyle girip, bütün bu mülkü ilk kez ya da yeniden Osmanlılaştırırken, Dersim havalisi Osmanlılaştırma, modernleştirme işinin en zor sızdığı yerlerden biri olarak kalmıştı. Anadolu'nun pek de kıyısında olmayan bir havali, devlet erkinin erişemediği, özerk bir yer olarak kalmak yolunda ısrarlı görünüyordu. Bu durum, hem Osmanlı hem de Cumhuriyet elitini Dersim'e özel bir dikkat göstermeye sevk etti. Nitekim, ondokuzuncu yüzyılın ortasından yirminci yüzyılın ortalarına dek geçen bir asır boyunca çok sayıda ıslahat raporuna konu olup, pek çok harekata maruz kaldı Dersim. 1937-8 Dersim İsyanı da, meşhur 1934 İskan Kanununun ardından düzenlenen ve benzerlerinin en kapsamlısı olan bir harekata cevap olarak vuku buldu.

Bütün bu hali, Dersim İsyanını daha ziyade ıslahat karşıtı bir direnç kılıp, Kürt rezistansının, Kürt meselesinin görece çeperine yerleştirse de, durum elbette bu değildir. Bütün ayrıksılığına

rağmen, Dersim İsyanı, Kürt meselesinin, Kürt rezistansının içindeydi; çünkü, Kürt meselesi epey saçaklı bir mesele, Kürt rezistansı da basbayağı amorf bir iş olup, her ikisi de Dersim İsyanında görülen türden ıslahat karşıtı direnci kapsıyordu. Türkiye Cumhuriyetinin bir ulus devlet olarak kuruluşu ve Anadolunun çok kültürlü nüfusundan ulusal bir topluluk çıkarma işi nasıl Osmanlının/Türkiye'nin batılılaşma ve modernleşme serüvenin bağrında geliştiyse, Kürt meselesi ya da Kürt rezistansı da bu modernleşme ve batılılaşma sürecine gösterilen direncin ortasında gelişti. Bu durumda, Dersim'in modern devletçe ulaşılmazlığı ve erişilmezliği aslında, ulusal topluluğun Kürtlere ulaşamazlığı, erişemezliği anlamına geliyordu. Bu ulaşılamazlığı korumak yolundaki ısrarları Kürtleri ulusal topluluğun dışında tutma etkisini ürettiğinden, Dersim İsyanı, dolaylı da olsa, Kürt meselesinin, Kürt rezistansının içinde oldu.

* * *

Dersim'in önce Osmanlılaştırılması, ardından da Türkleştirilmesi yolundaki teşebbüsün yüzyıllık hikâyesini Osmanlının ve Cumhuriyetin Dersim raporları üzerinden veren Hüseyin Aygün'ün bu çalışması, bu hikâyenin son halkasını teşkil eden 1938 İsyanının ardından takip edilen devlet siyasetinin resmi dökümünü yapan kimi belgeleri de ilk kez bilgimize sunuyor. Devrin İskân Müdürü Reşad Tanyeri'nin resmi yazışmalarından oluşan belgeler Dersim İsyanının karanlıkta kalmış bir yüzüne ışık tutuyor.

Kitap boyunca konu edilen Dersim raporları ve son Dersim isyanının ardından gerçekleşen sürgünlere dair belgeler iki temel hususa işaret ediyor. İlk husus şu: 1937-8 Dersim İsyanı, Cumhuriyet dönemi Kürt ayaklanmaları içerisinde sivillere

yönelik eziyetin ve kıyımın en şiddetlisine sahne olmuş gibidir. İsyan açıkça kışkırtılmış, ardından da isyancılarla beraber aileleri ve hatta isyana iştirak etmeyenler eziyete ve kıyıma maruz kalmıştır. Binlerce isyancı ve sivil vatandaş öldürülmüş, kalan onbinlercesi sürgün edilmiştir. Zannımca, Dersim İsyanı esnasında gerçekleşen kıyımın hacmini en açık biçimde bir resmi belge gösteriyor. Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi'nce yayımlanan *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar* adlı meşhur kitap (Reşat Hallı, 1972), Dersim İsyanı esnasında 17 günde yapılan tarama harekâtında ölü ve diri 7954 kişinin ele geçirildiğini ve 1019 silahın toplandığını rapor etmektedir. Topu topu birkaç on bin kişinin yaşadığı bir havaliden 7954 kişinin ölü ve diri ele geçirilmiş olması kadar, ele geçirilen kişilerle yakalanan silahların sayısı arasındaki bariz örtüşmezlik, isyan esnasında vuku bulan eziyetin derecesi hakkında yeterince şey söylüyor olsa gerek.

Raporların ve belgelerin işaret ettiği ikinci önemli husus da şu: Dersim (ve belki Kürt) meselesinin hallinde Osmanlı ve Cumhuriyet devirleri arasında bariz bir süreklilik mevcuttur. Dersim ıslahat raporları ve Tanyeri belgeleri, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri arasında mantık, terminoloji, enstrümanlar ve failler açısından açık bir devamlılığa işaret ediyor.

Devamlılığın ilk veçhesini, Dersim (ya da Kürt) meselesini kavrama faaliyetinde görüyoruz. Her iki devir açısından da Dersim'in ya da Kürtlerin arz ettiği kültürel çeşitlilik, korumak istedikleri özerklik tahammül edilmezdir. Türdeş olmayan bir sosyallik, batıcılığın ve milliyetçiliğin halesine kapılmış Osmanlı ve Cumhuriyet eliti açısından kabul edilmez olduğundan, ne Dersim'in ne de Kürtlerin 'farklılıklarını' devam ettirmelerine izin verilecektir. Dersim (ve Kürtler), ulus devletin, ulusal top-

luluğun içinde erimek zorundadır. Kabul ederlerse yolla, kabul etmezlerse, Dersim örneğinde olduğu gibi zorla.

Dersim'e, Dersimlilere dair algıyı biçimlendiren terminolojideki devamlılığın özel bazı biçimleri de enteresandır. Görünen o ki, hem Osmanlı hem de Cumhuriyet idarecileri Dersim'de süregiden meseleyi, medeniyetten nasibini almamış bir kısım vahşinin medeniyete karşı koyuşu olarak algılamıştır. Dersim bir çıban, bir fesat yuvasıdır, modernleşmeye karar vermiş Osmanlı elitine göre. Cumhuriyet elitine göre de rejimin "Tunceli vilayetinde yaptığı şey askeri bir sefer değil, medeni bir yürüyüştür" ve Cumhuriyet "Tunceli'nin dağlı bedevilerine şu hakikati" anlatmaktadır: ya bu deve güdülecek ya da bu diyardan gidilecektir" (Yunus Nadi, *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1937, 18 Temmuz 1937). Bugün görünen odur ki, Cumhuriyetin pasifleştirme harekâtı en azından bu düzeyde başarılı olmuş ve Dersimlilerin 'vahşiliğine' son verilmiştir. Bugünün Dersimlilerinin ortalama öğrenim sürelerindeki yükseklik, Dersim şehir merkezindeki 'modern hal', bu işteki başarıya işaret ediyor olsa gerek. Yalnız tuhaftır: Dersimliler vahşilikten vazgeçip modernleşmiş, fakat eşkıyalıktan, münafıklıktan vazgeçmemiştir. 1938'de İsmet İnönü eliyle tarihe gömüldüğüne kani olunan 'meşhur Dersim şekaveti', çok değil kırk yıl sonra, yeniden Cumhuriyetin karşısına dikilmiştir.

Dersimlilere dair 'ıslahı zorunlu vahşiler' algısı geride kalmışsa da, başka bir kısım algı halen dolaşımdadır. Görünen o ki, bir kısım erken dönem Cumhuriyet yöneticisinin Dersim'in Ermeniliğine dair 'kuşkuları', bugün de bir kısım muhafazakarın dimağını meşgul etmektedir. 1938'de General Alpdoğan bir kısım Ermeninin adlarını değiştirip Türk gibi yaşadığına dikkat çekerken, bugün de 'demokrasi aşığı' bir kısım muhafazakar,

CHP'nin Dersim kökenli milletvekili Kemal Kılıçdaroğlu'nun şeceresinde Ermeni atalar bulunduğunu (cıvık bir hazla) iddia etmektedir. Anlaşılan o ki, Dersim'in bir kısım dimağ nazarındaki güvenilmezliğinin kökeninde, sadece vahşiliği ya da Kürtlüğü değil, bütün geçişliliğiyle Aleviliği ve Ermeniliği de vardır.

Dersim meselesini halletmek için düşünülen ve kullanılan enstrümanların değişmezliği, devamlılığın üçüncü bir veçhesini oluşturuyor. Kürt köylerini boşaltmak, yakmak, boşaltılan köylerin sakinlerini Türk nüfus arasına serpiştirip Türkleşmelerini sağlamaya çalışmak, kısaca zora dayalı bir asimilasyon, Dersim meselesini halletmenin mümtaz aracı olmuş gibidir. Malum, 1925 İsyanının ardından bir kısım eşhas batıya göçürülürken, 1934 İskân Kanunu da Kürtlerin kitlesel olarak yerinden edilmesini hedefliyordu. Geride bıraktığımız kırk yılı kasıp kavuran son Kürt isyanının doksanlara tekabül eden bölümünde binlerce köyün boşaltılıp, bir milyondan fazla Kürt yurttaşın yerinden edilmiş olması da gösteriyor ki, rejim Kürt meselesini kesinkes halletmenin yolunun Kürtleri yerinden edip, Türk bölgelerine yerleştirmekten geçtiğine inanmaya devam ediyor. Bu durum, başka bir deyişle, Kürt meselesini halletmenin esas aracının yerinden etme ya da zorunlu iskân olmuş olması, vatandaşlık meselesi açısından temel bir hale işaret ediyor: Kürtlerin vatandaşlığı ya da temel bir kısım vatandaşlık hakları pek çok zaman askıya alınabilir olmuştur. Yerinden etme ve zorunlu iskân, 1925 ayaklanmasında olduğu gibi, hem Dersim isyanı esnasında hem de doksanlarda bir kısım vatandaşın mülkiyet, seyahat ve yerleşme özgürlüğüne yönelik masif ihlaller olarak gerçekleşmiştir. Nitekim, Dersim İsyanı da, Kürtlerin vatandaşlıklarının askıya alınma momentlerinden birine sahne olmuştur.

Dersim meselesini halletmek için istihdam olunan araçlardaki devamlılık durumunun çarpıcı bir örneği de şu 'havuzlar' meselesinde karşımızdadır. Görünen o ki, dün Dersim'i erişilebilir kılıp, pasifleştirmenin yolunun 'havuzlar' oluşturmaktan geçtiğini düşünen rejim, bugün de bu inancını korumaktadır. Malum, Dersim ve havalisini barajlar inşa ederek uysallaştırmaya çalışmak bugün de gündemdedir. Görünen o ki, coğrafyayı, Fırat'ın doğusunu, ulusal coğrafyanın parçası kılmak için beşeri müdahale yeterli olmamış, fiziki müdahaleye ihtiyaç duyulmuştur. Dersimi, Kürtleri pasifleştirmek için coğrafyanın dahi pasifleştirilmesi gerekli bulunmuştur.

Dersim (ve Kürt) meselesini özel yönetim biçimleriyle çözmeye çalışmak da kullanılan araçlardaki sürekliliği gösteriyor. Dün, Dersim meselesini meclis denetimine tabi olmayan bir yönetimle, kendi mucitlerinin diliyle söylersek, "koloni zihniyetiyle" halletmeye koyulan rejim, yakın zamanlarda da sıkıyönetim, olağanüstü hal, bölge valiliği benzeri özel yönetim biçimlerine başvurdu, Dersim'i ve Kürtleri pasifleştirmek için. Sonuç malum: seksen beş yıllık Cumhuriyetin yarısı özel zamanlar, olağanüstü hallerle geçti Dersimliler için.

Devamlılık, Dersim'in, Kürtlerin 'ıslahı' işini yürüten kadrolar düzeyinde de karşımızdadır. 1938 İsyanı esnasında Dersim valiliği ve komutanlığı görevini ifa eden General Abdullah Alpdoğan 1921 Koçgiri isyanının bastırılmasında da görevdedir ve dahası Koçgiri'de yapılan zulümden dolayı Meclisin hışmına uğrayan Nurettin Paşa'nın damadıdır. Keza, 1943'te Özalp'te 33 Kürt köylüsünü kurşuna dizdiren General Muğlalı da 1926'da Dersim civarında gerçekleşen Koçuşağı harekâtında görev başındadır. Tıpkı Şükrü Kaya gibi. Malum, 1934 İskân Kanunun ve 1936 Tunceli Kanunun mimarı İçişleri Bakanı Şük-

rü Kaya, İttihat ve Terakki'nin meşhur Aşiretler ve Göçmenler Umum Müdürlüğünün başındaydı.

* * *

Beri yandan, bugünden geriye bakıldığında, bütün bu devamlılığın, bütün bu sürekliliğin ürettiği en genel netice basbayağı ironiktir: Islahatla, tedip ve tenkille, zorunlu iskânla, sürgünle geçen yüzyılın ardından Dersim, pasifleştirilmek bir yana, Kürt meselesinin, Kürt rezistansının merkezine doğru ilerlemiştir. Dersimliler Türkçe konuşmayı, 'medeni olmayı' öğrenmiş, fakat Kürtlüklerinden de vazgeçmemiştir. Zaman, Dersim'in Kürtlük ve Kürt rezistansı içerisindeki özgüllüğünü, ayrıksılığını gidermese de 'ikincilleştirmiş' ve Dersim'i ziyadesiyle Kürt rezistansının içine yerleştirmiştir. Kürtlük içerisindeki ayrıksılığını bir biçimde 1990'lara kadar koruyan Dersim, malum, bugün Kürt rezistansının ayrıcalıklı merkezlerindendir artık. Anlaşılan, yüzyıllık ıslahat politikası Dersim'i pasifleştirme işini becerememiş, buna mukabil son Kürt isyanı, Kürt rezistansının hep biraz çeperinde kalmış Dersim'i içine çekmiş, kendi bedeninden kılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BASKIYA SUNUŞ

Dersim 1938 ve Zorunlu İskân, yayınlanmasından sekiz ay sonra dördüncü baskısıyla karşınızda.

TBMM'de, 10 Kasım 2009 tarihinde, CHP Grup Başkan Vekili Onur Öymen'in Dersim 1938 katliamını öven ve bugün de aynı politikaların uygulanmasını salık veren konuşmasının ardından beklenmedik ölçülerde tepkiler meydana geldi. Dersimliler başta olmak üzere özellikle Alevi-Bektaşi kurumları, aydınlar, gazeteci ve köşe yazarları Dersim 1938 üzerine yoğun tartışmalara girdiler. Başbakan başta olmak üzere hükümetteki AKP sözcülerinden önemli ve doğru tepkiler geldi. Başbakan Tayyip Erdoğan Dersim 1938 için "katliam" nitelemesi yaptı. Türkiye, belki de ilk kez kendi tarihindeki en kara sayfa olan Dersim 1938 ile yüzleşme fırsatı yakaladı. Bu tartışmalardan hangi sonuçların çıkacağını ve bir süredir süregelmekte olan "tarihperestlik" dalgasından Dersim'in nasibini alıp alamayacağını önümüzdeki dönemde göreceğiz.

Türkiye'nin tarihiyle yüzleşmesi ve hangi kökenden olursa olsun tüm insanların barış içinde bir arada yaşaması için ilk adım olarak resmi arşivlerin bir an evvel açılarak özgürce tartışmalara imkân sağlanması gerekir. Öte yandan 1938'de on binlerce insanın öldürülmesinin "insanlığa karşı suç eylemi" olduğu kabul edilmelidir. 12 bin kişinin sürgününün ise sağ ka-

lanların kültürel olarak katli olduğu ortadadır. Mağdurlara yönelik özel düzenlemeler, kayıp çocukların ailelerine kavuşturulması, Seyid Rıza ve arkadaşlarının naaşlarının 73 yıl sonra da olsa ailelere teslim edilmesi vb. adımların atılması sorunun çözülmesinin öteki boyutları olabilir.

Tartışmalar sırasında konuyla ilgili yapılan yorumların pek büyük bir bölümünde, gazete, dergi, elektronik sayfalar ve televizyon kanallarında Dersim 1938 ve Zorunlu Iskân, hakikati öğrenmek isteyenler için temel başvuru kaynaklardan biri durumuna geldi. Bu, -diğer şeylerin yanı sıra- kitabın amacına ulaştığını gösteren bir gelişme oldu.

Dersim 1938 katliamı konusunda önemli bir başvuru kaynağı haline gelen kitabın bu baskısında bazı önemli yenilikler var.

Kitaba gelen okur önerilerinden hareketle, bu baskıya bir "Dersim Haritası" ekledik. Dersim katliamında Askeri Komutan, Tunceli Valisi ve Dördüncü Umumi Müfettiş olan Abdullah Alpdoğan tarafından hazırlanan ve 6 Aralık 1936 günü toplanan "Umumi Müfettişler Konferansı"nın 3. gününde okunan "Dördüncü Umumi Müfettişliğin 29.12.1936 gün ve 510 sayılı Seyahat Raporu"nu da ilk defa bu baskıda yayınladık. Bu rapor, katliamdan sadece 2 yıl evvel alınan askeri, siyasi, idari önlemleri, katliam, asimilasyon ve zorunlu iskâna dayalı resmi politikaları ve Dersimlilere bakıştaki negatif yönleri tüm açıklığıyla ortaya koymakta.

Osmanlı dönemi Dersim politikalarına, Dersim olaylarının artık bir simgesi durumuna gelen Seyid Rıza'ya ilişkin bazı bölümler eklendi. Dersim 1938'e dair Komünist Enternasyonal tarafından yapılan "gerici aşiret isyânı" şeklindeki değerlendirme de kitaba eklenenler arasında. Komünist Enternasyonal ta-

rafından yayınlanan makale, Dersim 1938 olaylarına Türk hükümetinin resmi penceresinden bakıldığını ortaya koymakta.

"Umumi Müfettişler Konferansı Belgeleri"ni şahsıma sunarak kitabın 4. baskısına büyük katkı yapan yayıncım Emir Ali Türkmen'e, Pülümür merkezinde "Dereyê Areyê Çê Ziya Derguli" de aile fertlerini kaybeden ve bu olayda kurtulanların bilgilerini paylaşan Ali Rıza Aslan'a, Seyid Rıza hakkında çok önemli bilgiler veren Mehmet Gülmez'e ve değerli zamanını çaldığım halde bana sonuna kadar destek veren sevgili eşim Emi'ye gecikmiş de olsa teşekkürü borç bilirim.

Hüseyin AYGÜN

Dêrsim

5 Ocak 2010

İKİNCİ BASKIYA SUNUŞ VE TEŞEKKÜR

Dersim 1938 ve Zorunlu İskân'ın ilk baskısı 2 hafta gibi kısa bir sürede tükendi. Bir araştırma-inceleme kitabının bu kadar kısa sürede ikinci baskısının yapılmasının bazı anlamları olmalı. Okurların kitaba ilgisi Dersim 1938 meselesine olan bir merak ve duyarlılığın göstergesi ve ürünü öncelikle. Dersim 1938 sorunu, katliam ve ardından gelen sürgün, tüm baskı, yasak ve sansüre rağmen tartışılıyor ve tartışma devam edeceğe benzer. Zira dünyada ve Türkiye'de bir süredir "tarihle yüzleşme", "tarihle barışma" eğilimleri var. Türkiye, parçalı-yanıp sönen tartışma ve tepkilere sahne olsa da, ne mutlu ki bu dalganın dışında değil.

Kitaba, basın da ilgisiz kalmadı. Hürriyet, Taraf, Günlük ve Birgün son derece olumlu haberler ve yorumlar yaptılar. 12 bin kişinin sürgünü, haklı tartışmalara yol açtı; Cemal Süreya'nın akıllardan çıkmayan sürgün dizeleri ve Dersimli bir sürgün ailesinin çocuğu olduğu hatırlandı.

Kitabın ikinci baskısı genişletilmiş ve zenginleştirilmiş durumda. Bazı yeni ekler de içermekte. Bazı bölümler ayrıldı, alt başlıklar konuldu. Osmanlının gözünde Dersim, Cumhuriyet'in Dersim anlayışı, bazı yeni belgeler, fotoğraflar, katliam yerleri ve katledilen –tahmini- kişi sayısı, Dersim nüfusu gibi bölümler bu baskıda bir yenilik olarak karşınıza çıkıyor. İlk

baskıdaki bazı –kimi kaçınılmaz, kimi özensiz- yazım hataları da ortadan kaldırılmış durumda.

Kitaba ve özellikle ikinci baskısına emeği geçen bazı isimleri saymam zorunlu. Genelkurmay'ın piyasada hâlâ olmayan kitabını şahsıma takdim eden Ankara Dersim Derneği Eski Başkanı Hüseyin Zeytin ve dernek yöneticisi İbrahim Ögeyik'e gecikmiş de olsa teşekkür ederim. Sevgili dostum Ankara SBF hocası Ahmet Murat Aytaç birinci baskıyı dikkatle okudu ve eleştirilerle ikinci baskıya büyük katkı yaptı ve ilk baskıdaki minnetimden çok fazlasını hak etti. Nihayet ikinci baskıyı eleştirileri ile zenginleştiren Leyla'ya, Gamze'ye, Almanya Köln'de yaşayan Ali Rıza Aksoy'a ve adını sayamadığım dostlara teşekkür ederim.

Hüseyin Aygün
Dêrsim
25 Mayıs 2009

71 YIL SONRA ORTAYA ÇIKAN SÜRGÜN BELGELERİ

Dersim, eskiden beri yaşanan katliamlar, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi politikaları, 1938 trajedisi, ardından gelen sürgünler, 1994 köy boşaltmaları ile hep gündemde kalmıştır. Dersim, öte taraftan etnik kimliği çok tartışmalı ve pek çok kültür ve dilin ve inancın bir arada yaşadığı bir bölgedir. Ermeni, Zaza, Kürt, Türk, Türkmen topluluklara barınak olan Dersim bugün heterojen bir toplumsal kültüre sahiptir. Dersim, ayrıca Türkiye'de Alevi-Kızılbaşların (Kırmanclar) nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturduğu tek bölge durumundadır.

Başta askeri paşalar olmak üzere araştırmacılar, misyonerler, istihbarat görevlileri, tarih boyunca Dersim bölgesine ilgi duymuşlardır. Bu ilgi, "rapor", "akademik tez", "seyahat notları", "anılar" gibi somut ürünlere dönüşmüş ve genellikle resmi politikalara hizmet etmiştir.

Dersim ile ilgili çalışmalar çok zayıftır. 1938'i, "tertele", "katliam" veya "soykırım" olarak niteleyen Dersimlilerin, bu büyük trajediyi belgeleme, arşiv oluşturma, tanıklar, öyküleri derleme, anlatı ve yer fotoğraflarını saklama vb. konularında ciddi çalışmaları olduğunu söyleyemeyiz.

Kuşkusuz bunun başlıca nedeni uzun yıllar –ve hâlâ- devam eden resmi yasaklar ortamı ve devletin politikalarıdır. Dersim

1938 katliamına ilişkin resmi arşivler, hâlâ kapalıdır. '38 katliamını gizleyen devlet kurumları, bu askeri tenkil harekâtını hâlâ -ve inatla- "ayaklanma" olarak göstermeye devam edebilmektedir. Devletin anlayışında ciddi bir değişim olmadıkça Dersim tarihinin objektif ve sağlıklı araştırmalara konu edilmesi zor görünmektedir.

Türkiye'de "1938 tartışmaları" özgürce yapılamadığından konuya dış kamuoyunun ve özellikle Avrupa'nın ilgisi gittikçe artmaktadır. Avrupa Parlamentosu (AP), Kasım 2008 tarihinde "Dersim 1938 Soykırımı" başlıklı bir toplantıya ev sahipliği yaparak konuya yakın ilgisini ortaya koymuştur. Türkiye, Dersim tarihi ve özellikle 1938 trajedisi konusunda serbest tartışmalara yasak koymaya devam ederse, bu meselenin "dışarıda" daha fazla gündeme gelmesi devam edecektir.

Elinizdeki kitapta, 1938 katliamı ve ardından gelen "zorunlu iskân" meselesi bir kez daha gündeme getirilmektedir. Kitapta yer alan belgeler ağırlıkla, İskân Müdürü Dr. Reşad Tanyeri'nin resmi talimatları, sürgün listeleri, telgraflar, sürgün mektupları, hastalık ihbarnameleri, güvenlik, sağlık, nüfus, ölüm, ulaşım konularında gerçekleşmiş resmi yazışmalardan oluşmaktadır.

Kitapta sunduğum belgeler, 1938 yılında Dersim halkından "batı illerine" en az 7 bin, en çok 12 bin kişi sürüldüğünü göstermektedir. Dersimli Kırmancların, bir hane bir köye verilmek şeklinde Türk köylerine serpiştirilerek dillerini unutmaları ve inanç ve kültürlerini terk etmeleri planlanmıştır. Bu kitapta yayınlanan resmi belgeler, önemli gerçekleri bir kere daha açığa çıkarmaktadır. Elinizdeki çalışmanın "Dersim 1938" tartışmasına yeni belge ve kaynak bakımından katkıda bulunacağı kanaatindeyim. Kitapta yer verdiğim belgeler, Yaz-Sonbahar-Kış 1938

tarihlerini kapsamaktadır. Büyük bir çoğunluğu Doktor Reşad Tanyeri'ne aittir.

Belgelerden "Dersim 1938 Zorunlu İskân Kararı"nın hiç bir ölçü tanınmadan, kadınlara, hastalara, beşikteki bebeklere, askerlere, "eşkıyayla çatışmış kişilere", yaşlı ve sakat insanlara dahi uygulandığı anlaşılacaktır. Dersimli "çekirdek aile" dahi iskân sırasında parçalanmıştır. Bir haneden bir köye yalnızca 4 kişinin iskân edilmesinin kararlaştırılması başka türlü izah edilemez. Bu çok önemli bir özelliktir. Kuşkusuz ki, tarihte hiçbir zorunlu yer değiştirme sancısız olmamıştır. Ancak burada bir halk için topyekûn alınmış bir kararın var olduğu, en küçük birim olan ailenin dahi parçalandığı ve sürgün planının on yıl boyunca tavizsiz uygulandığı görülecektir.

Bu kitapta Dersimliler için Kırmanc adı kullanılmaktadır. Dersimlilerin etnik kökenleri çok tartışmalıdır. Tarihte pek çok halkın, kavmin, aşiretin ve milletin gelip yerleştiği Dersim bölgesi, uzun yüzyıllar içerisinde heterojen bir topluluk oluşturmuştur. Geçen yüzyılda Ermeniler, Alevi Zazalar, Alevi Kürtler, Alevi Türkmenlerin bir arada yaşadığı ve Ermenice, Zazaca, Kürtçe ve Türkçe'den oluşan en az 4 dilin konuşulduğu bu bölgenin halkı kendisine "Kırmanc", yaşadığı coğrafyaya da "Kırmanciye" adını vermektedir. Kırmanc adı ile Dersimliler, Zazaca, Kürtçe, Türkçe veya diğer dilleri konuşan bölgedeki Alevi-Kızılbaş toplulukların tümünü işaret etmektedir. Kırmanc, milli bir tanımdan çok inançsal bir Alevi-Kızılbaş üst-kimliği anlamına gelmektedir. Kırmanc adlandırmasının içeriği tartışmalı olsa da Dersim halkının kendisine verdiği bu ismin kullanılması, bilimsel ve etik yönden doğru olacaktır. Zira bir toplum kendisine ne diyorsa odur. Bu nedenle kitabın bundan sonraki bölümünde bu ad kullanılacaktır.

Bu kitaptaki belgelerin yazara ulaşmasında, 12 yıldır Dersim bölgesindeki yaygın hak ihlâllerini araştırmasının, 15 Kasım 1937'de Elazığ Buğday Meydanı'nda idam edilen Seyit Rıza ve arkadaşlarının mezar yerlerini ortaya çıkarmak için, -Seyit Rıza'nın çocukları adına- hukuki girişimlerde bulunmasının -hiç kuşkusuz ki- bir rolü vardır. Kitabın yazarı, Dersim 1938 hadisesinin aydınlanması için Türkiye'de ve Avrupa'da hukuki ve vicdani temelde bireysel çabalar harcamaktadır. Elinizdeki eserde yer alan belgeler harcadığı emeklerin bir sonucu olarak yazara "emanet" edilmiştir. Belgelerin gün yüzüne çıkmasını isteyen kişiler, Dersim halkına yapılanları insanlık vicdanında tartmışlar; açıkça reddetmişler, bir daha hiç kimsenin böyle olaylar yaşamaması için günümüz kuşaklarının haberdar olmasını arzulamışlardır. Her yerde, namuslu ve vicdanlı insanlar vardır.

Belgeler tarafımdan önce tasnif edilmiştir. Birbiriyle benzer ve bağlantılı belgeler tek belgeye indirilmiştir. Belgeler pek fazla olduğundan temsil edici nitelikte olanlar kitaba alınmıştır. İlk kez günışığına çıkan bu belgeleri, Dersimlilerin tarihlerini daha fazla araştırmasına, devlet yöneticilerinin Dersim tarihiyle yüzleşmesine ve Türkiye'nin demokratikleşmesine bir katkı olması umuduyla yayınlıyorum. Elinizdeki kitabı, bugün artık hayatta olmayan Dersim 1938'in tüm kurbanlarına ithaf etmek ise yazar için bir borçtur.

Başta, kitabı okuyup önerilerde bulunan ve önsöz yazan Doç. Dr. Mesut Yeğen'e, yayıncım Emir Ali'ye, SBF'den yoldaşım ve "hocam" Ahmet Murat Aytaç'a, Hacettepe'den Dr. Sema Buz'a, verdiği kaynaksal destekle katkısı büyük olan Leyla'ya, yazar-araştırmacı Caner Canerik'e, Stj. Av. Cihan Söylemez'e ve yaşlı bilgeler Mahmut ve Musa amcalara minnetle...

BİR FOTOĞRAFIN HİKÂYESİ

Pülümür'den Kamer ve Elif Fırat ve çocukları, 1938 sürgününde. Hayatları gibi fotoğrafları da parçalanmış...

Fotoğraftakiler soldan sağa: Ali Fırat (çocuk), Kamer Fırat, Fatma Fırat (ayakta), Beser Fırat (Canerik), Elif Fırat, Hüseyin Fırat (yüzü yırtılmış).

Fotoğraf, tahmini olarak 1945-47 yılları arasında Amasya, Gümüşhacıköy'de Ali Hıdır Fırat tarafından çektirilmiştir.

1938 yılı sonbaharında "Dersim Harekâtı" henüz devam ederken Pülümür'ün Mezra köyünde (Mazra Çê Sadıqu) ikamet etmektedirler. Areyanlı (Areyizu) aşiretindendirler. Köy içerisinde herhangi bir silahlı eylem olmamıştır. Devlete karşı bir hareketleri de yoktur.

Harekât sırasında köye gelen askeri birlikler, "ifade alma" gerekçesiyle köydeki tüm yetişkin erkekleri toplar ve götürürler. Bu sırada Kamer Fırat ve babası Ahmet Fırat, köy dışında kaybolan hayvanlarının peşine gitmişlerdir. Askerlerin dönüşünün ardından köye geri dönerler. Kamer Fırat'ın 2 kardeşi ve 14 akrabası gözaltına alınanlar arasındadır. Babası Ahmet Fırat, Gökçekonak (Tasniye) köyüne götürülmüş olan çocuklarının serbest bırakılması için karakola gider. Askerler, ısrarla çocuklarının serbest bırakılmasını istediği için onu da gözaltına alınan grubun içerisine katarlar. Neticede tüm kafileyi, Pülümür'e götürür ve bugün "Komiser Abbas Necati Parkı" (Dereyê Areyê Çê Ziya Derguli) olarak bilinen dere kenarında kurşuna dizerler. Öldürülenler Mahmut Düzgün, Ali Düzgün, Düzgün Düzgün, Hıdır Fırat, İbrahim Fırat, Hüseyin Fırat, Bako Aslan, İbiş Aslan, Ahmet Fırat, Ali Binat Fırat, Nuri Fırat, Dursun Tekin, Ali Arslan, Mustafa Düzgün, İsmail Düzgün, Ali Düzgün ve Derviş Gerçek isimli kişilerdir. Kurşuna dizilenlerin çoğu, fotoğraftaki ailenin baba, amca ve dayısıdır. Kamer Fırat'ın ailesinden 2 kardeş 2 amca ve babası öldürülür. Elif Fırat'ın ise 2 kardeşi öldürülmüştür.

Katliamdan sadece bir kişinin kurtulduğu bilinir. Tasniye'den Bava Düzgün kurşuna dizilmeden hemen önce ellerindeki urganın gevşek oluşundan yararlanarak ellerini çözer ve alt taraftaki Pülümür çayına doğru kaçar. Askerler hemen ateş ederler, ama Bava Düzgün kendisini çoktan suya atmıştır.

Suyun etrafındaki çalıların altına gizlenir; çalıların içindeki kamış parçasını ağzına alır ve suyun altında hareketsiz durur. Askerler bu çalıların içine süngü bastırarak arama yapar, süngüler sağından-solundan geçer, ona isabet etmez. O, gece geç saatlere kadar orada kalır ve etrafı gözetleyerek tepenin arkasındaki köye gider. Orada da iki gün kalır ve sonra evine gider. İşte bu katliamı bugün, Bava Düzgün sayesinde biliyoruz.

Bu olayın ardından aile, çocuklarını da alarak dağlara kaçar ve orada yaşamaya başlar. 2 ay devam eden kaçışın ardından kaderlerine razı olup teslim olmaya karar verirler. 1938 Sonbaharının sonunda teslim olurlar ve Amasya Gümüşhacıköy'e sürgüne yollanırlar. Aile, burada 9 yıl kalır ve ardından geri dönmelerine izin verilir. Köylerine döner ve yıkılan evlerini inşa ederek yaşamaya kaldıkları yerden devam ederler.

Yıllar sonra, Pülümür katliamının gerçekleştiği yerde Komiser Abbas adına park yapım çalışmaları başlar ve 1938'in kurbanlarının kemikleri hemen ortaya çıkar. Burada yakınlarını kaybetmiş kişilerden biri olan Hasan Aslan resmi makamlara müracaat eder. Aldığı izinle ölenlerin kemiklerinin tümünü toplar ve bunları ilk kez yıkayarak Pırdê Sur (Salördek) Köyüne bağlı "Hewse Hağı" mezarlığına defneder. 1938'de sebepsiz kırılanlar şimdi orada yatıyor; üzerlerinde herhangi bir işaret, saygı yazısı veya doğru dürüst bir mezar taşı bile olmadan.

1987 yılında Kamer Fırat, 2001 yılında ise Elif Fırat vefat ederler. Beser Fırat (Canerik) 2004 yılında vefat eder. Fatma Fırat hâlâ Almanya'da yaşamaktadır. Hüseyin ve Ali Fırat ise İstanbul'da yaşamlarına devam etmektedirler.

BİR DERSİMLİNİN SÜRGÜN YOLCULUĞU[2]

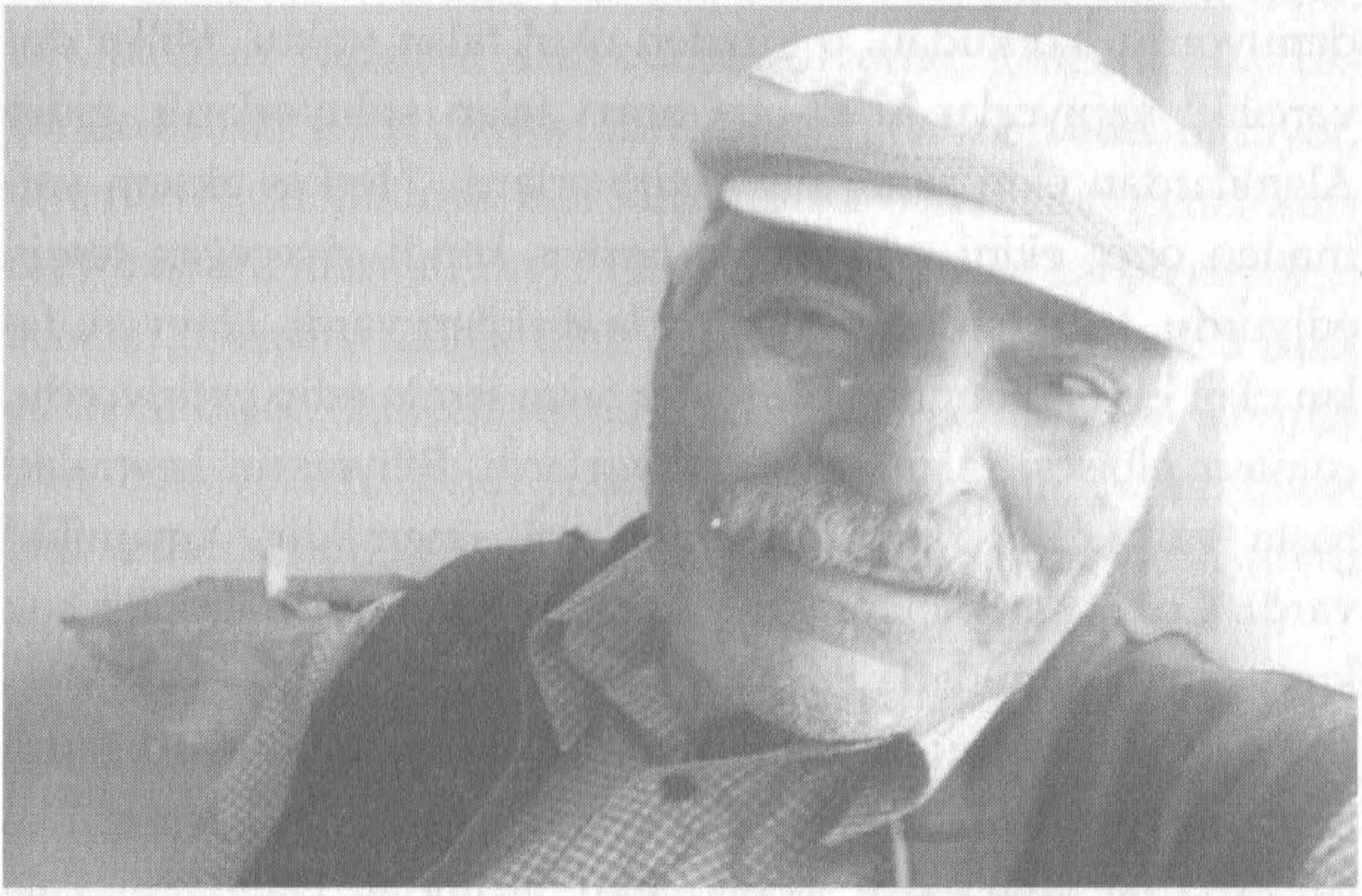

Ben Alacık Köyünün Karmez Mezrasından Ali Şen'im. Asıl baba adım Mehmet'tir de, ama nüfusta yanlışlıkla Mahmut yazmışlar. Şu anda doğuma göre 82 yaşındayım. Belki 80 yaşını da geçginimdir, ama doğumumu bilmiyorum.

1938'e kadar köyde yaşadık, okul yoktu, bir şey yoktu, Türkçe bilmiyorduk. 1938 Dersimin başına geldiğinde biz hepimiz bu olayı yaşadık. 38 hepimizin başına bir duman gibi çöktü, biz hepimiz o olayları yaşadık, birçok insanlarımız kat-

[2] Tunceli merkezden Ali ŞEN ile yapılan görüşme notları, 2004, *Sözlü Kayıt*

ledildi. Birçok insanlarımız vuruldu, sürgün edildi, memleketlerinden edildi. Bizim aileden aşağı yukarı 100'e yakın kişi vuruldu, hepimiz akrabaydık. Hepsi bir ailenin, bir babanın çocukları, amca çocuklarıydı. Ben 38'de 15 yaşlarında filandım. Türkçe bilmiyorduk, ne zaman öğrendim biliyorsun avukatım Türkçe'yi, 39'da garba gittiğimizde öğrendim ben Türkçeyi. O zaman okul diye bir şey yoktu, zaten hükümet falan yoktu, aşiretler arası bir çelişki-melişki falan vardı, kimse başka yere gidemiyordu, korkudan, o yüzden okul falan yoktu. Millet davarcılık[3] yapıyorlardı, az-buz arazi falan suluyorlardı, gidip Alanlılardan ekin satın alıp getiriyorlardı. Herkes akşam yatmadan önce ekini saklıyordu, herkes kendi yiyeceğini temin ediyordu, tek taraflı bir Alanlılarla ilişkileri vardı. Hayvanı falan olan gidip o taraftan bir şeyler falan temin edip getiriyordu, çamaşır elbisesi falan temin ediyorlardı. Biliyorsun kewralık[4] başta vardı, Kewralık Dersim'de çok önemlidir, Xınamilik[5] vardı. Çok insan Kewraydı, çok insan Xınamiydi, ilişkiler çok kuvvetliydi Alanlılarla.

Dersim olayı gününü bilmiyorum da, yazdı, başladığı zaman yaz mevsimiydi, asker ilk başta şeye gelmişti, Kırmızı Dağın orda bir tepe vardı, oraya geldi, ardından Haydaran Zele geçti, yazdı, biz o zaman yayladaydık, yaylaya çıkmıştık. Dersim olayı birden bire başladı, benim hatırladığım kadar, Ovacık'tan başladı, olay en başta. Karakol vardı, şimdi Ovacıklılar hala Tülik diyorlar, Ovacıklıların çoğu Tulik diyorlar, Pulur, Pulur. Pulur diyorlar evet, orda askerlerin kadınlara sarkıntılık yapmaları, orada kadınlara sarkıntılık yapıldığı zaman, benim

---

[3] Küçükbaş hayvan
[4] Zazaca Kirvelik
[5] Zazaca Dünürlük

bildiğim, duyduğum, artık aslı var mı, yok mu kadar şimdi kendi gözümle görmediğim için... Orada askerin vurulmasında Dersim, o güne kadar sükut duran bir Dersim, toplanıyorlar karakolun bizim içimize yapılması sakıncalıdır diye karşı çıkıyorlar, başta Tülik karakolunun yapılması ile başladı, bizim için başka bir şey yoktu, yani, valla, Tunceli ile ilgili mecliste çıkan kanunu bilmiyorum, benim bildiğim kadar Dersim'in ıslah edilmesi için bir önerge veriliyor, şunları diyorlar yolları yapalım, okulları yapalım, ıslah edelim diyorlar, genelkurmay bakanı o zaman karşı çıkıyor, Dersim'i silahla ıslah edelim diyor, diyoruz Fevzi çakmak bizi kurtardı ya o zamanın genel kurmay başkanı mareşal Fevzi Çakmak' tır. O şeye karşı çıkıyor... Islaha... Dersimi silahla ıslah edelim diyor, Dersim yoksa ıslah edilmez diyor, Tunceli Kanunu hakkında ben bir şey duymadım, bilmiyorum, şimdi yalan söylemek olmasın, benim bildiğim kadar kanun, aşağısı Pertek suyu, yukarısı Erzincan suyu, kimse kalmayacak şekilde kanun çıkarmışlar.

Yalan konuşmayayım, son dönemlerde diyorlar ki, Dersim'e Rıza'nın evine gelmiş Şeyh Sait, destek falan istemişler, gece davar-mavar falan kesilmiş, onlar da yememişler, Sey[6] Rıza da demiş ki sen benim elimdeki ekmeği yemiyorsun, benle nasıl kardeşlik yaparsın, nasıl kardeş olacağız, orda cumhuriyet olmuşsa bana ne, cumhuriyetin bana zararı yok, söylüyorlar ama ben bilmiyorum.

Askerin esas gelişi 37'dir, 37'de o zaman asker çıkıyor, silahları topluyor, asker geri gidiyor, 38'de tekrar yükleniyor, her aşiretten nasıl ki kanun kaçakları diyorlar, onların yüzünden patlak veriyor, bütün ağaları toplayıp cezaevine getiriyorlar,

---

[6] Zazaca Seyit.

Abdullah Paşa geldiği zaman, ağaları toplayıp Elaziz cezaevine getiriyor, o anda herkes elinde silahı olan, silahsız olan gidip teslim oluyorlar, Demenanlılar[7] hariç bütün aşiretler cayıyorlar, milis oluyorlar, o zaman, şimdiki koruculara milis derler, milis oluyorlar, bir Haydaranlılarla[8] Demenanlılar kalıyor, bir de Avasanlılar[9] kalıyor.

Heyderanlıların dedeleri de çoğu da gidip teslim oluyor, ekseriyeti teslim oluyorlar, biliyor musun, gidip teslim olanlar bir kere satırdan geçiriliyorlar, bu hareket başlamış ya, Haydaranlıları satırdan geçiriyorlar, ölen ölüyor, kalan da kalıyor, af çıkana kadar ortalığı temizlemeye çalışıyorlar, ağaları, aşiret ağalarını, ileri gelenleri falan topluyorlar, o sırada af çıkıyor, ama seçme yapıyorlar o af çıktıktan sonra, Hesen Efendiyi, Turuşmekli Kureyşan-lı Hesen Efendi'yi, birçok insanı tek tek bekletip, seçip vuruyorlar, yani nasıl ki şimdi faili meçhullar var ya, o zaman da aynısını yapıyorlardı, mesela şeyin oğlu Nazmiye'de İmam Hüseyin o aftan sonra vuruluyor, o aftan sonra adamı getirip vuruyorlar, aftan evvel vurmuyorlar.

O olay sırasında biz Qur diye bi yer vardı hepimiz toplanmıştık oraya, o akşam orda toplandık, davar-mavar kestiler, kurban kesiyorlar ya Allah bizi kurtaracak, sabahleyin çocukları topladılar götürdüler, o tarafta mığaralar vardı, artık silahlar patlamıştı, toplar dövüyordu, topları ben hatırlıyorum Karmez'i tepesinden atılıyor toplar o zaman kalın toplar vardı, şiddetli çatışmalar başlamış, milis fırsat buluyor, milis dediğim Areyanlar, başka bir şey değil, bizim orda olduğumuz, dağlara götürmek için biz davarın ordaydık, başta ben gördüm milisi,

---

[7] Dersim'de bir aşiret.
[8] Dersim'de bir aşiret.
[9] Dersim'de bir aşiret.

Milis aşağıdan çıktı, baktım aşağıdan 3-4 kişi gelmiş, ablamın kocası vardı yanında, Ben eniştem iki tane de dayım var, bunlar sıfte gelir gelmez ateş ettiler, aşağı yukarı çatışma oldu bir taraftan, tepelerde asker ağır makineyi kurmuş, davarı alttan getirdiler, onlar da en cesur silahşor abimdi, bırakmıyordu milis davarı götürsün, o davar bize sebep olur, işte o eniştem yaralandı, akşam geldiler. Qur'da toplandılar, bir sefer ben iki tane amca çocuğum, dediler gidin mığaradaki çocukları alın gelin, biz gittik ki mığara yolunu da bilemedik, biz ayrı düştük, onlar geliyorlar orda toplanıyorlar, başka bizim Taxt diye bir mezramız var, gruptan ayrıldık, başkasına takıldık, o bir tane Ali Koçak var, biz onları kaybettik onlar bizi kaybetti, biz başkalarının yanına gittik, sonra geldik Taxt diye bir yer var bizim orda, orda iki tane mığara vardı, yarısı bir mığaraya gidiyor, yarısı diğer mığaraya gidiyor, asker geliyor, dolanıyor dolanıyor, yukarı çıkıyor, geçen sene Ali Ateş vardı bu Kanoğlu'da, bizim Heyderanlı öldü, tam asker yukarı çıkıyor ki sıksın o orda dışarı çıkıyor, o aşağıdakiler (aşağı mığaradakiler) zaten mığaradan çıkıp kaçıyorlar, benim 3 tane ablam, annem bir küçük kardeşim, onlar orda vurulmuşlar, kaçıyorlar bunlar aşağı mığaradan yukarı kaçarken asker vuruyor, yukarı mığaradakileri asker teslim alıyor, aşağı yukarı 75-80 kişi varmış, yabancılar da vardı, diğer mezralar da vardı onların içerisinde, ben şimdi ona gelirim, abim orda tek başına savaşıyor biliyor musun, bir çok insan orda kurtulmuştur yani, mığaradaikler bir tane başka yerde mığara var, oraya gidiyor, asker o mığarayı da sarınca, orda şey yapıyor, bizim bu Memet vardı, O da askerle beraber gelmiş demiş, korkmayın asker bir şey yapmayacak, o gece topluyorlar hepsini elini kolunu bağlamadan, Karmes mezrasına çıkarıyorlar, onları vuruyorlar, kadınları ayrı erkekleri ayrı vuruyor-

lar, hâlâ mezarları duruyor, Tevnasi denen yerde, hâlâ o tepede duruyor, biz ayrı bir grupla, ayrı grup dediğim, 3-4 kişi ile öyle dolandık gittik, yukarıda, dağa doğru epey de gittik, dağ eteğinde bir- iki gün kaldık, o sırada askeri tekrar geri çektiler, askeri geri çekince, o zaman herkesin anne-babası ortaya çıktı, o zaman abim geldi yanımıza, abimin hanımı da kurtulmuştu, bir tane büyük çocuğu vardı, o da kurtulmuştu, o aşağı mığaradan kaçmışlar kurtulmuşlar, işte biz geldik birleştik, 15-20 gün sonra tekrar asker çıktı, işte o zaman bir sürü zayiat verdiler, benim dayım gil o zaman vuruldu. Biz yine dağa kaçtık, abim gil vardı, silahlar vardı biliyor musun, o zaman ben korkmuyordum. Tayyare geldi Erzincan'dan taradı, burada iki tane askeri kışlası var ya. Ondan sonra kışın kaldık orda, kendi köyümüzde kaldık. Ot falan topladık, asker o zaman ekin falan bırakmamıştı, köyleri falan yakmıştı, yazın dağlarda çökelek falan getirip saklamışlar, Hakislilerden ekin alıyorlardı, Hakisliler yardım ediyorlardı.

Sonra zaman geçti, bir gün dediler af çıkmış, biz de gittik teslim olduk. Elazığ tren istasyonundan Çarşamba'ya Bafra'ya verdiler, Havza'ya verdiler bizi. Abim ayrı, abim Sinop'taydı, abimi Sinop'a vermişlerdi. Bir bayan vardı, onun iki tane oğlu vardı, bir dul kadın çocuğu, toplam 5 onlar, iki de biz 7 kişiydik, bizi Demirci isimli bir köye verdiler, yakınımızda bir köyde Usvız, Avasanları vermişlerdi, oraya, yani milleti nereye verdiklerini kimse bilmiyordu, sonradan Türkçe'yi öğrendik, yolları öğrendik, dağları öğrendik, bizi tuttular o köye verdiler. O köyde oturduk, bize akşam yemeğimizi getiriyorlardı, öğlen de, sabahleyin köylüler getiriyorlardı, pekmez geliyordu. Diyorum ya ben o zaman 15-16 yaşında vardım, yaş inkar edilmez, hatta ben Tunceli'de kalmıştım, ekmek, su demeyi biliyordum,

bana diyorlardı bu Türkçe biliyor ama konuşmuyor, gittim bir yumurta alana kadar canım çıktı, söyleyemiyorduk.

Köy halkı bize çok iyiydi, yani şöyle, şimdi vicdanla konuşmak lazım, o adamlar bize karşı çok olgun davrandılar, askerlik yapanlar vardı içlerinde, bize karşı çok iyi davrandılar orda, sağ-sol davası girdiği zaman biz ordaydık, 7 sene kaldık, biz bir gün birinden işitmedik sen niye namaz kılmıyorsun diye. Gidiyorduk köy odasında oturuyor, konuşuyorduk, bize orda arazi verdiler, bilmem ne yaptılar. Bir köylünün evi vardı, iki tane odası vardı, bir odasında kendileri kalıyor, bir odasını da bize verdiler, en son arazi verdiler, orda ev yaptılar bize. Bir yere gitmedim nereye gidem, 20 yaşına geldiğimde askere gittim.

Benim orda ayrı bir şeyim var, muhtarla şeyi var, komutanla var, ben iki tane muhtarı şikâyet ettim orda, muhtarlar benden çekiniyordu, hatta muhtarlar bana baskı kurmak istediler, ben baskıyı kabul etmedim. Adam bana şunu söyledi, kimi bana gavur dedi, kimi bana deli diyor, o kadar şey ettiler yani. Muhtarla mesele şöyle oldu, ben Alaşehir'e gittim tek başıma, abim daha gelmemişti yanıma, tek başınayım. Amasya'ya gittim, Amasya'da bizim bu Hasan Kaymazgil vardı. Onların evlerine gittim, onlara yardım ettim, evleri yıkılmıştı depremde, yardım ettim, döndüm geldim, dönecem hiç kimse yok köyde, o kadının üç çocuğu da öldü öyle kaldı, geldim dediler seni jandarmadan istiyorlar, dedim benim ne işim falan var, muhtar efendi söyledi, sen gitmişsin dedi, o başçavuş Kutuıdere'de askerlik yapmış, gittim birlikte o tarihi de hiç unutmam onbirinici ayın 15ydi. 1941,42 yıllarıydı, kimse sormadı yolda nereye gidiyon, niye gidiyon, o dönem bir yere gittin mi izin alıyorsun biliyor musun, ilin dışına çıktığın zaman izin alman lazımdı. İçişleri baklanlığından, vali-mali para etmiyordu, direkmen

içişleri bakanına dilekçe verecektin, ordan gelen emre göre gidecektin. Beni attılar içeri, o arada muhtar çıktı geldi, pencere var şöyle bir şey (eliyle camı gösteriyor), kapıyı vurdu muhtar geldi, dedi sana bir kave ısmarlayam, dedim iyi ısmarla, gitti, başcavuş geldi, şeyli Erzincanlı, akşam bana bir bataniya verdiler, yemek verdiler, sabaha dek uzandım öyle yattım. Sabah oldu, sorguya çeken o başçavuş geldi, kapıyı açtı, üşüdün mü böyle dedi, dedim üşüdüm efendim, niye insandır, üşümeyim, bura soğuk dedi, sen nereye gittin, dedim Amasya'ya gittim, dedi niye gittin, niye izin almadan gittin, dedim 30 lira muhtara verdim, izin aldım gittim, izin alman lazımdı dedi. Gidin şu muhtarı çağırın getirin, 5 dakika sonra çıktı geldi adam, dedi ula muhtar, muhtar, ne var, dedi ula eşoğlu eşek hem parasını alıyorsun, hem izin veriyorsun, hem de gelip ihbar ediyorsun, sen bu adamdan ne istiyorsun, madem izin verdin gitti geldi, kaçıp gitmedi. Muhtar dedi, yok o yalan söylüyor dedi, Ula ben şimdi bu adama yemin verecem, yemin verirse ben sana gösteririm, bana dedi ula Hz. Ali mi deli, Düzgün bava mı deli dedi? Ne o deli, ne de diğeri, bunlar ikisi de akıllı insanlar. Tabi bana inandı dedim bu köyde iş yok bir şey yok, millet acından ölüyor, mecbur başka yere gittim, muhtar da tabi bu bana haber vermeden gidiyor falan demiş yine, başcavuş gitti mahkemeye verdi para cezası aldı muhtar, tabi o zaman başçavuş bizim sözümüzü tutuyordu, onlarınkini tutmuyordu.

Abimin yanına bir kere de izinsiz gittim Sinop'a, o zaman muhtara şöyle dedim, sen izin vermezsen böyle yaparız, neyse Sinop'a gittim, gençtim, Türkçe'yi de öğrenmiştim. Türkçem de düzgündü, hiç kimse beni sürgün, muhacir falan sanmadı, biriki yerde karakol vardı yolun üzerinde. Benimle beraber bizim Tuncelililer vardı, onların izin kâğıtlarını aldılar, baktılar, bana

hiç bakmadılar, ben şoförle beraber indim şeye gittim, karakolun yanında kahve var, gittim orda çay içtim, onlar da oradaydı, geldiler izin kağıtlarına baktılar falan, bana hiç bakmadılar, dediler nasıl olsa bu memleketin çocuğudur. Gittim 7-8 ay kaldım abimin yanında, o dönem Samsun Kavaklı Demirci'de muhacirlere, sürgünlere ekmek için buğday falan veriyorlar. Benim ismimi okuyorlar, ben yokum orda, biri diyor abisinin yanına gitti, Sinop'a bildiriyorlar, adamı yakalayın gönderin bize diyorlar, sabahleyin çarşıya geldim. Bekçi geldi, dedi ki sen Ali Şen'i tanıyor musun, dedim he tanıyorum, dedi hükümet konağından istiyorlar, Samsun'dan gelmiş buraya onu istiyorlar dedi. Nereye gitti dedi, dedim biraz sonra falan gelir, abim onlar geldi, dedim beni alıyorlar, onlar beni aradığı zaman, dediler kaymakam'dan izin alırız kalırsın dediler, ben kaymakam izin vermez dedim, biliyorsun olay benim başımdan geçiyor, beni kaymakamlığa getirdiler, ordan geri gönderdiler sonuçta.

Şimdi bazıları şunu söylüyor, diyorlar ki siz niye garbten dönüp geldiniz. Garpteki dönemde, CHP'nin o dönemde ki hatası da şuydu, insanları getirdiler, orda ne serbest bıraktılar, ne bişey, gözaltında tuttular, hepimiz mahkum gibiydik, nasıl ki Almanya'ya gidiyorsun, iltica ediyorsun, başka yere gidemiyorsun ya, orada da öyleydi, kendi vilayetinin dışına çıkamıyorsun.

ZORUNLU İSKÂN: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL ARKA PLAN

Zorunlu iskân, bir devletin, belli bir dini, milli veya etnik grubu -iradesine aykırı şekilde- doğal yerleşim alanından uzaklaştırarak başka bir yere nakletmesi ve söz konusu grubun dil ve kültürünü ortadan kaldırmak için yeni yerleşim yerinde de bazı tedbirleri uygulamasıdır. Bu, kimi zaman yeni yerleşim yerinde toplu oturumun yasaklanması, seyahat veya bir araya gelme engelleri, kimi zaman ise dil, kültür, ibadet veya belirli meslekle iştigal etme yasakları şeklinde olur. Yasakların yanı sıra, askerlik ve vergi muafiyeti, ev ve arazi verme vb. uygulamalar ile iskân edilenlerin yeni yerlerinde kalmaları teşvik edilir.

Kavram, kaçınılmaz şekilde sürgün, kolonizasyon, asimilasyon, cezalandırma, milliyetçilik, etnik temizlik gibi negatif temaları akla getirir. Sürgün, zorunlu iskânı da içine alan daha geniş bir kavramdır. Zorunlu iskân elbette hep sürgün anlamına gelir; ama her sürgün zorunlu iskân olmayabilir. Her ülkede ve her dönem zorunlu iskân olgusu görülebilir. Zorunlu iskân olgusu, genellikle ulusal ve sınıfsal eşitsizliğe ve demokrasi yokluğuna işaret eder. Zorunlu iskân, yerinden edilenler bakımından büyük politik, sosyal, kültürel ve insani sorunlar doğurur. Euripides, (MÖ 480-406) "insanın yerinden edilmesi kadar

büyük bir acı yoktur" der. İskân uygulaması, hem kişiyi, hem de devleti ilgilendirir.

Kavramla bağlantılı bir kategori olan göçmenlik meselesi batıda bilimin, sanatın, edebiyatın en önemli konularından birisidir. Göçmenlik, özellikle batılı ülkelerde günlük siyasette dâhi etkilidir. Göçmenlere dönük hükümet politikaları son yıllarda yoğun olarak tartışılmaktadır.

Öte yandan zorunlu iskân, yerleşim, seyahat ve mülkiyet haklarına getirdiği sınırlamalar nedeniyle de insan hakları ve insancıl hukukun başlıca sorunlarından biridir. Batılı ülkelerde büyük bir nüfus oluşturan mülteciler ve onların temel hakları, insan hakları açısından büyük tartışmalara yol açar.

Zorunlu iskân kavramı, 20. yüzyılın başında dramatik bir değişikliğe uğrar. Avrupa'nın en önemli emperyal devletleri olan Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Rus İmparatorlukları parçalanarak yerlerini ulus devletlere bırakır. Milliyetçilik düşüncesine dayalı nüfus politikaları güden yeni devletler, devletin sınırları ile kültürü uyumlulaştırmaya çalışır. Ulusal devlet kendi sınırları içerisindeki tüm kültürleri kendi ideal kimliği içerisinde eritmeye çalışır. (Yeğen, 26)

İmparatorluktan ulus devlete olan değişim işte tam bu noktada göçlerle ve zorunlu iskân ile doğrudan bağlantılıdır. Esasen tarihteki büyük imparatorlukların kuruluş ve özellikle parçalanması sırasında büyük nüfus hareketleri görülür.

Birleşik Devletler, özellikle aşağıdan gelen güçlü temizlik ve yerlilere dönük zorla sürgün eylemleriyle kurulur. Yerli topluma dönük soykırımın yanı sıra yerinden etme ve göçe zorlama da yoğun olarak uygulanır.

Modern Avrupa tarihinde etnik temizlik ve nüfus transferi 15. yüzyılda İspanya'da Yahudilerle başlar; 17. yüzyılda Fransa'da Huguenotlarla devam eder. 1914'ten önce 5 milyon civarında Müslüman'ın Balkanlardan kovulması ile doruğuna ulaşır. Avrupa tarihi aynı zamanda milli bir türdeşleştirme sürecidir. 20. yüzyılın başında yaklaşık 65 milyon kişi yabancı egemenliğinde yaşamakta iken 1919'a gelindiğinde bu sayı üçte iki oranında azalır. (Özkırımlı, 19)

Ulus devletler çağı, her milletin bir devleti olması gerektiği – aynı şekilde her devletin de bir milleti olması gerektiği- şeklindeki tezi ileri sürerek milliyet ile siyaset arasında tam bir uyum, türdeşliği öne çıkaran mutlak bir örtüşme ima eder. Dolayısıyla insanların ortak bir kalıba uydurulması için toplumsal farklılıkların çeşitli yollarla silinmesi zorunludur. Kitlesel kıyım, tehcir, soykırım gibi insanlık suçlarının yanı sıra zorunlu iskân da bu yollar arasındadır. (Özkırımlı, 7-17) Kendi ailesi de Holokost kurbanı olan Gellner, toplumların kendi paradigmalarına uymayanlar konusunda asimilasyondan sürgün etmeye ve öldürmeye (etnik temizlik) kadar benzer seçeneklerinin olduğunu belirtir. (Yeğen, 37)

Robert Koelh (1953) yeniden iskânın mantığının, kontrol edilemez olduğuna inanılanların hâkim olunan bir bölgeden uzaklaştırılması ve onların yerine kontrol edilebilir bir nüfusun iskân edilmesine dayandığını söyler. (Yeğen, 35)

Dersimliler, yüzyıllarca sürgün ve zorunlu iskân politikalarının mağduru olurlar. Osmanlı ve hatta Selçuklu dönemlerinde baskı, katliam ve seferlere maruz kalan Dersimliler imparatorluğun uç köşelerine kadar sürgün edilerek halk olarak dağıtılmak istenir. Cumhuriyet döneminde de söz konusu politikalar sona ermek bir yana, daha da yoğunlaşır ve nihayet "1938

Sürgün Kararı" alınır. Yurtlarının önemli bir bölümü "Yasak Bölge" ilân edilen Dersimliler 10 yıla yakın bir zaman batıda "Zorunlu İskân"a tabi tutulur.

CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE DERSİM

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda (ve daha sonra yıkılışında) büyük nüfus hareketleri meydana gelir. Osmanlı, diğer Anadolu Türk beyliklerini yenip topraklarına kattıktan sonra onlara sürgün usulünü uygular. Fetih hareketleri sırasında Rumeli'ye halkın kitle halinde yerleştirilmesi söz konusudur. Rumeli'nin İslamlaştırılması için izlenen yöntem, Hıristiyan unsurunun kısmen dahi olsa Anadolu'ya nakledilerek Rumeli'de azaltılması keyfiyetidir. Devlet, İslami fetih düşüncesine uygun olarak bakir toprakları şenlendirmek, güvenlik ve düzeni sağlamak için sürgün yöntemine başvurur.

Balkanlar'da her fetih ve kolonizasyon, sistemli bir sevk ve iskân politikası eşliğinde yürür. Bunun için Anadolu halkından bir miktar nüfus sistemli şekilde fethedilen topraklara transfer edilir. İskânı teşvik için, bedava arazi, askerlik ve vergi muafiyeti gibi teşvikler verilir. (Dündar, 2008: 42)

Padişah, Müslim ve gayrimüslim toplulukları birbirine karıştırarak, yerel beylere bağlılığı azaltıcı, sultana bağlılığı artırıcı bir nüfus ve iskân politikası uygular. İskân edilen grupların birbirine yakın olmamasına veya topluluk oluşturmamasına özen gösterilir. Aşiret ve kabileler halinde yaşayan topluluklar üzerindeki geleneksel otoriteyi yıkarak, devlete ve sultana bağlı hale getirmek için onları aşiret reislerinden ayırıp, iskân etmeye

çalışır. İsyancı aşiretler, bölgelerinden toplu olarak uzaklaştırıldıkları gibi, sadece aşiret liderlerinin ve ileri gelenlerin de uzaklaştırıldığı olur. (Dündar, 2007: 48)

Osmanlının "gelişme döneminde" fethedilen yerlere nakledilip iskân edilen Müslüman nüfus, dağılma sürecinde imparatorluklardan ayrılan yerlerde kalamaz ve anavatan olarak gördükleri Anadolu'ya dönmek isterler. Osmanlılar bir yandan azınlıkların bağımsızlık hareketlerini önlemeye çalışır, diğer yandan sürekli sınırı zorlayan bu göçmenleri iskân etmeye gayret ederler. Osmanlı-Rus Savaşları, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı, sürekli toprak ve nüfus bölünmelerine yol açar; göç olayı önü alınamayan, göç sorunu da çözümü olanaklı olmayan boyutlara ulaşır. (Babuş, 2006, 16)

9 Mart 1857 tarihinde yayınlanan bir beyan ile göçler serbest hale getirilir. Sultana bağlılık yemini edenler geleceklerdir. Osmanlı ülkesine gelenlere devlet toprak verecek; Anadolu'da yerleşenler 6, Rumeli'de yerleşenler 12 yıl vergiden muaf olacaklardır. Daha sonraki yıllarda İttihat Terakki daha aktif davranır, "celp politikası" diye adlandırılan politikalarla İmparatorluk dışındaki Türk ve Müslümanları sistemli olarak göç ettirmeye çalışır. (Tekeli, 2008: 47)

19. yüzyıl, Osmanlının iskân siyaseti açısından bir çağ dönümü ifade eder. İçte ve dışta yükselen milliyetçilik, Osmanlı yönetiminin konuyla zorunlu olarak daha yoğun ilgilenmesini beraberinde getirir. Osmanlı en erken 1881'den itibaren etnik kayıtları tutmaya başlar. Osmanlı, içte bazı yerlerde Türk kültürü nüfusunu yoğunlaştırmak, Türk kültüründen olmayan nüfusu ise ülkenin başka yerlerine naklederek Türk kültürüne benzetmek ister. Bu iskân siyaseti, ülke içindeki Türk ve Müslüman olmayan tüm azınlıklara ve gruplara uygulanır.

II. Abdülhamit dönemine kadar klasik bir anlayış vardır: bir devletin en önemli zenginlik kaynağı, sahip olduğu nüfusun sayısal çokluğu ile orantılıdır. II. Abdülhamit, Türk ve Müslüman olmayanları Osmanlı sınırları içine kabul etmemeye başlar: "Devletimiz sınırları dâhilinde ancak kendi milletimizden olanları ve bizimle aynı dini inançları paylaşanları kabul edebiliriz. Rumeli'nde ve bilhassa Anadolu'da Türk unsurunu kuvvetlendirmek ve her şeyden evvel içimizdeki Kürtleri yoğurup kendimize mal etmek şarttır." Aslında bir milis gücü olarak değerlendirilebilecek bu tedbirler sayesinde Dersim, Suriye ve Filistin gibi asayişin bozuk olduğu yerlerde devlete bağlı unsurlar artırılmak istenir. (Dündar, 2007: 51-52)

II. Abdülhamit kendi döneminde daha önce İran'a kaçan aşiretlerden tekrar geri dönmek için müracaatta bulunanlara "özellikle mezhepleri konusunda duyarlı davranılmasını" buyurur, doğuyu "İran etkisine sokacak bir nüfus yapısına" meydan verilmemesini ister.

Kırım'ın Osmanlı yönetiminden ayrılması üzerine yurtdışında kalanlar eldeki topraklara doğru göç etmeye başlayınca iskân işi farklı ve önemli bir durum alır ve belediye işlerinden sorumlu olan yerel yöneticilere verilir. Tüm iskân işlerini merkezi bir düzeyde yürütecek genel bir iskân örgütlenmesi ise ancak 1860'tan sonra gerçekleşir. Trabzon Valisi başkanlığında kurulan "İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu" bu anlamdaki ilk iskân komisyonudur. 1877-78 Rus Savaşından sonra bu komisyon biraz daha genişletilerek, "İskan-i Muhacirin Komisyonu" haline getirilir. (Babuş, 61)

Dersimliler Alevi-Kızılbaş oldukları için "Khal u Bela"dan beri hedefte olur; 19. yüzyıldan sonra ise "Türkleştirme" siyase-

tinin menziline girerler. Dersim'in Müslüman ve Türk olmayan geleneksel yapısı Osmanlının bölgeye yönelmesine yol açar.

Dersimli Kırmanclara dönük en ağır katliam ve zorunlu iskân politikaları kuşkusuz ki Cumhuriyet döneminde gündeme gelir. Türkiye'de "tek millet" yaratmak isteyen resmi politikadan, dilleri, inançları ve kültürleri farklı olan Dersimli Kırmancların payına tenkil ve sürgün düşer.

1938 Sürgün Kararı'na gelinceye dek Dersimli Kırmanclar büyük baskılara uğrar. İleri gelenlerin katli, toplu yok etme, kalanların sürgün edilmesi vb. uygulamalar yüzyıllar boyunca devam eder. Yok etme ve sürgün, Cumhuriyetle başlamaz.

Osmanlı Mühimme Defterlerinde Dersimli Kırmanclar

Dersim, uzun yüzyıllar boyunca başına buyruk yaşamış otonom bir bölgedir. Dağları ve geçit vermez coğrafyası ile tarih boyunca baskıya uğrayan toplulukların sığınağı olur. Müslüman Arapların, Moğolların ve Osmanlının tam anlamıyla egemenliğine girmeyen Dersim, 1514 Çaldıran Savaşından sonra canlarını kurtarmaya çalışan sayısız aşiretin gelip yerleştiği başlıca merkez haline gelir. Kısmi otonom yapı o tarihten sonra devam eder. Kimi araştırmacılar Çaldıran Savaşı sonrasında Dersim bölgesinin merkezi otoriteye potansiyel bir tehdit merkezi olmaya başladığını kaydeder. (Akgül, 1992: 16)

Safevi hareketini 1514'te Çaldıran Seferi ile gerileten Osmanlı yönetimi, savaş öncesi on binlerce Alevi-Kızılbaşı katleder. Bundan sonra İran'dan gelecek Şia tehdidine karşı önlemler alınırken içte de Alevi-Kızılbaş topluluklar sistemli şekilde ortadan kaldırılmaya çalışılır. Alevi-Kızılbaşlara dönük yok etme ve baskı politikası, Müslüman olmayanlara dahi reva görülmeyen bir yoğunlukta olur.

Dersim, Anadolu'da Alevilerin sayısal açıdan nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturduğu bir bölge olarak Osmanlının şeriatçı-İslamcı merkezi yapısı ile her dönem çelişki ve çatışma içerisinde olur. Cumhuriyet öncesi dönemde, Dersim sorununa resmi yaklaşım, sorunu imha ve zorunlu iskân yöntemleriyle çözmeye dayalıdır.

Kızılbaşlar, Osmanlı Mühimme Defterlerine ve diğer resmi belgelere "katli vacip", "rafızi" ve "din dışı" gibi nitelemelerle girer. Kızılbaşlara dönük politika ise katliam ve sürgünden ibarettir.

Haziran 1726'da Padişah III. Ahmet döneminde Osmanlı-İran Savaşı sürüp giderken Dersim'deki Sunni Çarsancak ağaları Divan-ı Hümayun'a gönderdikleri dilekçede "Şeyh Hasanlı aşiretinin eşkıya ve Kızılbaş olduklarını, üzerlerine gelen devlet güçlerinin bile onlarla baş edemediğini, Erzurum ve Diyarbekir illeri valilerinin askeri güçleri ile bunların hakkından gelmeleri gerektiğini, ferman ve mahkeme kararlarını tanımayan, devlet yetkililerine karşı gelen bu gibi aşiretlere daha önce uygulandığı gibi, ileri gelenlerini idam, çoluk-çocuğunu da genel sürgün etmelerini" talep eder. Bizzat Saray'a yazılan bu dilekçeden daha önce bu bölgeye başka askeri seferlerin yapıldığı, liderlerin öldürülerek kalanların ise sürgüne gönderildiği anlaşılır. (Hezar-fen-Şener: 2003, 9-10)

Eylül 1733'te Padişahtan Diyarbekir Valisine gönderilen emir ile adeta Kırmanc Şıx Hasanlı aşiretinin idam hükmü bildirilir: "Dersim ve Şeyh Hasanlı taifesi inanç bakımından İran'daki Şia mezhebindekilere benzedikleri, kendi inancında olmayan yöredeki ahaliye saldırarak ellerinde olan nesi varsa yağma ettikleri, bazı kişileri de öldürdüklerinden, Şeyhülislam bunların idam edilmelerine ilişkin fetva verdiği, bunların hak-

larından gelinmesi için Diyarbekir ilinde olan yöneticilere emir verilmek…" (age, 37-38)

Dönemin devlet yöneticilerinin Dersim'e yönelik bakışının en yalın ifadesini Osmanlı Mühimme Defterlerinde geçen aşağıdaki nitelemelerde görmek mümkündür: "çoluk çocuklarının bir daha dönmemek üzere sürgün edilmeleri..", "başlarını kesmedikçe ol Kızılbaş şakilerin haklarından gelinmez." "Keban madenlerini işletenlere zorluk çıkardıkları şikâyetiyle bunların Herberut'a sürgün edilmesi emir edilmişken…" Bu sözler, -henüz o dönemde dahi- katliam ve sürgün politikası izlendiğini gözler önüne serer.

Ağustos 1780'de Dersimli Kırmanc Şıx Hasanlı, Güvenli, Haranlu, Kuvanlu, Zinganlı, Düçekli aşiretler başka yerlere sürgün edilmek istenir.

Dersimli Kırmancların Kızılbaş inançları bu dönemde katledilmelerinin asıl sebebi durumundadır. Yol kesmek, haydutluk ve soygunculuk gibi "resmi suçlamalar" asıl sebebi gizlemeye dönüktür. Mayıs 1787'de Divan-ı Hümayun'a sunulan bir raporda "Dersimlilerin inançları şeriata aykırı olup, bunlar Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman'ın halifeliğini tanımazlar, ne yapıp edip haklarından gelinmesi lazımdır" sözleriyle bu durum adeta itiraf edilir. "Ebu Bekir ve Ömer'i halife tanımayan ve onlara küfür edenler ber vechile halas (hiçbir surette kurtuluş) olmayub bila-am katl olunurlar" sözleri de dikkate değerdir. Padişah, Aralık 1798'de ise Şıx Hasanlı, Dersimli ve Düçekli aşiretlerin cezalandırılmalarını Muş Sancağı Mutasarrıfı Murad'a hüküm verir. (age, 39, 106)

Osmanlının Çaldıran Seferi'nden sonra genelde Kızılbaşları, özelde ise Dersimli Kırmancları yok etmeye veya dağıtmaya dönük özel bir politika izlediği yukarıda aktarılan resmi yazış-

malardan anlaşılır. Bu dönemde Dersimli Kırmancların yok edilmesi; ileri gelenlerin katli; kalanların ise sürgün edilmesi şeklinde planlanır. Ancak dönemin sürgün etme mantığı, 20. yüzyılın başındaki modern milliyetçi anlayışa veya 1938'de uygulanan zorunlu iskâna henüz benzemez. Bu dönemin sürgün anlayışı, daha çok, Kırmancların gücünü kırma, dağıtma, etkisiz hale getirme amaçlarına hizmet eder.

Osmanlının, Dersim ile ciddi anlamda ilgilenmesi 19. yüzyılda başlar. Bunun nedenleri çeşitlidir. Uluslaşma batıda ve doğuda imparatorluğu tehdit eder; bütün milletler ve azınlıklar imparatorluk karşısında ulusal talepleri uğruna hareketlenme halindedir. Padişah tarafından ilân edilen Tanzimat Fermanı'nda içte can ve mal güvenliğini tehdit eden olayların bertaraf edileceği vaat edilir. Dersimli kimi Kırmanc aşiretlerin çevreye yönelik soygun seferleri artık kontrol altına alınmak istenir; savaş giderleri ve özellikle vergi ihtiyacı gittikçe büyür. Dersimli savaşçı aşiretlerin enerjisinden özellikle Ruslara karşı yararlanmak arzulanır; işte bu nedenlerle gözler, o döneme kadar otonom yaşayan Dersim bölgesine çevrilir.

1883 yılında Abdülhamit tarafından 2 yıllığına Harbiye Mektebi yetkilisi olarak atanan Von Der Goltz, Ekim 1897 tarihinde yazdığı ve "Devlet-i Aliyenin Zaaf ve Kudreti" başlığıyla çevrilen makalesinde "daralan memlekette birçok fütuhatlar yapılabileceğini, bilhassa Dersim bölgesine milyonlarca Müslüman'ın yerleştirilebileceğini" ileri sürer. Bu makalede Dersim, -tıpkı Zeytun bölgesi gibi- ordunun hareket kabiliyetini sınırlayan topoğrafik bir engel olarak gösterilir. (Dündar, 2008: 63)

Gerçekten de Dersim yüzyıllarca "devlet içinde devlet" konumunda yaşar. I. Selim'in Çaldıran Seferi'nde dahi Osmanlının nüfuzu buraya tesir edemez. 19. yüzyıldaki Dersim, coğrafi

açıdan çok geniş ve silahlı aşiretlerin hüküm sürdüğü bir bölgedir. Ciddi bir Ermeni nüfusa da sahip olan bu bölge, Türk ve Müslüman olmayan yapısı ile askeri fetih planlarının hedefinde olur.

Bu dönem Dersim sorununa yaklaşımda, askeri harekât ve diyalogdan, yolların inşasına, askerliğe teşvikten, Dersimli aşiret liderlerinin hediyeler verilerek hükümete bağlanmaya çalışılmasına, mektepler açılmasından, sürgün etmeye kadar her tür yöntem denenir. Amaç, Dersim bölgesine girmek, bölgeyi (insanları ve toprağı) kontrol altına alarak ıslah etmek ve imparatorluğun doğu sınırlarını güvence altına almaktır.

Yol, Askerlik ve Okul

Resmi belgelere göre, Dersim ile irtibat kurulması için ilk defa Erzurum Müşiri Samih Paşa ve İsmail Hakkı Paşa görevlendirilir. Her iki paşa, Dersim aşiret liderlerini Erzurum'a davet eder; nişan, rütbe ve hediyeler vererek bir taraftan Dersimlilerin asker olmasını teşvik eder; diğer taraftan da Erzincan - Pülümür – Hozat – Palu - Elaziz, Erzincan -- Plümer – Kızılkilise – Mazgirt – Palo - Elaziz yollarının yapılması için destek sözü verilir. Yapılan görüşmede yolların yapılması Dersim-lilere bırakılır; hükümetin 10 yıl boyunca vergi almayacağı, sadece amele yevmiyesinin hazineden karşılanacağı kabul edilir. Ancak Dersim'e dönen aşiret liderleri bir süre sonra hükümete "halkın söz konusu anlaşmayı kabul etmediğini" bildirir.

1875 yılında Ahmet Muhtar Paşa ve Erzincan Mutasarrıfı Şerif Paşa ile beraber Erzurum'da aşiret liderlerini tekrar toplar ve yol meselesinin halledilmesi isteğini gündeme getirir. Toplantıya katılan Mazkirt Kaymakamı Gülabi Bey teklifi kabul ve ifa edeceğini belirtir, ancak diğer liderlerin konuya olumsuz

yaklaştığı ortaya çıkar. Dersim Mazkirt'e geri dönen Gülabi Bey bir süre sonra öldürülür; yol meselesi bir kere daha çözümsüz kalır. (Jandarma Umum Komutanlığı, 2000: 65-66)

1875'te Samih Paşa bu defa Redif Taburları için Dersim Kırmanclarından asker ister; ancak olumlu sonuç alınamaz. 1877-1878 Rus Muharebesinde Dersim bölgesinden 10 bin milis toplanmak istenir, ancak bu plan da başarısızlıkla sonuçlanır.

Bu dönem Osmanlı yönetimi, Avrupa, Akdeniz ve Rusya cephesinde gerileyince Doğu Cephesini sağlama almanın yollarını arar. Bölgede Ermeni halkının ulusal örgütlenme ve istemleri belirgin bir kıpırdanış gösterir. Rusya'nın Osmanlı çıkarlarına dönük tehdidi artar. Kürt halkının da denetim dışı kalma olasılığı vardır. Osmanlı yönetimi bir yandan İslam motiflerini kullanarak Ruslar ile sınırları güvence altına almaya çalışır; bir yandan da aynı motifle özel bir askeri örgütlenme olan Hamidiye Alayları'na yönelir. Dersim bölgesindeki yolların yapılması projesi ve askerliğe alma düşünceleri işte bu kapsamda önem taşır. Osmanlı yönetimi bölgeye artık nüfuz etmek ve yolların inşası ile kalıcı şekilde yerleşmek ister. Tek kelimeyle askeri harekâtların başarısı için yeni yollara ihtiyaç vardır. Halkın askerliğe alınmak istenmesi ise Dersimli Kırmancları hükümete ısındırmak, en azından bir kesimini kontrol altında tutmak düşüncesine dayanır.

Hükümet tarafından özel olarak Dersim sorunuyla ilgilenmesi için görevlendirilen Müşir Samih Paşa, sorunun çözümü için Dersim bölgesinde önemli noktalara blok havuzlar yapılarak bölgenin kontrol altına alınmasını önerir. Blok havuzların tamamlanması ile aşiretler de yerleşik alanlarından çıkacak; başka yerlere gitmek zorunda kalacak ve bölgede istikrarlı bir egemenlik kurulacaktır. Netice olarak Dersim Kırmanclarının

planı kabul etmemesi nedeniyle paşanın planları yaşama geçirilemeyecek ve blok havuzlar yapılamayacaktır. Samih Paşa'nın henüz 19. yüzyıldaki söz konusu planı, yine sürgün ve zorunlu iskân mantığını gündeme getirir. Zira blok havuzlar inşası, günümüzdeki baraj inşası ile aynı sonuçlara ulaşmayı hedefler. Bölgenin insansızlaştırılması ve Dersim halkının bölge dışına çıkarılması amaçlanır.

Dersim'de 1880 yılında, ilk olarak vilayet teşkil olunur. Fikri Paşa isimli kişi Vali olarak gönderilir; İdare-i Maslahat yoluyla hükümet ve Dersimlileri yaklaştırmaya çalışır. Dersim kısa bir süre sonra, 1888'de tekrar Mutasarrıflık haline getirilir.

Bu dönemde, halkın kontrol altına alınmasının en uygun yolunun eğitim olacağı düşünülerek mektepler kurulur. Kurulan bu mekteplere Dersim Kırmancları önceleri soğuk yaklaşırsa da 1891 yılına gelindiğinde 170 talebeli 6 medrese ile 750 talebeli 9 ilk mektebin mevcudiyeti tespit olunur. İlk mektep talebeleri daha çok Hozat, Çemişgezek ve Pertek civarında iken zamanla eğitime olan ilgi gittikçe artar. (age, 68)

1892 yılında Meclis-i Vükela'da müzakere edilerek alınan bir kısım karara göre; bölgeye 400-450 mevcutlu 14 tabur piyade, iki batarya dağ topu ve iki bölük süvari kuvveti gönderilecek; fesat ve şaki olan reis ve ağalar uzak şehirlere sürülecek; Kafkas ve Rumeli muhacirlerinden 10 bin nüfus burada iskân edilecek ve cami ve mektepler inşa edilecektir. Söz konusu kararlar, henüz böylesine "erken" bir dönemde dahi askeri zor ve operasyonun yanı sıra, "zorunlu iskân" ve "sürgün" ile Dersim bölgesinin etnik yapısının değiştirilmek istendiğini ve özellikle cami ve mektepler yoluyla Müslümanlaştırma ve Türkleştirmenin amaçlandığını açıkça belli eder. (İpek, 1994, 207)

Askeri Harekât ve Sürgüne Gönderme

Osmanlı yönetimi, 1860'lı yıllarda Dersim bölgesine hâkim olan Hüseyin Bey'i bir ara tutuklayarak Vidin'e sürgün eder. Daha sonra Vidin'den bir şekilde firar eden Hüseyin Bey Dersim'e geri döner ve halkın başına geçer. Hüseyin Bey'in ölümü ile yerine geçen oğlu Ali Bey, hükümetle temasa geçer ve hükümet yanlısı olur. Ancak Osmanlı yönetimi kendisine güvenmeyerek Dersim sınırları içerisinde barınmasına dahi izin vermez ve Erzincan'da zorunlu ikamete tabi tutar. (age, 108)

Osmanlı-Rus savaşı henüz devam ederken, Ali Şefik Bey kumandanlığında bir nizamiye taburu ile Kırğanlılar üzerine 15 gün süren bir askeri harekât yapılırsa da sonuç alınamaz. 1877 yılında Eğinli Kaymakamı Osman Bey, Harput'tan bir nizamiye taburu ile Koç Uşaklılar üzerine bir askeri harekât düzenler ve neticede aşiretin liderlerinden Alişan Bey ve bazı başka reisler ele geçirilerek Sinop'a sürülür.

1892 yılında Hozat'ta bulunan alay kumandanı Ali Şefik Paşa iki nizamiye taburunu alarak Karabal aşiretinin de desteğiyle Koç ve Şam Uşaklılarını Amutka bölgesinde sıkıştırır. Yaşanan çatışmalarda her iki taraftan çok sayıda kayıp verilir. Bu harekâtta bir miralay, bir doktor ve 50 kadar askerin öldüğü kaydedilir.

Dersim sorununun çözümü için atılan önemli bir adım da Hamidiye Alayları'nın kurulmasıdır. Padişah tarafından kurulan bu alaylar, Ermenilere ve İran'ın yanı sıra Dersim halkına karşı da harekete geçirilir. Sunni Kürt beylerine paşalık, binbaşılık gibi rütbeler dağıtılarak kurulan ve silahlandırılan bu askeri birlikler, Dersim bölgesine yönelik askeri harekâtlarda görev yapar. Osmanlı yönetimi bölgede işbirlikçi Kürt beylerini güçlendirerek Dersim sorununu çözmek için onları maşa olarak

kullanır. 1908 askeri harekâtı, Hamidiye Alayları'nın yoğun olarak kullanılmasına sahne olur.

Osmanlı Dönemi Dersim Raporları

Bu dönemde "Dersim Sendromu" yeniden dirilir. Sarayda alınan kararlara ilk "resmi raporlar" eşlik eder. Dersimle ilgili ilk resmi raporların hazırlanmasına, Erzincan ve Erzurum'daki paşalar önderlik eder. (Çiya: 1998, 30)

Osmanlının İlk Dersim Raporu (1896)

1896 yılında Saray, Babıali, Seraskerlik, Anadolu Müfettişi Umumisi Müşür Şakir ve Dördüncü Ordu Komutanı Zeki Paşalar arasında yapılan görüşmeler sonucu, ilk Dersim raporu hazırlanır. Raporda ilk olarak; Dersimlilerin vergi ve asker vermediği; etraflarındaki ahaliyi tehdit ettiği; ticareti bilmedikleri; ürünlerini revaçlı yere sevk edip para kazanamadıkları tespit edilir. "Dersimlilerin cidden ıslahı" için öncelikle Dersim'deki aşiretlerin direncini kıracak kadar askerin Dördüncü Ordu'dan tahsisi, Erzincan – Elaziz – Hozat yolunun askerler eliyle inşası ve bu inşa sırasında Dersimlilerin de çalıştırılarak vahşetlerinin izalesi, aşiretlerin ittihatının önlenmesi, yavaşça askere alma usulünün tatbiki, Dersim'de bir süre Örfi İdare (Sıkıyönetim) uygulanması, kaymakamlık ve müdürlük gibi vazifelerin askeri kumandanlığa tevdii, tahsil alacak çocuklara yüz dirhem ekmek ve elbise verilmesi önerilir.

Bu rapor ile hükümetin icraatlarına karşı gelenlerin Trablus ve Yemen tarafına sürgün edileceğinin halka bildirilmesi de kararlaştırılır. Bu ilk Dersim raporunda, Türkiye'de 21. yüzyılın başına kadar uygulanan "Sıkıyönetim Rejimi" vardır. Dersimlilerin zorunlu iskânının Osmanlının ilk resmi raporunda dahi

düşünüldüğü açıkça görülür. Ancak bu raporda öngörülen sürgün veya zorunlu iskân önlemi, bölgeye yerleşme ve daha çok direnişi kırma amaçlıdır. Osmanlı yönetimi, Dersim planlarını engelleyebilecek tüm silahlı aşiret liderlerine sürgün yolunu göstererek adeta gözdağı vermek ister.

Dördüncü Umum Müdürü Zeki Paşa, söz konusu rapordan kısa bir süre sonra Dersim ve Kuzuçan aşiretlerinden Hamidiye Piyadesi teşkili yoluyla hükümet nüfuzunun kurulmasını savunur. Bir taraftan da yeniden kan dökülmesi suretiyle Türklerle-Kızılbaşlar arasında zaten mevcut husumetin derinleşmemesi gerektiğini ortaya koyar. Zeki Paşa, Dersimlilere şefkatle yaklaşmak ve onları kazanmak eğilimindedir. Bu düşünceyi savunmasında, yaklaşan Rus tehdidine karşı, Dersimlileri Hami-diye Alayları saflarına katmak ve onlardan askeri bir güç olarak yararlanmak niyeti de söz konusudur. Osmanlı yönetiminee hazırlanan bu ilk rapor üzerinde Zeki ve Şakir Paşalar arasında anlaşmazlıklar baş göstermesi üzerine Sadaret, Şakir Paşa'dan yeniden rapor ister.

Şakir Paşanın Dersim Raporu (1899)

Şakir Paşa raporunda daha önce üzerinde uzlaşma sağlanan rapora gönderme yaparak Dersim ahalisinin öteden beri ihtiyaç nedeniyle şekavet yolunu tuttuğunu belirtir. Şimdiye kadar üzerlerine 3 defa askeri harekât yapıldığını, içlerinden "idam ve mahvedilenler olduğu halde" beş on sene geçmeden evvelinden daha ziyade bir şekavet hareketinin ortaya çıktığını savunur. Devlete yararı olmayan, yeni bir askeri harekâtın akim kalacağından şüphe etmediğini belirten Paşa, şekavetin sebebi olarak fakirlik ve zarureti gösterir. Yolların inşası, Nakşibendi tekkeleri kurulması, cahillik ve fakirliğin giderilmesi için "me-

deniyete açma gibi" yöntemler öneren Şakir Paşa, ordunun mevcut durumu nedeniyle Zeki Paşanın önerilerine hak verdiğini belirtir.

Şakir Paşa'nın bu raporundan sonra Dersim bölgesinde askeri harekât planlarından vazgeçilir. Zeki Paşa'nın "Dersimlilerden Hamidiye Taburları inşası" düşüncesi ise "zaten müstakil bir şekilde yaşayan Dersim'de imtiyazlı teşekküller oluşturmamak" ve "Dersimlilere büsbütün tehlikeli şekiller verecek bir girişim olacağı" gerekçeleriyle uygulamaya konulmaz.

Şakir Paşa, Dersim'de "zorla Sünnileştirme" politikasının izlenmesini savunur. Bunu koyu İslam tarikatlarından biri olan ve Alevi karşıtı tutumuyla bilinen "Nakşibendilik" ile hallet-meye çalışır. Osmanlı, zaten Kürtler içinde Nakşibendi tarikatı eliyle örgütlü ve güçlüdür. Bu bağlamda bir sosyal temel vardır. Kızılbaş-Kırmanc Dersim, bu tablonun tam ortasında bir çıbandır. Dersim Kırmanclarının Nakşîleştirilmesi durumunda, Kürt-Şafi-Nakşi cephesi güçlü ve yıkılmaz olacaktır. (Öz, 2004: 142)

Mardini Arif Beyin Raporu (1903)

19. yüzyılın sonunda kaleme alınan iki Dersim raporunu o tarihte Dersim Mutasarrıfı olan Arif Bey'in ayrıntılı bir raporu izler. 28 Ekim 1903 tarihinde Elaziz vilayeti vasıtasıyla İçişleri Bakanına sunulan raporda, ilk olarak "Dersimlilerin saldırganlık alışkanlıklarının hayat kaygusundan doğduğu" belirtilir.

Raporun ikinci cümlesinde, Dersimin hangi bölgelerin Sünni kökenli olduğu, hangi bölgelerin ise Şii (Alevi-Kızılbaş) olduğu ortaya koyulur. Çemişgezek ve Çarsancak kazalarındaki Sünni nüfusa dikkat çeken Arif Bey, Mazgirt kaza merkezi ve Dana-

buran'ın tümüyle Sünnilerden oluştuğunu belirterek "Sunniler devlet hizmetlerini görürler ve hükümete bağlıdırlar" görüşünü öne sürer. Arif Beye göre, Dersim nüfusunun çoğunluğunu oluşturan ve fenalıkların başlıca sebebi olan Şiiler, nikâh kıyma, ölü yıkama ve defnetme gibi işleri yapan ve sazla-sözle dini konularda halkın manevi duygularına hâkim olan Dede ve Seyitlerle; halkın dünya işlerine egemen olan, ruhu eşkıyalık dolu, ikiyüzlü ve fesat ağaların elinde esir durumdadır. Kırmanclığa karşı önyargılı ve tepkili bu satırlara göre sorunun nedeni Alevilik ve dedelerdir.

Arif Bey Dersim bölgesinde ıslahat yapmak için; mevcut askeri güçlere ilave olarak iki tabur ve iki top ile Mazgirt ve Hozat cihetlerinden başlanarak tedibata (uslandırmaya) devam olunmasını önerir. Rapor, Dersimlilerin elinden her türlü silahların toplanması gerektiği hususunu ise şart koşar. "Askere gitmeyenleri toplayıp uzaklara göndermeyi" öneren rapor, "Seyit, Dede ve Ağa unvanlı eşkıyalık fesat kışkırtıcılarını ise yakalayarak, bir daha Dersim'e ayak basmamak üzere İşkodra, Trablusgarp ve Fizan gibi çok uzak yerlere sürmeyi" zorunlu gösterir.

Mutasarrıf Mardini Arif Bey, vergi toplamayı, katilleri ve suçluları yakalayarak adliyeye teslim etmeyi, Ovacık'ta hükümet konağı, telgrafhane ve kışla inşasını, Erzincan – Ovacık – Hozat – Harput yolunun yapılmasını önerirken; daha önceki raporlarda dile getirilen tekkeler ve mektepler açılması fikirlerine karşı çıkar. Dersim Valiliği ve Askeri Komutanlığı gibi güçlü bir askeri teşkilat kurulmadıkça Dersimlilerin Hamidiye Alaylarına alınmasına karşı olduğunu bildiren Arif Bey, en son olarak Dersim bölgesi tarihindeki "Türk eserleri ve anılarına" vurgu yapar. (Bulut, 1991: 119-122)

Mutasarrıf Celal Beyin Raporu (1903-1906)

1903 yılından sonra, Dersim bölgesinde Celal Bey mutasarrıflık yapar. 1906 yılına kadar mutasarrıflık vazifesi ifa eden bu zat, Dersim'in ıslahı hakkında gerekli görülen esaslara değinen bir rapor hazırlar.

Söz konusu rapor da, Dersim'in etrafının Çemişgezek ve Çarsancak kazalarında "itaatkâr, uygar ve ziraatla uğraşan Türklerle dolu" olduğunu belirterek başlar. Devamında "Dersimlilerin, Bitlis ve Van bölgelerinde yaşayan Kürtlerle mevkian ve mezheben bir münasebetlerinin olmadığı" ortaya konulur; var olan aşiretlerin Dersimanlı, Seyidanlı ve Şeyh Hasananlı namları ile bilindiği belirtilir.

Dersimlilerin çevredeki halka tecavüzlerinin "geçim darlığından başladığını" belirten rapora göre, halkın arasındaki münazaalar ise arazi ihtilafları yüzündendir. Rapora göre Dersim eşkıyalığının gelişmesi, önlenmesine dönük ciddi tedbir alınmaması ve suçluların tedip edilememesindendir.

Aşiretler, aralarındaki emniyetsizlik, hayvanlarını muhafaza kaygısı ile silahlanmışlardır. Mal ve can kaygısı devam ettiği müddetçe de bu silahlanma devam edecektir. Mazkirt halkı yüzde yetmiş çiftçilikle geçinmeye alıştığı için, reislerine karşı irtibatları azalmış ve oldukça rahat bir vaziyete geçmiştir.

Celal Bey, Dersim meselesinin halli için yapılacak ilk işin ağa ve reisleri Dersim dışına çıkarmak ve halkın üzerindeki ağa etkisini kaldırmak olduğunu düşünür. Islahata dönük öneriler ise şunlardır: Dersimliler ancak kendilerinden kuvvetli olandan korkarlar, boyun eğmeleri için güç gerekmektedir. 8-10 tabur sevk edilerek aranan şahıslar yakalanarak mahkemeye sevk edilirse ıslahat için büyük bir zemin oluşacaktır. Celal Beyin ra-

poru, halka arazi verme, rüşvetçi memurları ayıklama, Erzincan – Harput şosasını yapma, askeri firarları yakalama, tapu ve tahrir muamelesini başlatma vb. vazifelerin yerine getirilmesinin zorunluluğunu dile getirildikten sonra sona erer. (age, 122-124)

Ali Paşa'nın Raporu

Komutanlar arasındaki sürtüşmeleri çözmek ve Dersim aşiretleriyle görüşmelerde bulunmak amacıyla Ali Paşa'nın başkanlığında bir kurul oluşturulur. 1908'de oluşturulan bu kurul Dersim'e gönderilir. Ali Paşa ve kurulu İstanbul'a döndüğünde gözlem ve kanılarını bir raporla hükümete sunar. Raporda, silahların toplanması, suçluların yakalanması, Harput – Ovacık yolunun Erzincan'a kadar yenilenmesi, jandarma gücünün artırılması, memurların değiştirilmesi ve yeni memurlar atanması önerilir. (Öz, 2004: 144-145)

Osmanlının Gözünde Dersimliler: "Vahşiler, Eşkıyalar, İkiyüzlüler"

Kısaca özetlemeye çalıştığımız dört adet Dersim raporunda, Osmanlı Hükümeti'nin, Dersim sorununa yaklaşımının ipuçları vardır. Dersim tüm raporlara göre "ele geçirilmesi gereken bir yer" durumundadır. "Örfi İdare Yönetimi" düşünülmesinin başka herhangi bir anlamı yoktur. Dersim Bölgesi'nde ıslahat için en önemli adım "güçlü bir askeri teşkilatın kurulması" olarak düşünülür. Yolların yapılması, okullar açılarak insanların okutulması (ve medenileşmesi) gereği tekrar tekrar vurgulanır.

Osmanlı, Dersimlileri "vahşi, ikiyüzlü, eşkıya" olarak nitelemekten kaçınmaz. Raporların dili hakaretamizdir. Ancak sorun sadece hakaret ve aşağılama değildir. Bir "yönetim mantığı" söz konusudur. İmparatorluğun resmi politikasına bir türlü

uyum göstermeyen Dersimliler "tehdit" olarak görülür ve aşağılanır. Raporlarda, Dersim inancı olan Alevi-Kızılbaşlık "cehalet, ilkellik, vahşet" olarak küçümsenir. İslami bir devlet olan Osmanlı, Alevilik-Kızılbaşlığa "İslam'ın bir mezhebi" gibi bile değil, "din sapkınlığı, düşmanlık" olarak bakar. Dersimli Kızılbaşlara bakış ise daha da olumsuzdur. Dilleri de farklı olan Dersimli Kızılbaşlarla "konuşmak" bile yersizdir. Islahat, diyalog veya hoşgörü ile değil ancak ve sadece "askeri harekât ve sindirme" ile mümkündür. Yüz küsur yıl evvel Dersim'e "Örfi İdare" (Sıkıyönetim Rejimi) kurulmak istenmesinin nedeni budur.

Osmanlı -ve bugünkü hayranları-, topraklarında yaşayan Müslüman olmayan halklara büyük bir hoşgörü göstermekle övünür. Bu övünme, gerçekliğe aykırı olsa da, Dersimlilere gösterilen resmi yaklaşımın övünülecek hiç bir yanı bulunmadığı bir gerçektir. Osmanlının Dersim politikası, diğer bütün azınlıklara (Kürtler, Ermeniler, Gayrı-Müslimler vb.) gösterilen yaklaşımın ruhuna rahmet okutur. Resmi olarak 19. yüzyıldan Cumhuriyet dönemine kadar Dersim'e 11 askeri harekât yapılır. Gerçekte bu sayı yüzlerle ifade edilir ve halk içerisinde "sel seferleri" olarak anılır. Katliam ve temizlik harekâtları olan bu askeri operasyonlarda insanlar öldürülür, sürgün edilir, köyler yakılır.

Raporları yazanlar, askeri komutan veya paşalardır. Sivil veya bilimsel bir araştırma, inceleme veya araştırma söz konusu değildir. Batılıların yaptığı gibi seyahatler, misyoner faaliyetleri bile söz konusu değildir. İlginç olan 19. yüzyılda büyükelçiler, konsoloslar, "yabancı misyonerler" tarafından dahi pek fazla "Dersim raporları" hazırlanmışken, Osmanlı, askeri olmayan

bir araştırmaya tenezzül etmez. Askerlerin "çözüm" mantığı ise –genellikle olduğu gibi- "kılıç gücüne" dayalıdır.

Dersimlileri orduya asker olarak almak bile –Ruslara karşı yedek askeri veya milis kuvvet elde etme vb. düşünce ve nedenlerin yanı sıra- "aşiretlerin vahşetlerinin izalesi" için düşünülür. Raporlara göre, yol ve okulun yanı sıra, Osmanlı Ordusu da "medeniyetin" bir aracıdır. "Askere alma" düşüncesinden çabuk vazgeçilir; "Hamidiye Alayları" ile Sünni Kürtlerle kurulan ilişki, "güvenilmez" görülen Dersimli Kızılbaş aşiretlerinden esirgenir.

Osmanlı'nın Dersim raporlarında, Türk milliyetçiliği ve Sünni İslam mantığı bir aradadır. "Dersim merkezin çevresi Türk'tür", "filanca bölgeler Sünni ve itaatkârdır" vb. tezler tüm raporlarda sürekli işlendiği halde, bir ara Ruslara karşı savaşta ihtiyaç duyulduğu için orduya alınmaları tartışılan Dersimlilerin Hamidiye Alaylarında görev almalarına dahi karşı çıkılır. Osmanlının, Dersim'i Türk veya İslam olarak görmediği –bazı aksi ibarelerin varlığına rağmen- raporlara göre ortadadır.

Raporlar bazı gerçekleri de teslim eder: "Dersimliler yaşamak endişesi ile silah taşımaktadırlar", "Şekavet olayının nedeni müthiş fakirlik ve çaresizliktir", "Ürünlerini revaçlı yere satıp para kazanamamaktadırlar", "Silahlı kavgaların çoğu aşiretler arasında meydana gelmekte ve nedeni ise arazi ihtilaflarıdır."

19. Yüzyılda Dersim Aşiretlerine Resmi Çözüm: "Vidin'e, Fizan'a, İşkodra'ya Sürgün"

Bu kitabın konusuna dönecek olursak, raporların tümü Dersim bölgesinin ıslahı için "ağaların veya direniş göstereceklerin Dersim dışına sürgün edilmesini" şart koşar. Islahata karşı ge-

leceklerin "Trablus ve Yemen tarafına sürülmesi", "seyit, dede ve ağaların İşkodra, Trablusgarp ve Fizan'a sürülmesi" önerileri bunun kanıtıdır. Raporlarda, sürgün edilenlerin Tanzimat veya Meşrutiyet dönemi aflarıyla Dersim'e dönmelerine dahi karşı çıkılır. Bazı raporlarda "Dersimli asker kaçaklarının bile uzak bölgelere sürgün edilmesi" önerilebildiği görülür. Zaten yüzyılın ikinci yarısından sonra gerçekleştirilen irili-ufaklı askeri harekâtlarda pek çok aşiret lideri, sessiz-sedasız Vidin, Fizan, Sinop ve diğer yerlere sürgüne gönderilir. Açıkça görülmektedir ki, 19. yüzyılda da, Osmanlı yönetimi, Dersim sorununun çözümü için sürgün ve zorunlu iskânı uygular.

Osmanlının nazarında Dersim aşiret liderleri, önde gelen şahsiyetler öylesine tehlikelidir ki, onları İmparatorluğun uç köşelerine dek sürgün zorunlu görülür. Fizan'a, İşkodra'ya veya Vidin'e dek aşiret liderlerinin gönderilmesi, onların geri gelmelerinin önüne kesinkes geçmek amaçlıdır.

Osmanlı, Dersim'e "coğrafi" bir strateji ile yaklaşır. Dersim toprakları, Osmanlı açısından "ulaşılmaz" yerdedir. Otorite kurmanın yolu, aşiret liderlerini sürmek, "uysal" olanları dahi "Dersim dışında ikamet etmeye" zorlamaktır. Osmanlıya göre Dersimliler, "yasa tanımaz, asi, otorite düşmanı, başına buyruk" bir topluluktur. "Alevilik", "Kürtlük" gibi nitelikleri dahi Der-simlilerin bu özelliklerinden sonra gelir. 500 yıldan bu yana Osmanlı ve Dersim arasında düzenli ve hatta kısmi bir irtibat da yoktur. Devletin ve otoritenin bizatihi kendisine boyun eğmeyen bu halk büyük bir tehdittir. Üstelik söz gelimi Kürtlere benzer bir aşiret yapısı Dersim'de söz konusu dahi değildir. Hediyeler, ayrıcalıklar, askerlik ve vergi muafiyetleriyle dahi satın alınamayan Dersim aşiretleri umumiyetle tehlikelidir.

Dersim bölgesi, önce toprağının, sonra da insanının "ıslah edilmesi" gereken bir yer olarak görülür.

"Islah için", öncelikle aşiret liderlerinin sürgün edilerek bölge dışına çıkarılması ve sorunun bu şekilde bir parça da olsa çözülmesi veya azaltılması amaçlanır. Osmanlı yönetimi, -Dersim aşiret yapısı farklı olduğundan- kendisine yakın aşiret liderlerine dahi güvenmez; Ali Bey örneğinde olduğu gibi Dersim dışında ikamete zorlayarak tam denetim altında tutmaya çalışır. Ulaşılamazlık, halkın tanınmamasına ve "tenkil ve tedip ile yola getirme" politikalarına sarılmaya götürür.

Dersim sorununun çözümü için çok sayıda askeri harekât icra edilir, ne var ki herhangi bir netice elde edilemez. Dersim, bu dönem boşaltılması ve toprağının dahi ıslah edilmesi gereken bir yer olarak ele alınır. Dersim bölgesine atanan mutasarrıflar, valiler, kaymakamlar ve umum müdürleri eliyle egemenlik kurulmaya çalışılır ve bölge silahlı aşiretlerden arındırılmak istenir. 1907 askeri harekâtı sonrasında, erzak ve hayvanların hükümetçe müsaderesi ve Dersim bölgesine buğday ithalinin menni dahi kararlaştırılabilir. (Jandarma Umum Komutanlığı, 2000: 121)

1907, 1908, 1909, 1916 askeri harekâtları Dersim meselesini çözemez. Tüm askeri harekâtlarda belli köyler yakılır, insanlar öldürülür, köyler oturulamaz hale getirilerek insanlar başka yerlere iskâna zorlanır. Tüm askeri harekâtların esas amacı, bölgeyi boşaltmak, insansızlaştırmak ve en azından silahlı aşiret liderlerini Dersim dışına çıkarmak olur.

Aliyê Gax ve Seyit Rıza

Yukarıda kısaca özetlendiği gibi, Osmanlının Dersim'e ilişkin bakış açısı ve izlediği siyaset açık bir şekilde askeri harekâta,

tenkil ve sürgüne dayalıdır. Dersim Kırmancları tarafında ise durum -Osmanlı'nın yaklaşımına göre- bambaşkadır. 15 Kasım 1937'de idam edilecek olan Seyit Rıza ve arkadaşları başta olmak üzere Dersim aşiret liderleri, 19. ve 20. yüzyıl boyunca Ruslara karşı savaşta Osmanlı devletine -objektif olarak bakıldığında- yardımcı olur. Rusların Kızılbaşlık üzerinden ittifak beklentilerini kabul etmeyen Dersim aşiretleri, elde silah Rus işgal güçlerine karşı savaşır. Aşiret savaşçıları, Osmanlının planlarından öte -kendi topraklarına giren tüm güçlere olduğu gibi- Rus işgalcilerine karşı da direnir.

20. yüzyılın başında Pülümür'e kadar gelen Rus askerlerinin önünü, Kureyşan aşiretinin önde gelenlerinden Aliyê Gax ve birlikleri keserler. Ruslar, Dersimlileri karşısına almamak için yakmadan, yıkmadan, öldürmeden ilerledikleri -ve hatta "Dersim için özerklik" vaadinde bulundukları- halde, Dersimli Demenan, Haydaran, Areyan, Alan, Yusufhan ve Kureyşan aşiret savaşçıları fişekleri bitinceye kadar savaşır. Derê Balabanu ve Feme köyündeki Rus karargâhını Dersimliler basar. Dersimliler, Erzincan, Erzurum, Çat ve hatta Xoromdüzü bölgesine kadar Rus kovalar. Xoromdüzü bölgesi düz bir yerde olduğundan Dersimliler artık savaşamaz ve en az 18 kayıp verir. Aliyê Gax ve diğer aşiret liderleri gösterdikleri yararlılıklar nedeniyle Osmanlıdan "Cephe Kumandanı" sıfatıyla madalya ve "köstekli saat", "dürbün" gibi hediyeler alır. Yine, Seyit Rıza ve arkadaşları Mercan dağları ve Pulur da savaşır ve Osmanlı tarafından ödüllendirilir.

Ruslara karşı savaşta Pülümür Cephesi Milis Kuvvetleri Komutanı **Şair Şah Haydar**'dır. **Şair Şah Haydar Bey** Ruslarla savaşta ölür. Doğu Dersim Milis Kuvvetleri Komutanı ise **Hıdır Ağa**'dır. Seyit Rıza yararlılıkları nedeniyle ayrıca ödüllendi-

rilerek Erzincan'da "İl İdaresi Üyeliği"ne atanır. Daha sonra dönemin askeri komutanlığınca "Tedip ve Tenkil Harekâtından Muaf Tutulduklarına Dair Berat" dahi verilir.

Nitekim Rusların Erzincan'a ilerlemesi karşısında Balaban aşiret reisine destek istemek için, mektup yazan Vali Sabit Bey, -adeta bir itirafta bulunarak- Seyit Rıza ile ilgili olarak –Ruslarla savaştaki yararlılıkları sebebiyle- "şimdiye kadar din ve namusuyla bize hizmet etti" der. (Bahadır, 2002: 78)

Tarih, daha sonra, Seyit Rıza'nın Elazığ'da kurulan Tunceli Mahkemesi'nde "vatana ihanet" ile yargılanıp idam edilmesine; Aliyê Gax'ın ise 85 yaşında olduğu halde Sogayige köyündeki evinden alınarak Mergê Keşisu bölgesine getirilmesine ve 21 kişilik ailesiyle beraber kurşuna dizilmesine tanıklık eder. ("Aliyê Gax ve Mahmudê Seydali", Mahmut Yıldız, 2007)

20. YÜZYILIN BAŞINDA İSKÂN POLİTİKALARI VE DERSİM

İttihat Terakki'nin tam iktidar olduğu yıllar içinde (1913-1918) Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılması için yoğun bir nüfus ve iskân politikası uygulanır. Arnavut, Arap, Boşnak, Çerkez, Çingene, Kürt, Laz gibi Müslüman unsurların kabile ve aşiret önderliğinden koparılarak Anadolu'nun dört bir tarafına serpiştirilmesi ve Türklük potası altında eritilmesi arzulanır. Müslüman olmayanların payına ise katliam, tehcir, zorunlu mübadele düşer. Bugünkü etnik karışımın nedeni bu yıllarda hayata geçirilen nüfus ve iskân politikalarıdır.

1912'de başlayan Balkan Savaşı ile sırasıyla Kırklareli, Selanik, Manastır, Yanya, İşkodra elden çıkar. Çok değil bir yıl içinde "Afrika-i Osmani" ile "Avrupa-i Osmani" yitirilir. Balkan Savaşı adeta bir "nüfus savaşı" olarak geçer. Böylece imparatorluk, Avrupa topraklarının yüzde 83'ünü, nüfusunun yüzde 69'unu ve ayrıca İstanbul'a akan önemli bir gelir ve ürün kaynağını kaybeder.

3 milyon kilometrekarelik toprak parçasının 1,1 milyon kilometrekaresi yitirilir. Rumeli yüzyıllar boyunda "İmparatorluğun Kalbi" durumundadır. Bu toprakların kaybedilmesi, Jön Türklerin ideolojisinde de büyük bir etki yaratır, siyasetlerinin ağırlık merkezini Anadolu'ya kaydırır. Topraklarının üçte biri-

nin kaybı, beraberinde ulus devlet için bir nüfus temeli sağlar, nüfus daha da homojenleşir. 24 milyon nüfustan çoğunluğu Türk olmayan 5 milyon nüfusun eksilmesi ile imparatorluk nüfusunun çoğunluğunu artık Türkler teşkil eder. (Dündar, 2007: 31)

Balkan savaşları sonucu gelen muhacirlerin yerleştirilmesi için gayrı-müslimlerin yerinden edilmesi politikası uygulanır. Edirne mebusu Mehmet Faik Bey "Biz tehciri komşularımızdan öğrendik" diyerek bu durumu veciz bir şekilde ortaya koyar.

Gerçekten de o tarihe kadar, Ruslar her ele geçirdiği bölgenin Müslümanlarını kovup yerine Kazak ve Slavları yerleştirir; ahalisinin yarıya yakını Müslümanlardan oluşan Bulgaristan, çözümü "Müslüman ahaliyi yok etmekte" bulur. 1826 yılında Akkerman Anlaşması ile "ehli İslam'ın Sırp memleketinde sakin olmaları" yasaklanır. Bu dönem, hemen her ülkede "nüfus sayımları" yapılır ve her ülke, topraklarında "hangi milletin çoğunluk olduğunu" öğrenmeye çalışır.

27 Mayıs 1915'te çıkarılan "Tehcir Kanunu" ile Ermenilerin fiziki tasfiyesi gerçekleştirilir. Kanun ile Ordu'ya, sadece Ermenileri değil, "devlet aleyhinde faaliyette bulunan bazı Rumlar, diğer azınlıklar ve Müslümanları" da münferiden ve müctemian diğer mahallere sevk ve iskân yetkisi verilir. 4 Kasım 1918 tarihli Meclis-i Mebusan toplantısında Halep mebusu, kanun hakkında, "Bu kanun icabında köyleri, kasabaları, şehirleri kökünden sökmeye ve bir taraftan alıp öte tarafa nakle salahiyet veriyor" şeklinde konuşur.

Enver Paşa, 5 Ocak 1916'da yayınladığı bir genelge ile Osmanlı'da İslam olmayan milletler lisanıyla verilen vilayet, sancak, kasaba, köy, dağ, nehir ve bilcümle isimlerin Türkçeye çevrilmesini ister. Bu yıllarda birçok kura ve nahiyenin ismi değiş-

tirilir. Örnek vermek gerekirse, Dersim'e bağlı Kızılkilise Nazmiye ismini alır. Bu isim muhtemelen Ermenilerle bağlantılı görüldüğü için değiştirilir. (Dündar, 2007: 83)

Mart 1916'da Muhacirin ve Aşair Umum Müdürlüğü adı altında bir daire kurulur. Umum Müdürü ise Şükrü Kaya olur. Bu müdürlük, aşiretler ve tarikatlar üzerine çalışır. Şükrü Kaya daha sonra İçişleri Bakanlığı yapar ve bir de "Dersim Raporu" hazırlar.

İttihat Terakki dönemine kadar yapılan sayımlarda Müslimler ırklarına göre tasnif edilmezken Müslüman olmayanlar mezhep ve ırklarına göre ayrı ayrı tasnif edilir. Ancak İttihat Terakki, yaptırdığı yerel ve resmi olmayan sayımlarda artık Müslümanların da ırklarına göre tasnif edilmesini ister.

Balkanların kaybı, tüm imparatorluğu ekonomik ve psikolojik olarak etkilediği gibi İttihatçı kadroyu da derinden sarsar. Balkanlardan alınan "ders" Anadolu'nun kaybını engelleyecektir. Eldeki toprağın korunması için öncelikle nüfusun Müslümanlaştırılması ve Türkleştirilmesi gerekir. Devreye sokulan iskân politikasının temeli "karıştırma" olur. Ancak "birleştirmek-eritmek-asimile etmek" politikasının iflas ettiği yerde "temizleme" yöntemine başvurulur.

Müslüman ve Türk kültüründen farklı yerleşim yerleri ve iskân bölgeleri Osmanlı ve yeni Cumhuriyet için "sorun" olmaya devam eder. Bu dönemde Osmanlının (ve daha sonra Cumhuriyetin) en önemli problemlerinden biri Dersim bölgesidir. Dersim, yüzyıllardır "eldeki toprak" dahi değildir. Dersim, İttihatçıların (ve daha sonra Cumhuriyetçilerin) gözünde önce "elde edilmesi", daha sonra ise hem Müslümanlaştırılması hem de Türkleştirilmesi gereken bir bölgedir. Bu nedenle ya-

yınlanan tüm raporlar, çıkarılacak kanunlar ve diğer tüm çalışmalar bu amaca hizmet eder.

Cumhuriyet Dönemi Dersim Raporları

Cumhuriyet henüz yeni ilân edildiğinde, mevcut yönetime göre Dersimliler "Etrafındaki halka zulüm yapan, kasabaları tehdit eden, vergi vermeyen, vatan savunmasına katılmayan ve daha birçok karşı harekette bulunan" bir halktır. (Hallı, 1972: 175)

Dersim 1916 askeri harekâtı ile 1926 Koçuşağı Harekâtına kadar görece sakin bir dönem yaşar. Ancak, Cumhuriyet Hükümeti Dersim sorununu kesin olarak çözmeye kararlıdır.

Cumhuriyet Hükümeti askeri harekât, asimilasyon ve sürgün geleneğini –diğer pek çok şey gibi- Osmanlı'dan devralır.

Cumhuriyet "modern bir ulus-devlet" olmak isteyecektir. Bunun yolu ise "içteki Türk ve Müslüman olmayan yerlerin" nüfusunun dağıtılması ve asimilasyonundan geçer. Dersim işte bu yüzden ilk hedeflerden biridir.

Cumhuriyet, hukuki ve idari alanda aldığı önemli tedbirlerin yanı sıra -tıpkı Osmanlı gibi- "Dersim raporları" hazırlayacaktır. Bu raporları da -tıpkı Osmanlı dönemindeki gibi- bilim adamlarına ve alanında uzman kişilere değil, devlet yöneticilerine ve "paşalara" hazırlatacaktır. Bu raporlar da yine Osmanlıdaki gibi "tenkil, tehcir ve sürgün" içerecektir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yirmi yılında, varlığı bilinen rapor sayısı 20'nin üzerindedir. Bu raporların yarısı ise "çıbanbaşı" olarak nitelendirilen Dersim ile ilgilidir. (Akçura, 2008, 29)

Cumhuriyet dönemi Dersim raporları Osmanlı raporlarının devamıdır. Tenkil, tehcir ve asimilasyon esastır. Ancak "Der-

sim'in ıslahı", artık daha sistemli, planlı ve programlı olacaktır. Dersim, büyük ordu birlikleri eliyle yürütülen, 2. Dünya Savaşının başladığı zamanda –savaş koşullarında- gizli, keyfi ve acımasız uygulamalara sahne olacaktır. Sürgün, artık gözdağı amaçlı, keyfi ve plansız değil, "modern" ve "asimilasyon" amaçlıdır.

Dersim raporları ayrıntılı ve çok uzundur. Ancak bu kitapta "zorunlu iskân" ile ilgili bölümler ağırlıktadır.

Müfettiş Hamdi Beyin Raporu: "Ağalar Uzak Vilayetlere Nakledilsin"

Doğu'da genel müfettişliğin kurulmasından önce 1926'da İçişleri Bakanlığı, Elazığ'daki Mülkiye Müfettişlerine "bizzat Dersim içinde dolaşarak" izlenimlerini bildirmesini görev verir. Bunlardan Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey, 2 Şubat 1926'da İçişleri Bakanlığına sunduğu raporunda özetle;

"Dersim gittikçe Kürtleşiyor, tehlike büyüyor, Dersim meselesi eski idarenin bir mirasıdır, yeni sivil ve askeri büyüklerin ıslahat ve tedibat gibi zıt fikir ve düşünceleri sorunun çözülmesini sağlamamıştır, Dersim, Cumhuriyet hükümeti için bir çıbandır, bu çıban üzerinde kesin bir ameliye yapmak lazımdır, son derece zeki, kurnaz ve hileci olan bu halk hükümetin zayıf veya kuvvetli olduğuna göre mütecaviz veya itaatlidir, okul açmak, yol yapmak, fabrikalar kurmak, sanayi işleri sağlamak özetle yurt sahibi yapmaya çalışmak veya uygarlaştırmak suretiyle ıslaha çalışmak hayalden başka bir şey değildir" demiştir. Rapor sorunun kaynağı olarak "avam halk, reis, şeyh, bey ve ağanın esir ve oyuncağıdır, şekavet bunların kışkırtması ile olmaktadır" tespiti ile devam etmektedir. (Hallı, 1972: 375)

Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey raporunda "silah toplandıktan sonra reis, şeyh, bey, ağa namlı şahıs ve mütegallibeyi der-

hal uzak vilayetlere nakil ve iskân etmek gerekir" der. (Şimşir, 2009, 377)

Hamdi Beyin raporu "kesin bir ameliye" deyimiyle katliam ve jenosidi bir "çözüm" olarak sunar. Katliamın ardından yapılacak şey ise "zorunlu iskân"dır. Özellikle halka önderlik eden ve sözü geçen aşiret liderlerinin sürgünü düşünülür. Hamdi Beyin Dersim Kırmancları hakkında sarf ettiği, "zeki", "kurnaz", "hileci" sözleri ise ırkçılığın bir göstergesidir.

Cemal Bardakçı'nın Raporu: "Dersimliler Elaziz ve Malatya'da İskân Edilsin"

Diyarbakır Valisi Cemal Bey meseleyi çeşitli yönleriyle tahkik etmiş ve özetle;

> "Kürt ve Arap aşiretleri ile Türkmen aşiretleri arasında bir benzerlik yoktur, Dersim'de ve yakın havalide ara sıra meydana gelen isyankâr durumların sebep ve saikleri farklıdır, Alevi ve halis Türk olan Türkmenler, Yavuz zamanından beri müthiş baskılara maruz kalmış, on binlercesi merhametsizce öldürülmüştür, Dersim kargaşalıkları, büyük küçük memur ve mutaassıp hocaların tahrik ve teşviki ile cahil Sunni ahali tarafından haklarında reva görülen muamelelerden doğmaktadır, baskılar son bulur ve şuurlu bir şekilde hareket edilirse Dersimliler Cumhuriyetin çok sadık ve fedakâr hamileri olabilirler, üç-beş şahıs müstesna ağalar ve reisler de dahil bütün Dersimliler son derece fakirlik ve zaruret içinde çırpınmaktadırlar, soygunculuk hareketlerinin sebebi yaşamak hissi ve endişesidir, dört yüz seneden beri Dersim'e hükümet nüfuzu girememiş, ilmi anlam ve kapsamı ile bir otorite kurulamamıştır, her Dersimli hayatını, malını korumak kaygusu ile silahlı bulunmak zorunluluğunda kalmıştır" değerlendirmelerine yer verir. (Hallı, 1972: 376-377)

Cemal Bardakçı'nın raporu en azından objektiviteye yakın ve gerçekçidir. Dersim'e karşı önyargılı ve hasmane değil, me-

seleyi anlamaya çalışır. "Çapul, talan ve soygunculuk" olaylarını doğru değerlendirir. Öte yandan "ağaların dahi fakir oluşlarına" dikkat çekerek bölgenin resmi ihmâl edilmişliğini de ortaya koyar.

Ancak Cemal Beyin raporu da, sorunun çözümünü "zorunlu iskân" yönteminde görür. Raporun bir bölümünde yer alan "Dersimlilere geçimlerini sağlamak için iş sağlamak lazımdır, Dersimli bölgede yapılacak yollarda çalıştırılmalı, Elaziz ve Malatya'da terk edilmiş topraklara iskân edilmeli" sözleri sürgün ve zorunlu iskân düşüncesinin göstergesidir. (Şimşir, 2009: 379)

Cemal Bey, meselenin katliamla değil, "şefkat" ve "anlayış" ile çözümünü önerir. "Baskılar son bulur ve şuurlu hareket edilirse" Dersimlilerin "iyi vatandaş" olacaklarını belirtir. Ancak Cemal Bey de, özellikle zorunlu iskân konusunda Hamdi Beyle yakın bir anlayışı benimser.

Birinci Umumi Müfettişlik: "Ticaretleri Men Edilsin, Aç Kalacak Halk Zamanla İlticaya Mecbur Edilsin"

Birinci Umumi Müfettişlikçe Dersim sorununu çözmek için hazırlanan 1930 tarihli rapor pek kısadır.

Dersim'e zayıf bir askeri harekâtın "zarar vereceğini" belirterek başlayan rapor, "Dersim'in ıslahı" başlığı altında iki yol önerir: Bütün Dersim'in hariçle münasebetini kat ederek, hariçle ticaretlerine engel olup aç kalacak halkı zamanla kendiliğinden ilticaya icbar ve bu suretle Dersim'i fenalardan tahliye etmek lazımdır. İkinci yol ise Dersim'in etrafını kapadıktan sonra ihata çenberini tedricen darlaştırmak ve fenalıklarından dolayı yakalananları derhal Dersim'den çıkararak garba almak ve serpiştirmektir.

Dersim'e yapılacak harekâtın "kafi kuvvetle başlatılmasını" öneren rapor, harekâta kadar, Elazığ'da bir bomba tayyare filosu bulundurarak mühim vakalar yapan ve Hükümetin tebligatına muhalefet eden aşiret köylerini müessir bir surette bombalamak, ziraat ve hayvanlarını imha etmek ve rahatça ikametlerine mani olmak önerisinde bulunur.

Rapor askeri çözüme dayalıdır. Osmanlının 1907 Harekâtındaki "gıda ambargosu"na benzer bir çözüm önerir. "Halkı aç bırakarak" zamanla yıldırmayı ve Dersim'i bu şekilde boşaltmayı hedefler. Çözüm olarak "garba nakli" ve "serpiştirme" usulünü zorunlu görür.

İbrahim Tali Beyin Raporu: "Dağ Köyleri Yıkılsın, Ahalisi Ovaya Taşınsın"

Birinci Genel Müfettiş İbrahim Tali Bey, Elazığ'da göreve başladıktan sonra Cemal Bey tayini çıkartılarak Konya'ya gönderilir. Bu olayı, Cumhuriyet Hükümetinin Cemal Bardakçı'nın görüşlerini değil, Hamdi Beyin raporunu dikkate aldığını gösteren bir gelişme olarak değerlendirmek mümkündür.

Nitekim göreve başlayan ve çok geçmeden 21 Aralık 1931 tarihli bir "Dersim Raporu" hazırlayan İbrahim Tali, Hamdi beyle benzer fikirlere sahip olduğunu ortaya koyar.

Müfettiş İbrahim Tali Beyin yakın alakasını Elazığ'ın yerli Sunni eşraf ve ağa takımının istismar ettiği ve paşayı Dersim'e karşı askeri operasyonlara kışkırtmaya çalıştıkları çeşitli kaynaklarda belirtilir. Akçura "mütegallibeler, yaptıkları her kanunsuz hareketin bedelini aşiretlere ödetmek amacıyla, kendi adamlarına yer yer baskınlar yaptırmış, sonra da onları Dersim aşiretleri yaptı diyerek onları şikâyet ederek karalamaya çalışmışlardır" der. (Akçura, 2008, 53)

Dönemi yaşamış ilk Dersim aydınlarından biri olan Kârerli Mehmet Efendi ise;

> "İbrahim Tali, damadının etkisiyle, kısa zamanda Elazığ'ın Sunni inançlı ağa ve beylerinin dümen suyuna girmiş ve onların hamisi olarak bölge Alevileri ile Dersim aşiretleri üzerinde idari baskısını artırmaya başlamıştı" diye yazar. (Erenler, 2007: 250)

İbrahim Tali Bey, 21 Aralık 1931 tarihinde hazırladığı raporunda özetle "Dersimlilerin tekmil silahları alınmalı, adliyece aranan suçlular tutulmalı, gasp edilen mallar kurtarılmalı, dağ başındaki tek başına evler ve köyler yıkılmalı, ahalisi batıya taşınmalı, dağlık olmayan yerlere taşınmalı, Seyyid, reis ve halifeleri Dersim'den çıkarılıp, vatanın batı bölgelerine gönderilmeli, toprakları köylülere verilmeli" görüşlerine yer verir. (Şimşir, 2009: 382)

İbrahim Tali Beyin Raporu, -tıpkı Hamdi Bey gibi- açıkça görüldüğü gibi sürgün ve zorunlu iskânı daha geniş çapta uygulamaktan yanadır. Diğer raporlarda genellikle ileri gelenlerin sürgünü önerilirken İbrahim Tali, "dağ başlarındaki köylerin ahalisinin batıya taşınması gerektiği" görüşündedir. Dersim'in sayısız dağ köyünden son derece büyük bir nüfusun batıya ve özellikle ova yerlere taşınmasını ve iskânını önerir.

İbrahim Tali Beyin 1. Umumi Müfettiş olduğu dönemde Dersim'in özellikle Koçuşağı aşiretine yönelik büyük askeri operasyonlar yapılır; köyler yakılır, insanlar yerlerinden yurtlarından zorla çıkarılarak sürgün edilir.

Mareşal Fevzi Çakmak'ın Raporu: "Dersim'e Koloni Yönetimi Kurulsun"

Mareşal Fevzi Çakmak Kürt sorununda etkili bir askeri yetkilidir. Ağrı İsyanında orduya komuta eder ve daha sonra Erzin-

can'da incelemelerde bulunur ve deneyimlerini özellikle askeri bakış açısıyla ele alarak hazırladığı Eylül 1930 tarihli Dersim raporunda;

> "Dersimli okşamakla kazanılmaz, silahlı kuvvetin müdahalesi Dersimliye daha çok tesir yapar ve ıslahın esasını teşkil eder, Dersim daha çok bir koloni gibi nazara alınmalı, ıslahatın ilk safhasını reislerin, bey ve ağaların, seyitlerin bir daha gelmemek üzere batı Anadolu'ya nakli, reisler alındıktan sonra halkın da en şerir olanlarının Dersim'den çok uzak olan ovalara sevk ve Türk köyleri içerisinde dağıtılması oluşturur, özellikle sakıncalı aileler bölgeden çıkarılmalı ve Trakya'ya gönderilmeli" görüşlerine yer verir. (Şimşir, 2009: 384-385)

Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Erzincan bölgesindeki izlenimlerinin sonucunda, "asayişsizliğin sorumlusu" olarak gördüğü Pülümür'ün Dersim aşiretlerinin (Aşkirek, Gürk, Dağbey, Harşi köylüleri) ve şekavete yataklık eden Rusaray, Mitini, Şıncığı, Kürtkendi, Kelarik köylerinin esaslı bir şekilde kayda tabi tutularak, bunlardan gerekenlerin Trakya'ya nakli ve bu bölgedeki bazı reislerin il merkezinde ve polis nezareti altında ikamet ettirilerek emniyete alınmaları gerektiğini bildirir. Başbakan İnönü ise Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'a cevabında, vergi ve asker vermeyen köylerin tedibinin uygun görüldüğünü, tedip edilecek köylerin ve Kürtlüğü yaymaya çalışanların geniş ölçüde batıya nakilleri uygulanmasının kolay görünmediğini, bunlardan reislerinin nakillerine çalışılması, yerli memurların değiştirilmesini ister. (Hallı, 1972, 351-353)

Fevzi Çakmak'ın raporu da önceki raporlar gibi, askeri bakış açısını ön plana çıkarır. "Reislerin bir daha gelmemek üzere batı Anadolu'ya nakli" eski raporları destekler. Fevzi Çakmak, farklı olarak, Dersimlilerin sürgüne gönderildikleri yerlerde de

"polis nezareti altında tutulmasını" savunur. "Dersimlileri batıya vererek Türk köyleri içine dağıtma" düşüncesi asimilasyonu ortaya koyar. Daha sonra 1938'de gündeme gelecek olan "Türk köylerine serpiştirme" uygulamasını, raporun bir devamı ve mantıki sonucu olarak değerlendirmek mümkündür.

Fevzi Çakmak, bilhassa aşiret reislerinin Dersim'den uzaklaştırılmasını savunur. Aşiret liderlerini "toplu veya ferdi" sürgün etmeyi önerir. Raporda, Seyit Rıza, oğulları ve biraderinin çocukları, Kırganlı Süleyman ve amcazadeleri, Bahtiyarlı Rotan Veli Bey zade Hüseyin Bey ve amcazadesi küçük oğlu, Karaballı Mehmet Ali Ağa ve Koç Ağa, Aşağı Abbas'tan Zeynozadeler kamilen, sabık meb'us Mustafa Ağa ve avenesi, Ferhat Uşağı'ndan Cemşit, Diyap Ağalar, Kahraman oğullarının torunları ve Küçük Ağa, Pilvenkten Kavsi oğullarının oğulları, Ovacık'ta Güdi köyünde maruf Alişar, Havran aşireti reisi kısmen, Kureyşan aşireti reisi kamilen, Koçuşağı aşireti rüesası kamilen, Ovacık'ta Pülürlü Munzur Ağa, Zeynel Ağa ve Kalanlı'da Munzur Ağaya mensup rüesadan Nuri Ağa ve biraderleri, Çarıklıların ve Kutu deresine yakın olan aşairin rüesası kamilen ve Keçel Uşağı reisi Ağa ve Ali Şevki Bey, "Dersim'den çıkarılması lazım reisler" olarak tek tek sayılır.

Dersim'e "Koloni Yönetimi"ni münasip gören Fevzi Çakmak'a göre Dersimliler cahildir. Bölgeye yollar yapılması ve halkın kentlerle ilişki kurması gerektiğini savunur. Yaptığı araştırma ve sorgulamalara göre Dersim'den çıkarılması gereken aşiret liderlerini belirler ve isimlerini dahi verir. Fevzi Çakmak, gereken yerlere blok havuzlar yapılarak "bölgenin insansızlaştırılmasını" da arzular.

Fevzi Çakmak, yerli memurların Dersim'den uzaklaştırılmasını, atanacak yeni memurlara "koloni yönetimi yetkileri"

verilmesini ister. Dersim Vilayeti, Türkiye'nin ortasında bir yerde bulunduğu halde, Türkiye topraklarından ayrı bir yer veya Türkiye dışında bir yer gibi düşünülür. Dersim'e açık bir "sömürge" gözüyle bakılır. Bu çok önemli bir yaklaşımdır. Zira dünyanın her yerinde sömürgecilik, akla, katliam, baskı, jenosit, haksızlık ve zulüm getirir. Sömürge bölgelerin halklarının temel hakları dahi reddedilir. Özellikle 1938 yılı ve daha sonra yaşanan uygulamalar düşünüldüğünde, Fevzi Çakmak'ın söz konusu önerilerinin hayata geçtiği ortaya çıkar.

Halis Paşa'nın Raporu: "Dersim Ağaları, Kazakların Kaldığı Adalara Götürülsün"

Pülümür Askeri Harekâtının ikinci aşamasını yöneten Halis Paşa tarafından 1930 yılında hazırlanan raporda özetle "Dersimliler aslen Horasan'dan gelmiş Türklerdir, aşiret ve köy adları dahi Türklüklerine kanıt oluşturmaktadır, Alevilik gibi ilkel ayinlerine karışılmayarak bağlılıkları kolaylaştırılacaktır, Dersim'e yapılacak tedip harekâtında amaç Türklük, Alevilik, Sunnilik olmayıp ancak devlet yasalarına mutlak bağlılık ve eşkıyalığın önlenmesi esasına oturtulmalıdır. Seyyid ve ağaların mazlum halk üzerinde baskı ve zulmü söz konusudur" görüşlerine yer verilir. "Dersim'in ıslahı" başlıklı bölümde ise;

> "sadece kılıç gücüne inanmıyorum, Yavuz'dan bu yana en az 40 kez tedip ve tenkil yapılmışsa da eşkıyalık kesilmemiştir, kılıcın tedibi üzerinde hükümetin ıslah edici çalışmaları başlamalı ve devam etmelidir, bu bölgenin düzeltilmesi ancak bu yolla olasıdır, silahlar toplanmalı, bölge zararlı aşiret unsurlarından arındırılmalı, Erzincan-Hozat- Elazığ, Erzincan- Pülümür- Kiğı- Palu, Kiğı- Nazımiye-Mazgirt- Hozat- Çemişkezek, Pülümür- Kemah, Kemah- Ilıç yol ve köprülerinin yapılması gerekir, Nazımiye ve Hozat'ta eskiden olduğu gibi asker bulundurulmalıdır, bütün ilçe merkezlerinde ikişer

> okul açılmalıdır, dağınık yerleşim kaldırılmalı, evler toplanmalıdır, en doğru yol Seyyid ve ağaları serpiştirerek dağıtmaktır, Seyyid ve ağalar batıya uyum sağlamada güçlük çekecektir, 5-10 yıllığına aileleriyle birlikte Beyşehir gölü içinde önceden Kazakların bulunduğu ada ile diğer 2 adaya götürülmesinde yarar vardır" şeklinde düşüncelerini ortaya koyar. (Öz, 2004: 157, 158, 159)

Paşa, Dersimliler arasındaki kuvvetli irtibata dikkat çeker. Dersimlilerin birbirleriyle muntazaman istihbaratı olduğunu ve dayanışmacı tutumlarına dikkat çeken Paşa, "fakat bu irtibat siyasi bir fikre dönüşmüş milli bir gayeye müteveccih değildir" der. Paşa, bu değerlendirmesi ile o dönem Dersimlilerin "siyasi veya milli herhangi bir amaçları olmadığını" –isabetli şekilde- tespit eder.

Halis Paşa Raporunda önceki geleneksel düşüncelere yer verir. "Sadece kılıç gücü" ile Dersim sorununun aşılamayacağının farkındadır. Dersim ileri gelenleri hakkında sürgün ve zorunlu iskân görüşünü tekrar eden Halis Paşa, bölgeyi ve aşiretlerin inatçı ve direnişçi yapısını iyi bildiğinden en iyi asimilasyon yolunun "onları eskiden Kazakların kaldığı adalara göndermek" olduğu görüşündedir.

Paşanın "Dersimli aşiretleri Kazak adalarına sürgün etme" düşüncesi, daha önceki raporlarda görülmeyen dikkat çekici bir fikirdir. Dışa kapalı, kendi kültürleri içinde yaşayan ve savaşçı olarak bilinen Kazaklar ile Dersimlilerin aynı adalarda iskân edilmesinin planlanması önemlidir. Halis Paşa "evvelce nakledilmiş belli başlı rüesayı bile orada tutmak mümkün olmadığı için bu meseleyi köklü şekilde çözmek" sözleriyle planının gerekçesini açıklar. Aşiret liderlerinin aileleriyle birlikte "15 yıl süreyle" Kazak Adası olarak bilinen Konya Beyşehir gölündeki Mana Adası'na gönderilmek istenmesi esasen geri

dönmelerinin engellenmesi niyetine dayanır. Eğer geri gelecek-lerse de 15 yıl sonra otoritelerinin kalmayacağı hesaplanmış olabilir. Nitekim Halis Paşa, "Seyit ve ağaları garpta tutma güç-lüğü çekmemek için" söz konusu öneriyi ortaya attığını açıkça belirtir. Bu adaya 1865'te 40 hane Rus göçmen Kazak aile yer-leştirilir. Paşa'nın Dersimlileri buraya sürgün etmeyi önerdiği dönemde hâlâ adadadırlar. Hıristiyan olan bu Kazak göçmen-lerinin yanına Dersim aşiretlerini sürmeyi planlayan Halis Pa-şa, asimilasyon, güvenlik ve tecrit amacı gütmüş gözükür. Zira Dersimlilerin, bir adada Hıristiyan bir nüfusla beraber yaşama-ya mecbur edilmesi, kolayca kontrol ve tecrit altında tutulacak-ları anlamına da gelir.

Jandarma Umum Komutanlığının Raporu: "Reisler, Aileleri, Akrabaları, Reis Olmak İddiasında Olanlar ve Şimali Dersim Halkı Garba Nakledilsin"

TC İçişleri Bakanlığı Jandarma Umum Komutanlığı tarafından "Gizli ve Zata Mahsustur" damgalı ve "kayıt altında yüz tane basılmıştır" alt-notu ile yayınlanan bu rapor, iki kısımdan olu-şur.

Birinci kısımda, tanıtım amacıyla Dersim'in ırki, iktisadi, zi-rai, idari, mali ve sıhhi durumlarıyla bayındırlık, eğitim, asker-lik, nüfus, yol ve su durumu incelenir. İkinci kısımda ise "Der-sim'in asayişsizlik tarihçesi", Cumhuriyet öncesi ve sonrası ola-rak iki dönem halinde incelenir; ayrıca "Dersim'in ıslahı esasla-rı ve safhaları" konusu ele alınır.

Jandarma Umum Komutanlığının Raporu, son derece ayrın-tılı ve uzundur. Önceki raporlar gibi tenkil ve tedip anlayışın-dadır. Raporda verilen bilgilerin büyük bir bölümü yanlış, maksatlı, önyargılı, sübjektif ve bilim dışıdır. Dersimlilerin

menşei, kökenleri, dili ve Kızılbaş kadınların aile ve cinsel yaşamdaki rolleri açık bir şekilde saptırılır. Rapor, 1514'te Yavuz Sultan Selim'in yaptığı büyük Kızılbaş ve Kırrnanc katliamını dahi savunur:

> "Yavuz Sultan Selim'in gazabı olmasaydı, bugün güzel Türkiyemizde tek bir Sünniye tesadüf etmek imkânı belki de olmayacaktı."

Rapor, aynı zamanda daha önceden yayınlanan Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Dersim raporlarını, sarayda ve hükümette alınan kararları, merkezi Dersim politikasındaki çelişki ve çatışmaları, askeri harekâtları, başarısızlıkların nedenlerini ve diğer başka bazı gelişmeleri de kapsamlı analizlere tabi tutar.

Rapor, "Dersim'in ıslahı esasları ve safhaları" başlığı altında, birinci senede, önce silahların toplanması gereğine işaret etmekte ve "reislerin garp vilayetlerine nakli zorunluluğu"na dikkat çeker. Rapor, reislerin aileleri, akrabaları ve reis olmak iddiasında bulunan eşhasın da Dersim'den uzaklaştırılmasını savunur. Garp mıntıkalarına nakledilen reisler orada başka surette yaşamak imkânını bulamayınca çalışmaya mecbur olacaklardır, reislerin tahakküm ve telkinlerinden kurtulan halk da meşru kazanç yollarına daha kolaylıkla sevk edilecektir. Kimlerin nerelere ve ne suretle tedip edileceğinin ayrı olarak ve lahika halinde rapora eklendiği de belirtilir.

Rapor devamla;

> "Şimali Dersim halkının garba nakillerinin mecbur olduğunu" söylemektedir. Rapor bu mıntıkanın (Ovacık ve Nazımiye ve bağlı kazalar) öteden beri hükümete karşı menfi bir cephe almakla maruf olduğunu söyledikten sonra şunları eklemektedir: "bu mıntıkaya bilhassa kış mevsiminde hükümetinin nüfuzu pek güçtür, eğitim, sıhhiye ve sair medeni nimetlerin bu mıntıkanın her köşesine isali

gerekmektedir, bu itibarla şimali Dersim halkının başka mahallere nakilleri faidelidir." (JUK, 2000: 198)

Rapor "dağınık iskânın meni" başlığı altında önemli şeyler söylemeye devam eder:

"dağınık iskân vaziyeti devam ettikçe Dersimlinin üzerinde hükümet nüfuzunu tesis etmeğe imkân mevcut değildir, münferit binalar birer eşkıya yatağıdır, şimali Dersim halkının garba ve arazisi ziraata müsait olmayan Dersimlilerin ova köylerine yerleştirilmesi dağınık iskânı az çok tehdit eder, mütebakilerini de mecbur etmek lazımdır, bu maksatla askeri harekât esnasında münferit evlerin yakılması lazımdır."

Rapor, Dersimlinin neredeyse her bölgedeki yerleşim yerinin ortadan kaldırılması gerektiği görüşünü öne sürer:

"geçit ve boğazlarda bulunan köylerin yıkılması ve bu köylerin hükümet murakabesine yakın köylere nakilleri sarp yerlerde inşa edilen köylerin de aynı suretle yıkılması ve nakilleri faidelidir." (JUK, 2000: 199)

Rapor "ikinci senede" ise, Dersim'in içinde çok kuvvetli sabit müfrezeler bulundurulması, tekrar bir silah yoklaması, Elazığ'da bulunan devlet teşkilatının Dersim'e sıkı temas edemeyeceği dikkate alınarak Hozat'ta bir devlet dairesi tesis edilmesi, Dersim'de yol yapmak, mektep açmak, kazalarda sıhhi teşkilat, ticari münasebat konularını ele alır ve "Dersimlileri mahallen veya naklen topraklandırmak" başlığı altında yeniden "zorunlu iskânın gereğine" dikkat çeker: "Dersimliyi ziraate teşvik ve mecbur etmek lazımdır, Dersim'in içinde kısmen ziraate salih arazi de mevcuttur, teb'it edilen Dersimlilere ait arazi muti ve fakir Dersimlilere tevzi edilmeli, ziraatle iştigali teşvik edilmeli ve bu maksatla Dersimliye kredi vermeli veya doğrudan doğruya yardım edilmelidir, bir kısım fakir

Dersimlilerin de Malatya ve Elaziz'deki metruk araziye yerleştirilmesi faideli neticeler verebilir, bunlara arazi, çift, hayvan, tohumluk ve ev vermek lazımdır, Elaziz ve Çemişgezek köylerine yerleştirilen Dersimliler bugün müstahsil hale gelmişlerdir."

1930'lu yılların başında yayınlanan bu "gizli rapor" çok önemlidir. TC İçişleri Bakanlığına bağlı Jandarma Genel Komutanlığının, "Dersim sorunu"nu, köyleri yakarak, evleri yıkarak, reisleri, aileleri, akrabaları, reis olmak iddiasında bulunanları Dersim'den uzaklaştırarak ve Ovacık, Nazımiye ilçeleri ve bağlı kazaların halkını ise toptan "garba naklederek" çözmeyi uygun gördüğünü ortaya koyar. Jandarma Umum Komutanlığı, salt askeri bakış açısıyla ve "zorunlu iskân" yöntemine başvurarak Dersim'de ıslahat yapmaktan yanadır.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Raporu: "3470 Kişi Batıya Sürgün Edilsin"

Dönemin Dâhiliye Vekili (İçişleri Bakanı) Şükrü Kaya, Dersim'e ilişkin 3 ay araştırma yapar. Dersim'e bizzat giderek il ve ilçeleri gezer ve Dersimlilerin verdiği zararlardan şikâyetçi olan Erzincan'a bağlı Kemah ve Kemaliye gibi ilçelerin halkını dinler. Raporunu 18 Kasım 1931 tarihinde Başbakan'a sunar. Raporunda özellikle aşiret düzenini sorgular ve aşiret düzeninin değiştirilmesi gerektiğini belirtir. Bakan, Dersim halkının ve Dersim'i çevreleyen yerlerdeki halkın Dersimliden zarar gördüğünü ortaya koyar. Çemişkezek, Pertek, Mazgirt ve Hozat gibi yerlerde yerleşik yaşama geçen Türklerin Dersimlinin silahlı tehdidi altında olduklarını, devlete vergi ve asker veren bu halkın ölüm tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını savunur.

Raporun Dersimle ilgili olarak "Birinci Yılda Yapılacak İşler" başlıklı bölümünde "reislerin uzaklaştırılması, Kuzey Dersim halkının batıya kaydırılması" önerileri yer alır. (Şimşir, 2009, 387)

> "Devlet, sadece saygılı halk üzerinde etkindir. Aşiretlere hiçbir buyruğunu dinletememekte ve etkinlik kuramamaktadır. Dersim'de düzenli hükümet olmasına karşın tümüyle "anarşi" yaşanmaktadır. Dıştan görüneni Dersim'in "silahlı örgüt"lü ve "hırsızlar yatağı" biçiminde olmasıdır. Bu durum giderek kızışmakta ve çevreye zarar vermektedir. Eğer ivedilikle ve kararlılıkla önlem alınmazsa bu "ateş günden güne gücünü artıracaktır. Bu da Dersim'in kendine özgü sisteminin genişlemesine yol açacaktır. Dersim'deki aşiret sistemini zararlı ve tehlikeli yapan şey aşiretlerin silahlı olmalarıdır. Silah miktarı 18-20 bin dolayındadır. Öncelikle Dersim silahtan arındırılmalı ve aşiret başkanları bölgeden uzaklaştırılmalıdır. Bunun uygulanması "askeri bir harekâta" bağlıdır. Bu harekât 1932'nin uygun bir mevsiminde başlatılmalıdır. Çevredeki Türk halkının can güvenliğini sağlamak için jandarma birlikleri getirilmeli ve Türk köylülerinin bir bölümü silahlandırılmalıdır." (Öz: 162-163)

Şükrü Kaya, Dersim'de "dağınık yerleşimin yasaklanmasını, toplu yerleşimin sağlanmasını" ve "geçit yerlerdeki sarp köylerin yıkılması gerektiğini" de ileri sürer. Halkı tarıma ve üretime özendirmek ve yol, okul ve sağlık kuruluşları yapmak gerektiğini belirten Kaya, "Türk dilini Dersim'de sağlamak ve bunun için de mefkureli öğretmenler atamak gerektiğini" savunur. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tüm bu çalışmalar için bütçe de yapar ve askeri nakliyat için 600 bin, halkın batıya nakli için de 600 bin lira ayrılması gerektiğini belirtir. Şükrü Kaya, batı illerine sürülmelerini istediği ağaları da tek tek belirler. "Sürülecek Aileler Listesi" hazırlayan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 347

ailenin ismini sayar. Tekirdağ'a 76, Edime'ye 38, Kırklareli'ne 56, Balıkesir'e 65, Manisa'ya 73, İzmir'e 34 aile için sürgün kararı alır. Listedeki 347 aile, 3470 fertten oluşur. Bu sürgün için 300 bin lira ödenek ayrılır.

Rapor, Dersimlilerin geniş çapta sürgününü öngörür. Büyük bir insan nüfusunun batıya kaydırılması gerektiği düşüncesi İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya da hâkimdir. Şükrü Kaya İçişleri Bakanı olduğu için, bir plan çerçevesinde, sürüleceklerin tek tek isimlerini, sürgün yerlerini, sürgün işleri için gereken bütçeyi de somut ve ayrıntılı bir şekilde ortaya koyar. Önceki raporlardan farklı olarak somut ve sistematik, bütçesi ayarlanmış bir zorunlu yer değiştirme öngörülür. Bölgedeki Türkleri silahlandırmayı önermesi de önemli bir nokta olarak kaydedilmelidir.

İsmet İnönü'nün Raporu: "Dersimlilerin Erzincan'da Çalışması Engellensin"

Mustafa Kemal Atatürk'ün isteğiyle İsmet İnönü 1935 yılında doğu gezisine çıkar ve sonunda bir "Kürt Raporu" hazırlar. Bu gezinin bir amacı da "Şark Islahat Planının 10 yıllık uygulamasının sonuçlarını" yerinde incelemektir. İsmet İnönü tarafından hazırlanan bu raporun, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürt politikasının temellerini attığı belirtilir. (Akçura: 2008, 57-58)

Rapor Kürtlerin yerleşik olduğu bölgelerdeki izlenimleri ve alınması zaruri tedbirleri içerir. Mardin, Van, Erzurum ve çevre illerde meydana gelen gelişmeleri ele alan İnönü, "Cumhuriyet'in bölgede askeri temele dayanması gerektiğini" belirtir.

Rapor, "Erzincan yakınındaki boş köyler Dersim'in semiz ve mütehakkim halkı ile dolmaktadır, Erzincan beyleri arazilerinde işlemek için Dersimlileri maraba adı altında kullanmaktadır-

lar, bu, beylerin bir nevi Dersimli himayesine sığınmasıdır" görüşünü öne sürer.

İnönü, raporunda "idari meseleler" başlığa altında Doğu ve Güneydoğu'da Umumi Müfettişlik kurulmasını önerir ve "Dersim Vilayetinin yeniden teşkil ile askeri bir idare kurulması ve Dersim ıslahının bir programa bağlanması gerektiğini" savunur. İnönü iskân ve kolonicilikte de ısrarlıdır: "Van, Muş ve Erzincan ovaları Kürt yayılmasına açıktır, Van ve Erzincan'da acele olarak, Muş Ovasında tedricen, bir de Elazığ ovasında kuvvetli Türk vücuda getirmek zorundayız." İnönü bu arada, muhtelif ovalara kendiliklerinden gelip yerleşen Kürtlere dokunulmayacağını söyler ve "yalnız Erzincan ovası için, Dersim ıslahından sonra karar vereceğiz" der. İnönü, aynı zamanda "şarkta iskân kaynağı, başlıca Karadeniz halkıdır. Bu yüzden Karadeniz'den getirdiğimiz ilk göçmenleri memnun etmeliyiz" diye yazar. (Bayrak, 2004, 412)

İnönü'nün görüşleri son derece sert ve olumsuzdur. "Cumhuriyetin en önemli güvencesi ordudur" diyerek meseleye askeri bakış açısı dışında bakmadığını ortaya koyar. İnönü, Dersimlilere karşı aynı zamanda önyargılıdır. Dersim için bir an evvel harekete geçilmesi ve ıslah programının başlaması gerektiğini belirtir. Dersimlilerin Erzincan'da "maraba olarak" çalışmasını dahi istemez ve buralardan çıkarılması gerektiğini ileri sürer.

Abidin Özmen'in Raporu: "Her Yıl 3 Bin Kişi Batıya Taşınsın"

Diyarbakır 1. Umum Müfettişi Abidin Özmen, mülkiye mezunudur. Kendisi görev yaptığı süre içerisinde 24 Ağustos 1937

tarihinde Başbakanlığa sunmak üzere bir "Kürt Raporu" hazırlar.

Raporunda "Kürtçe konuşanlara ihtardan memuriyetten çıkarmaya kadar ceza verilmeli, doğu vilayetlerinde tren yolunun uğradığı yerlere Türk muhacirler yerleştirilmeli, sırf bu işle uğraşan Komisyonlar kurulmalı ve sürekli köyler kurulmalı, yatılı mektepler açılmalı, Kürtleri istismar eden şeyh ve ağa gibi kimseler seçilip bölgeden çıkarılmalı, her yıl 3 bin kişi batı bölgelerine alınarak 15-20 yıllık bir programla bu halk ortadan kaldırılmalı" gibi görüşleri savunur.

Raporda, "milli duygu propagandasının engellenmesi, köyleri dağılıp etrafa dağılanların, herhangi bir surette gayrı memnun hale gelenlerin, silahla hükümete karşı gelmiş, adli cezasını çekmiş ve kurtulmuş olanların, ceza mahiyetinde olmamak üzere batı vilayetlerimize nakli, Türk muhacir getirilerek muayyen sahalara yerleştirilmesi" önerileri de yer alır. (Koçak: 2003, 101)

Abidin Özmen'in raporu önceki raporlara paralel görüşler içerir. Özmen, şeyh ve ağa gibi kimselerin bölgeden çıkarılmasını ve her yıl sistemli olarak insanların sürgüne gönderilmesini ve bölgedeki nüfusu halk olarak ortadan kaldırmayı savunur. Özmen, Kürtlerin batıya iskânını öngörürken, ayrıca Kürtlerin yaşadığı bölgelere de Türk muhacir yerleştirilmesini savunarak asimilasyonun sadece batıda değil, "doğuya taşınması" gerektiğini de ileri sürer.

Celal Bayar'ın Şark Raporu: "Nüfuz Sahibi Derebeyleri İç Vatana Nakledilsin"

Nihayet Celal Bayar da 70 sayfalık ve "gayet mahrem ve zata mahsus" damgalı bir "Şark Raporu" hazırlar. Dersim Katliamı

başlamadan sadece 2 ay evvel yayınlanan bu raporda, Dersimlilerin sürgün ve zorunlu iskânı öngörülür.

Aralık 1936 tarihli rapor, toprak reformunun yararları üzerinde durur. Dayanılacak en büyük kuvvetin ordu olduğunu belirten rapora "bölge halkını hükümete bağlayabilmenin bir yolu da o muhitteki nüfuz sahibi zorba takımı ve derebeylerin aileleriyle birlikte iç vatana nakledilmesidir" görüşü hakimdir.

Bayar'ın raporu da klasik "sürgün ve zorunlu iskânı" çözüm olarak sunar. Sürgün anlayışı, sadece kişileri değil, aileleri de hedefler.

General Alpdoğan'ın Raporları ve Dersim Hakkında Düşünceleri

General Abdullah Alpdoğan, 1938 Dersim Askeri Harekâtının komutanlığını yapar. Tunceli Komutanlığı ve Dördüncü Umumi Müfettişlik de yapan Alpdoğan, Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Dönem Valileri içinde "Tunceli Valiliği" yapar. 1 Şubat 1936'da göreve başlayan Vali Abdullah Alpdoğan, 14 Haziran 1943'e dek görevini sürdürür. Modern Cumhuriyet tarihinde en uzun süre Valilik yapan kişidir. Tunceli Vali-Komutanı ve Dördüncü Müfettiş Abdullah Alpdoğan'ın Dersim ve Kırmanclar hakkındaki düşünceleri çok önemlidir. Zira Alpdoğan'ın düşünceleri, devletin Dersim'e bakış açısını da ortaya koyar.

Dersim'e dönük 1938 katliamının ilk ipuçlarını Koçgiri harekâtı sırasında görmek mümkündür. Harekâtı yöneten Nuretttin Paşa ve akrabası Abdullah Alpdoğan, tenkilin Dersim'e doğru genişletilmesi gerektiğini savunur. Ancak o dönemde Dersim'e askeri harekât koşulları henüz yoktur. (Bahadır: 81)

Dördüncü Umumi Müfettişliğin 29 Aralık 1936 gün ve 510 Sayılı Dersim Raporu

7-22 Aralık 1936 tarihinde "Umumi Müfettişler Toplantısı" yapılır. Toplantıya katılan Dördüncü Umumi Müfettiş ve Dersim Komutanı Abdullah Alpdoğan da bir konuşma yapar. Toplantıda diğer şeylerin yanı sıra, dil, ırklar, iskân siyaseti de değerlendirilir. Abdullah Alpdoğan konuşmasında, 2 Şubat 1936 günü Elaziz'e vararak görevine başladığını, işe başladığı zaman can ve mal emniyeti olmadığını, silahlı çapul kollarının halkı ve köyleri vurduğunu, yol kesip adam öldürdüğünü, karakol bastığını, dışarıdan gelen bazı insanların halkı devlet aleyhine silah kullanmaya ve ayaklanmaya teşvik ettiklerini, göreve başladıkları dönemde halk içindeki duygulardan bazılarının "bizleri Ermeniler gibi kırıp imha edecekler", "öldürücü havalı yerlere göndermek suretiyle öldürecekler" şeklinde olduğunu söyler.

Toplantıdaki konuşmasında Alpdoğan, Türk kültürünü geliştirmek için "muhacir iskân işini" de değerlendirir. Bölgedeki ovalarda Türk kitleleri meydana getirmek gerektiğini belirten Alpdoğan, mektepler açılmasının önemine de değinir. Tunceli'deki insanların kasaba ve nahiyelere ve civarına iskânının düşünüldüğünü söyleyen Alpdoğan, "Tunceli'de kalması caiz görülmeyecek insanların Umumi Müfettişlik mıntıkası dışına çıkarılması gerektiğini" belirtir. Böylece Alpdoğan "zorunlu iskân" uygulamasının gerekliliğine dikkati çeker. Konuşmada verilen çok önemli bilgilerden birisi de, henüz Aralık 1936'da Tunceli'de 1.326 talebeli, 37 öğretmenli, 21 mektebin varlığıdır. (Koçak, 256-257)

Umumi Müfettişler Konferansı Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın açılış konuşmasıyla 6 Aralık 1936 günü başlar.

Toplantıda konuşan Abdullah Alpdoğan Tunçeli nüfusunun 107 bin olduğuna dikkat çekerek, köy basma, ev ve ağıl basma, yol kesme, adam öldürme, kız kaçırma, yangın, ırza tecavüz, karakol basma, valiyi önleme gibi suçlardan iki bin yedi yüz kişinin adliyece aranmakta olduğunu bildirir. Tunceli'nde ziraate elverişli ancak 300,000 dönüm arazinin var olduğunu, 107,000 nüfusa 170,000 baş hayvanın düştüğünü belirterek beher nüfusa üç dönüm arazi ve bir buçuk baş hayvan isabet ettiğini söyler. Dersimlilerin arazisini, hayvanını korumak zorundan silâhlı bulunduğunu belirten Alpdoğan, üç bin kişiden 1227 kişinin yanlarında 800 silahla birlikte gelip hükümete dehalet ettiğini kaydeder. Dersim'de çok fazla maden olduğu ve olacağını kanaat ettiklerini belirten Aldoğan'a göre "Tunçeli" deyişi de bundandır.

Abdullah Alpdoğan Konferansta 9 Aralık günü "Dördüncü Umumî Müfettişliğin 29 Aralık 1936 gün ve 510 Sayılı Seyahat Raporu"nu okur. Rapor, Dersim hakkında ayrıntılı bilgiler içerir. Sürgün ve zorunlu iskân ile ilgili olarak ise alınması gereken tedbirleri ayrıntılı olarak sıralar:

"Mıntıkamızda Türk dilini fazla ve eski Osmanlıcayı (Kürt dilini) az konuşturmak, Türk kültürünü kuvvetlendirmek, için ittihaz edilmiş kararlardan birisi: Muhacir iskân işidir. İskân mıntıkamız birinci derecede Elâziz ve Palu, ikinci derecede Çapakçur ovalarıdır, üçüncü derecede de Elâziz, Palu, Çapakçur, Muş demiryolu ve şosasının onar kilometrelik tarafeyni, dördüncü derecede Diyarbekir, Genç, Bingöl, Erzurum ve Palu, Ohi, Kiğı, Erzincan; yolunun üstüdür. Bu tertipten maksat adı geçen ovalarda Türk kültürünü merkezleştirmek ve kuvvetleştirmektir. İdarî, İktisadî, içtimaî ana müesseseler buralarda kurulacak ve mıntıkanın dağlık kısımlarındaki köylerinde yaşa-

yanlar ihtiyaçlarını ve duygularını buradan temin ve tatmin edecektir. Bununla beraber Devlet içinde ana güzergâhlara emniyetli Türk kütleleri yerleştirilmiş olacaktır. 1930'dan, 1936 yılına kadar Romanya'dan 3875, Yugoslavya'dan 1963, Bulgaristan'dan 176, Yunanistan'dan 59, Rusya'dan 355 nüfus gelmiştir. Cem'an: 6428 kişidir. 1653 aileden 1234'üne ev verilmiş, 419 aile henüz evsizdir. Tunceli içerisinde dilini unutmuş Türk soyundan olan insanların kasaba ve nahiyelerle civarına iskânları düşünülüyor. Bu hususta hazırlık yapıyoruz. Tunceli içerisinde bulunan Türk soyundan ve Türkçe konuşan, dağ Türkçesi bilmeyen yersiz yurtsuz şunun İninim yanında marabalık eden insanları yeni kurulan kaza merkezlerinde ve civarındaki araziye nakil ve iskân ederek toplamak istiyoruz. Toplu bir Türk camiası vücuda getirecek olan bu hususta da hazırlıktayız. Uzun müddet hapiste kalacakları hapishanede bırakılarak ıslah edilecek, hapishanede kalması icap etmeyen bu suçluları müfettişlik mıntıkası haricine nakletmektir. Bu kabilden insan 1224 kişidir. Bunlar şimdiye kadar 800 silâh getirmiştir. Tekrar vukuat yaptığı için haklarındaki takibata devam olunması kararı alanlar 6 kişidir."

Abdullah Alpdoğan'ın okuduğu rapor açıkça asimilasyon, tecrit, Türkleştirme, nüfusu dağıtarak deklase etme niyetini ortaya koyar. Bunun en etkili yol ve yöntemi ise "zorunlu iskân" yöntemidir.

Dördüncü Genel Müfettiş, Tunceli Vali-Komutanı Abdullah Alpdoğan, 13 Aralık 1937 tarihinde doğrudan Başbakanlığa yazdığı bir raporda, Tunceli'de sürmekte olan inşaatların durumuna ilişkin bilgiler verir. Rapora göre, "Pülümür'deki kışlaya askeri tabur yerleşmiştir. Danzik'teki karakolun duvar ve betonarme inşaatı tamamlanmıştır. Kızılkilise (Nazımiye) kışla-

sının inşaatı hâlâ sürmektedir. Mameki'de yapılan kışlalardan birisinin birinci katı tamamlanmış, diğerinin temeli atılmıştır". Rapor devamla, pek çok alanda yapımı süren yolların, beton köprülerin, tünellerin yapımı ile ilgili ayrıntılı bilgi verir.

Rapor, 11 köy okulunun yapıldığını bildirir. "Elazığ hastanesinin temeli atılmış, müfettişlik binasının projesi hazırlanmıştır".

Alpdoğan, 1 Haziran 1938'de Tunceli'den Başbakanlığa yazdığı başka bir raporda ise Elazığ-Erzincan karayolunun birleştirilmesi için gereken para ihtiyacına dikkat çekerek "Üçüncü Ordunun önümüzdeki sonbaharda yapılacak harekâtından evvel konuyu halletmek gerektiğini" bildirir. Alpdoğan, gereken tahsisatın bir an evvel gönderilmesi gerektiğini belirtir. (Koçak, 2003: 249, 250, 251)

Abdullah Alpdoğan'ın raporları askeri hazırlıklara, inşa edilen yol, karakol, kışla, okul, müfettişlik binaları, hastane vb. hakkında bilgiler içerir. Harekâtların başarısı için gereken tahsisatları sıralar.

Dersim Komutanı ve Dördüncü Umumi Müfettiş Abdullah Alpdoğan, 1938 askeri harekâtından sonra, Bingöl'ün Kiğı ilçesinde yaptığı bir konuşmasında "daha önce Tunceli'ye yerleşen gizli Hıristiyan Ermeniler vardı, bunlar adlarını değiştirmiş ve sanki Türkmüş gibi yaşamışlardı, Dersim İsyanı'nda bunların parmağı vardı, bunlar her türlü anarşinin, kargaşanın, pisliğin içindeydi" sözlerini sarf eder. (Bahadır, age, 81)

Milliyetçi Türk resmi görüşüne göre o dönemde –ve bugün de- Dersim, "Ermenilere barınak" olmuş ve dolayısıyla "ihanet etmiş" bir yerdir. (Türk Tarih Kurumu Eski Başkanı Halaçoğlu'nun Ağustos 2007'de "Kürt Alevi diye bildiğimiz kişiler gerçek-

te Ermenidir" sözleri hatırlansın) Resmi ideolojinin görüşlerini üreten yazarlara göre 1. Dünya Savaşı'nda Dersim Ermenilere kucak açar: "1. Cihan Harbi'nin etkilerinden kurtulmak için Rusya'ya giden Doğu Anadolu'daki Ermenilerin bir kısmı Tunceli'ye yerleşmeyi uygun bulmuş ve gitmek istememişlerdir." (Akbulut, s. 268) Kısacası Dersim'in hedef haline gelmesinde 1915'te Ermenilere saldırmayan pratiği de etkili gözükür.

Dördüncü Genel Müfettiş ve Dersim Komutanı-Valisi Abdullah Alpdoğan, henüz çok erken bir dönemde meydana gelen Koçgiri olaylarında dahi geniş çapta katliamlara imza atar. Yukarıda belirtildiği gibi henüz Koçgiri askeri harekâtı devam ederken, "Dersim'e askeri operasyon gerekliliği" tezini savunur. Bingöl'deki konuşmasında "1938'de Ermenilerin kışkırtmasından" söz eden Alpdoğan, Dersimlilerin "bizi Ermeniler gibi öldürecekler" kaygılarının yersiz olmadığını ortaya koyar. Alpdoğan, öte taraftan Dersimlilerin "Umumi Müfettişlik mıntıkası dışındaki nahiyelere ve kasabalara sürgün ve zorunlu iskânını" da gerekli görür.

Bu raporlar dışında Dersimle ilişkili başka bazı raporlar da söz konusudur. Bunları ele almaya gerek yoktur. Okur, Dersim ile ilgili devlet mantığını -yukarıdaki özetlerden- anlayacaktır.

Hükümetin Hukuki Hazırlıkları

Dersim ile ilgili raporlara ilk hukuki hazırlıklar da eşlik eder. Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkarılan yasaların büyük bir bölümü de –tıpkı raporlardaki gibi- Dersim ile ilgili olacaktır. Neticede, tüm yasaların ardından Aralık 1935 tarih ve 2884 sayılı "Tunceli Kanunu" ile hukuki sürecin son ve en önemli halkası tamamlanmış olacaktır. Biz burada tarihi sıralamaya uygun olarak hukuki süreci ele alalım.

Şark Islahat Planı

"Şark Islahat Planı" başlıklı 27 maddelik hükümler içeren bu rapor, bölgeye ilişkin sert önlemler içerir ve ağır yasaklar koyar. 24 Eylül 1925'te Bakanlar Kurulu'nun aldığı bir kararla hazırlanır.

Plan, Türkiye'yi 5 Umumi Müfettişlik mıntıkasına ayırır. Silahlar toplanacak ve silah taşınması men edilerek ancak vesika tahtında taşınmasına müsaade edilecektir. Vesikasız silahlar evlerde dahi olsa müsadere edilecek ve sahipleri Divan-ı Harb-i Örfilere tevdi olunacaktır. Mahkemelerde asker veya sivil yerli hâkim çalışmayacaktır. Tali memuriyetlere dahi Kürt memur tayin edilmeyecektir. Ermenilere ait olan doğudaki yerlere yerleştirilen Kürtler batıda hükümetin idare edeceği mahallere nakledileceklerdir. İsyana iştirak eden mıntıkaların halkı isyandan meydana gelen zararı ödemek zorundadır. İsyanı teşvik ve idare edenler ve akrabaları batıya hükümetin göstereceği mahallere nakil olacaklardır. Örfi İdare mıntıkasındaki resmi görevliler zam alacaklardır. Bu mıntıkadaki memurlar ancak 3 yıl kalacaklardır. Bir memur her ne surette olursa olsun 6 seneden fazla aynı yerde memuriyet yapamayacaktır.

Aslen Türk olan Kürtlüğe temessül etmek (benzemek) üzere bulunan mevkide ve Siirt, Mardin, Savur gibi ahalisi Arapça konuşan mahallerde Türk Ocakları ve Mektep açılması ve bilhassa her türlü fedakârlık gösterilerek mükemmel kız mektepleri tesis ve kızları mekteplere rağbetlerinin fazlaca temini lazımdır. Hassaten Dersim, tercihan ve müstacelen leyli iptidailer (yatılı ilkokullar) açılmak suretiyle Kürtlüğe karışmaktan bir an evvel kurtarılmalıdır. Dersimlilerin, Dersim'den çıkmak isteyen kesimleri Sivas garbinde gösterilecek mıntıkaya nakledilebilirler. (Akçura, 47)

Şark şimendiferlerinin Erzincan'a, Sivas, Elaziz, Diyarbekir, Elaziz-Çapakçur-Muş, Van Gölüne mümkün olduğu kadar az zamanda varmasını temine çalışmak lazımdır. Bu mıntıkaya ecnebi bir şahıs veya müessesenin duhul ve teessüsüne müsaade edilmeyecektir. Tahrir-i nüfus yapılan mıntıkalarda derhal ahz-ı asker teşkilatı yapılacaktır.

Planın 17. maddesine göre; Fırat'ın batısındaki illerin batı bölümüne yerleştirilecek Kürtlerin dağınık şekilde Kürtçe konuşmaları mutlaka yasaklanacak, kız okullarına önem verilecektir, kadınların Kürtçe konuşması yasaklanacaktır.

41. maddeye göre ise Malatya, Elaziz, Diyarbekir, Van, Bitlis, Muş, Urfa, Ergani, Hozat, Erciş, Ahlat, Palu, Çarsancak, Çemişgezek, Ovacık, Hısnımansur, Besni, Akçadağ, Hekimhan, Birecik, Çermik vilayet ve kaza merkezlerinde, hükümet ve belediye dairelerinde ve diğer kuruluşlarda, okullarda ve çarşı ve pazarlarda Türkçeden başka dil kullananlar, hükümet ve belediyenin emirlerine aykırı davranmakla suçlanacak ve cezalandırılacaktır.

1097 Sayılı Yasa (Mecburi İskân Kanunu)

1097 sayılı "Bazı Kişilerin Doğu Bölgelerinden Batı Bölgelerine Taşınmalarına İlişkin Yasa", 19 Haziran 1927 tarihinde kabul edilmiş toplam 15 madde içeren bir yasadır. Şeyh Sait ayaklanmasının ardından, bu ayaklanmaya katılanların yerlerinden alınarak batıya yerleştirilmesiyle ilgilidir. Diyarbekir ve Van illerinden 1400 kişinin batı illerine gönderilmesi düzenlenir.

Şeyh Sait olayları henüz yaygınlaştığı erken bir dönemde dahi, 20 Nisan 1341 (1925) tarihinde çıkarılan 134 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla birçok kişi bölge dışına çıkarılır. Bölgeden çıkarılanların yerine "Türk muhacirler" yerleştirilmek suretiyle,

güvenlik önlemleri içinde nüfusun homojenleşmesi de göz ardı edilmez.

Yasanın 1. maddesi "1400 kişinin garp vilayetlerine nakli için hükümete izin verilmiştir" hükmünü içerir. 2. madde ise "doğu halkının Akdeniz, Ege, Marmara ve Trakya bölgelerine yerleştirileceğini" belirtmektedir. 11-a maddesine göre anadili Türkçe olmayanların, toplu olarak köy ve mahalle, işçi ve sanatçı kümesi kurulması, bu kimselerin bir köyü veya mahalleyi, bir işi veya sanatı kendi soydaşlarına inhisar etmeleri yasaktır. 13.3.madde ise Türk ırkından olmayanların serpiştirme suretiyle köylere ve ayrı mahalle veya küme teşkil edemeyecek şekilde kasaba veya şehirlere iskânı hususunu düzenler.

Yasanın 3.maddesine göre nakledilenler taşınır mallarını beraberlerinde götürebileceklerdir. 6.maddesi ise nakledilecek olanlardan cezaevinde bulunanların ise cezalarının infazı tamamlandıktan sonra aileleriyle birlikte aynı koşullarda nakil ve iskânını düzenler. Yasanın 7. maddesi iskân edilenlerin geri dönmesi halinde Türk Ceza Kanununun 526. maddesi uyarınca cezalandırılacağını ortaya koyar.

Söz konusu yasa daha çok "Mecburi İskân Yasası" olarak bilinir. Anadili Zazaca veya Kürtçe olan doğu halkından kişilerin sürgününü yasallaştırır; yerleştirildikleri yerlerde asimile edilmelerini sağlayacak tedbirleri de ortaya koyar. Temel insani haklara aykırı ve ırkçı bir yasadır.

İskân Kanunu

Türkiye'de 1934 yılına kadar iskân ile ilgili olarak 43 yasal düzenleme yapılır. Buna rağmen en önemli yasa olan 2510 sayılı iskân Kanunu 1934 yılında çıkarılır.

O tarihe kadar çıkarılan iskân yasalarının, devletin iskân yasasından beklentisi olan, nüfus, güvenlik, topraksızlık gibi sorunların çözümü ve aşiret hayatının tasfiyesi konusunda yetersiz kaldığı düşünülür. "Ulus inşası" ve "çağdaşlaşma çalışmaları" da yeterince yürütülemediğinden amaçlanan sonuçlara ulaşılamadığı düşüncesi hâkimdir.

O sıralarda hazırlık çalışmaları sürdürülen iskân yasasının "güvenlik", "topraksızlık", "aşiret yaşamının tasfiyesi" gibi sorunlara karşı bir çözüm olacağı, dolayısıyla Dersim'deki gelişmelere karşı da bir önlem olacağı düşünülür. Kısacası İskân Yasası, doğrudan Dersim düşünülerek hazırlanır.

Yasanın hazırlanışı sırasında açıklanan "Hükümet Lahiyası"nda yer alan düşünceler çok önemlidir: "1927 nüfus sayımı izlenecek siyaset için önemli sayısal sonuçlar vermiş, ülkenin neresinde, ne tür bir nüfusa gereksinim olduğunu gösterrniştir. Milli kültürümüz özümsenmesi istenen nüfus kitleleriyle, yetki gücüne sahip olan nüfus unsurlarının yerleşim düzeni sağlanırken, maddi koşullar ve milli bünyemizin korunması gereği göz önünde tutulmuştur. Bu amaçla ülkenin, Bakanlar Kurulu Kararıyla 1, 2, 3 ve 4 numaralı İskân Bölgelerine ayrılması uygun görülmüştür. 1 numaralı bölgelere Türk nüfusun yoğunlaştırılması, 2 numaralı bölgelere "Türk kültürüne geçmesi" istenen nüfusun nakil ve iskân edilmesi, 3 numaralı bölgelere dışardan gelen mali gücü yüksek Türk muhacirlerin yerleştirilmesi, 4 numaralı bölgelerde yerleşimin yasak olması düşünülmüştür. ... Yine bir iç sorun olarak, anadili Türkçe olmayan nüfus yığılmasının önlenmesi, mevcutların dağıtılması ve böylece kültürel birliğin korunması için gerekli önlemlerin alınması ve uygulanması için de hükümete yetki verilmiştir. Bu açıdan yabancıların köylerde oturmaması, şehir ve kasabalarda da nü-

fusun %10' unu geçmemesi için hükümler konulmuş ve milli bünyenin korunması düşünülmüştür." (Babuş 2002: 178-179)

Yasa, "İskân Bölgeleri" başlığı altında ayrımlara yer verir. 2. maddede 4. numaralı bölgeler olarak askeri, siyasi, güvenlik gibi nedenlerle iskânı yasak olan yerler sayılır. Dersim bölgesi bu kapsamdadır. Yasa, aşirete tüzel kişilik tanınmayacağını 8. maddesinde özellikle vurgular. "Bu hususta herhangi bir belgeye dayanılsa bile kazanılmış hak kaldırılmıştır." 9. maddesinde "anadili Türkçe olmayanların" bir köy, bir sanat grubu, mahalle, iş ve sınıf oluşturmaları ya da bu sayılan iş gruplarının bu tür kimselere özgü hale gelmesi yasaktır. Daha önce oluşmuş kümelenmeleri kültürel ve güvenlik nedenleriyle dağıtmaya ve mensuplarını aileleriyle birlikte iki numaralı bölgelere nakil ve iskân etmeye İçişleri Bakanlığı yetkili kılınır. Yasayla halk, "Türkçe konuşan", "Türk olan", "Türk kültüründen olup Türkçe konuşmayan", "Türk kültüründen olmayan ve Türkçe konuşmayan" şeklinde gruplara ayrılır.

Dersim bölgesini 4 numaralı bölge olarak sınıflandıran yasa, sağlık, ekonomik, kültürel, siyasi, askeri ve güvenlik nedenleriyle iskânı ve oturulması yasaklanan ve boşaltılması zorunlu olan bölge halkının, iklime, yaşam koşullarına ve bu yasaya uygun olarak bir ya da iki numaralı bölgelere nakil ve iskân olunacağını düzenler. İskân edileceklerin bir daha 4 numaralı bölgeye (Dersim'e) yeniden yerleştirilmeyeceği de özellikle belirtilir. 24. maddede düzenlenen "zorunlu ikâmet" başlığı altında, "bir ve dört numaralı bölgelerden nakledilenler, zorunlu ikâmetlerini bitirseler bile bu bölgelere yeniden dönmelerine izin verilmez" hükmüne yer verilir.

Yasa uyarınca uygulanan iskân programında, anadili Türkçe olmayanların, kendi soylarından olan ve kendi dillerini konu-

şan köylerde iskân edilemeyeceği, diğer yerlerde de geniş bir topluluk oluşturamayacakları kararlaştırılır. "Türk soyundan olmayan" ve "anadili Türkçe olmayanlar", iskâna uygun Türk köylerine serpiştirilerek iskân edilecekler ve yerleştirildikleri yerde nüfusun %10 unu geçemeyeceklerdir.

Yasanın 13/3. maddesi şöyledir: "Türk ırkından olmayanların serpiştirme suretiyle köylere ve ayrı mahalle veya küme teşkil etmeyecek şekilde kasaba ve şehirlere iskânları mecburidir."

Yasanın 17- c maddesine göre, dört numaralı bölge halkından olup zorunlu göçe tabi tutulanlar, taşınır mallarını ve tapuya bağlı taşınmaz mallarının taşınabilecek enkazını gittiklere yere götürebileceklerdir. Terk ettikleri taşınmaz malların miktarı, değeri, ölçüsü ne olursa olsun yeni geldikleri yerde verilen taşınmaz mallarla takas yapmış kabul edilecektir.

2510 sayılı İskân Yasasını, "Dersim Harekâtının ön hazırlıklarının yasal dayanaklarından bir tanesi" olarak değerlendirmek mümkündür. Diğeri ve sonuncusu ise kuşkusuz ki "Tunceli'nin İdaresi Hakkında Kanun" olacaktır. Yasanın gerekçesinde Türklük şuurunun önem ve anlamının vurgulanması ve kültür ve dil birliğinin sağlanmak istendiğinin belirtilmesi çok önemlidir. Dersim'in Türk ve Sunnileştirilmesi için yasal temel büyük oranda atılmış durumdadır. Yasa, ırkçı, asimilasyoncu, mülkiyet hakkına aykırı, çok ağır hükümler içerir.

Yasanın esas amacı, Dersimli Kırmancların dağıtılması ve asimilasyonudur. Ancak yasa ile Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan gelenlerin hâlâ Türkçe konuşmadıkları dikkate alınarak her türlü göçerlerin yerleşik hayata geçmesi ve asimile olmaları hedeflenir. Pek çok araştırmacı yasanın esas amacının, "ulus inşasına yardım etmek" olduğu görüşündedir.

2510 sayılı yasanın, dışardan gelen göçlerin yanında, iç göçlerle de ilgilendiği ve bu yasayla hükümetin yetkilerinin 1097 sayılı yasaya göre çok daha genişletilmiş olduğunu söylemek mümkündür. 2510 sayılı İskân Yasası'nda daha sonra toplam 37 yasal değişiklik yapılır.

Yasa, çok ağır sonuçlar doğurduğu halde Türk edebiyatında konuyla ilgili çok az eser ortaya çıkar. "Kondurma Siyaseti" adlı öyküsünde Kemal Tahir, iskân olayını yaşayan bir kahramanı canlandırır. Öyküde, Çorum'da suç işleyen bir genç Tunceli'deki (Dersim) askerlik arkadaşının yanına kaçarak izini kaybettirir. İskân olgusuyla ilgili diğer bir edebi eser Demirtaş Ceyhun'un 1970 yılında yayınladığı "Asya" adlı romanıdır. (Babuş, 275)

Bu kanunun ulus-devletin oluşumu sırasında çıkmış olması hükümete çok radikal yetkiler verilmesine neden olur. Bu kanunun uygulanmasına göre Tunceli, Erzincan, Bitlis, Siirt Van, Bingöl, Diyarbakır, Ağrı, Muş, Erzurum, Elazığ, Kars, Malatya, Mardin, Çoruh illerinden 5.074 hanede 25.831 nüfus Batı Anadolu'ya nakledilir. Türkiye'nin tek parti rejimine son vererek çok partili demokratik rejime geçmesi üzerine, 1947 yılında çıkarılan 5098 sayılı kanunla bu nakledilen kişilerin nakledildikleri yerde oturma zorunluluğu kaldırılır. Bunun üzerine 4.128 hanede 22.516 kişi Doğu Anadolu'daki eski yerlerine döner. 1948 yılında çıkarılan 5227 sayılı yasa ile muhtaç durumda olanlara eski yerlerine dönmeleri halinde batıda verilen iskân hakları tanınınca 917 hanede 4.607 nüfus daha Doğu Anadolu'ya döner. 5826 sayılı yasa ile de Tunceli, Van, Siirt, Bitlis, Ağrı ve Kars'ta yasak bölge ilan edilen yerlerde yerleşme için serbest bırakılır ve tapuya bağlı olarak Devlete geçmiş olan taşınmazlar eski sahiplerine geri verilir. (Tekeli, 162)

İskân yasası, yoğun şekilde 1938 Dersim Askeri Harekâtı sonrasında Kırmanclara uygulanır. Kırrmanclar, Türkiye'nin batısına "bir köye-bir aile" düşecek şekilde dağıtılır ve gittikleri yerlerde anadillerini konuşmaları ve hatta bir araya gelmeleri dahi engellenerek asimile edilmeye çalışılır.

İskân Yasası, Türk köylerine serpiştirilerek yerleştirilenlerin oradaki nüfusun yüzde 10'unu geçemeyeceği hükmünü yasallaştırdığı halde, Dersimli Kırmanclar "bir köye-bir hane" dağıtılmak şeklinde planlanır. Yüzde 10 oranında nüfusun yerleştirilmesi bir tarafa Dersimli "çekirdek aileler" bile parçalanır. Bir hanede 4 kişiden fazla ferdin bir köye yerleşmesine izin verilmez. Söz gelimi, Kürtlerin iskânında 20-25 kişilik görece geniş ailelerin bir köyde ikametlerine izin verilirken, Dersimliler söz konusu olduğunda "çekirdek aileye" dahi tahammül gösterilmez.

24 Haziran 1947 tarihinde çıkarılan 5098 sayılı yasa ile eski yasanın bazı fıkraları kaldırılır, bazı maddeleri değiştirilir, bir yeni madde ile iki geçici madde eklenir. Böylece, iskân açısından ülkeyi bölgelere ayıran 2.maddenin kaldırılması ve nakledilenlerin eski yurtlarına dönmelerine izin veren 2 geçici madde eklenmesiyle "sürgün" diye nitelendirilen uygulama tamamen kalkar. Yasal değişiklik sonucu nakledilenlerin taşınmazlarının devlete geçeceğine ilişkin düzenleme de sona erer ve hazineye geçen taşınmaz mallar sahiplerine tekrar iade edilir.

2510 sayılı İskân Yasası, 2006 yılında yerini 5543 sayılı yasaya bırakır. Bu yasanın 4. maddesine göre "Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancılar göçmen olarak kabul edilemezler" hükmü kabul edilir. "Türk soyu" ve "Türk kültürüne bağlı olmayanlar" ibareleri 2510 sayılı yasanın ırkçı-milliyetçi anlayışının devam ettiğini gösterir.

Umumi Müfettişlik Yasası ve Umumi Müfettişler

Umumi Müfettişlikleri, Osmanlı zihniyet ve idare anlayışının Cumhuriyet'e devrolan bir mirası olarak değerlendirmek mümkündür. Osmanlı yönetiminde Umumi Müfettişler, 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. II. Abdülhamit'in yaveri Ekrem Müşir Ahmet Şakir Paşa'nın 1895-1899 yılları arasında "Anadolu Islahatı Umum Müfettişi" olarak görev yapar. Görev ve yetkisi bir talimatla belirlenen, Padişah ve Babıali'ye rapor veren ve asayişi öncelik alan dönemin Umumi Müfettişleri gerektiğinde şiddete başvurma yetkisine sahiptir.

25 Haziran 1927'de TBMM Birinci Umumi Müfettişlik Kabulüne Dair Kanun'u kabul eder. Daha sonra dört Umumi Müfettişlik daha kurulur. Dersimle ilgili ve yetkili olmak üzere Dördüncü Genel Müfettişlik inşa edilir. 11 Kasım 1935 tarihinde TBMM'ye sunulan Dördüncü Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun Bingöl, Munzur (Dersim) ve Elaziz illerini kapsayan bir Umumi Müfettişlik kurulmasını yasallaştırır.

Umumi Müfettiş, bölgesindeki halkı iskân etmek, ekonomik durumlarını iyileştirmek, köylülere ve çiftçilere toprak sağlamak gibi merkezi hükümetin birçok yetkisine sahiptir. Umumi Müfettişlik bölgesi savcılarının, diğer normal savcılardan daha fazla yetkileri vardır. Örneğin bu savcılar, sanığın ifadesini aldıktan sonra isterlerse tutuklama kararı verebilir.

Umumi Müfettişlik Yasası, birçok anlamda iskân yasalarının amaçlarını karşılayacak niteliktedir. Umumi Müfettişlik Yasası'nın 11. maddesinde Umumi Müfettişin yapacağı işler "Umumi Müfettiş, mıntıkasında asayişi korumak, kanunları tatbik etmek, iktisadi, içtimai, harsi, medeni, ümrani ihtiyacatı ve hususatı süratle temin ve tatbik etmek, halkın iskân ve terfihini (refahını) sağlamak" şeklinde sayılır. Bundan anlaşılacağı

üzere Umumi Müfettiş, halkı iskân etme yetkisinin yanında, ekonomik, sosyal ve kültürel önlemler alma ve nüfusun homojenleşmesine hizmet edecek görev ve yetkilere de sahiptir.

"Türkleştirme" Genelgesi

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın imzasını taşıyan bu genelge, 11 Ocak 1930 tarihinde "gayet mahrem ve zata mahsus" olarak yayınlanır ve tüm valilere gönderilir. "Öz-Türkçe ve Türklüğün geliştirilmesini" amaçlayan genelge, iskâna tabi tutulanların Türkleştirilmesinin uygulaması esaslarını ortaya koyar. Genelge, "yabancı lehçelerde konuşan köylerin ad, nüfus ve lehçelerinin tespiti" emriyle başlar. Bu yerlerin küçük ve dağınık şekilde Türk köylerine serpiştirilmesini salık verir. Bu tür köylere Türkçe konuşan memur atanmasını şart koşan genelge, mevcutların değiştirilmesi zorunluluğunu da ihmal etmez. Yeniden yabancı lehçeli hiçbir köyün ve mahallenin oluşmasına izin verilmemesini isteyen genelgeye göre "Türkçe konuşmak sadece şerefli değil, maddeten de kârlı" bir eylemdir. Bilhassa kadın ve kızlara Türkçe öğretmeyi öneren genelge, Türk kızlarının Türkçe konuşmayan köylerden evlendirilmesini önerir.

Genelge, "Türkçe konuşmayanlara" aba altından sopa gösterir: "Türklük camiasının vasıflarına aykırı his taşıyanlara bu durumun zarar ve fenalığı her vesile ile anlatılmalıdır." Ad ve lakapları Türkçeleştirmeyi, nüfus kayıtlarını ve künyelerini tahsis etmeyi, yabancı lehçelerle konuşan bu kişilerin kendilerine Pomak, Boşnak, Çerkeş, Kürt, Laz, Abaza, Gürcü, Türkmen, Tatar lakaplarını vermelerini engellemeyi, köy isimlerini değiştirmeyi, mesela Çerkeş köyü ve saire gibi ayrılıklara müsaade etmemeyi, evlerinde ve aralarında Türkçe konuşturmayı ve kendilerine öz yüreklerinden Türküm dedirtmeyi, "her

Türk'ün milli ve mühim bir vazifesi" olarak tanımlayarak sona erer.

Türkleştirme Genelgesi, öncekilerden ve diğer kanun ve uygulamalardan bir parça farklı olarak, valileri, Türk olmayanların "kendi aralarında ve evlerinde dahi Türkçe konuşmasını sağlama" vazifesiyle yükümlü kılar.

Genelge, -bu kitabın konusu ile ilgili olarak söylenirse- valilere, "Türkçe konuşmayanları" başka yerlere iskân etme yetkisi tanır. "Yabancıların" toplu köy veya mahalle oluşturmasını men eden genelge, "Türk köylerine serpiştirme" öneri ve uygulamasını da içerir.

Tunceli Kanunu

Dördüncü Umumi Müfettişliğin kurulmasından sadece birkaç hafta sonra, 25 Aralık 1935 tarihli "Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkında Kanun", 2 Ocak 1936 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanır ve aynı gün yürürlüğe girer. 38 maddeden oluşan Tunceli Kanunu, adli ve idari düzenlemeler içeren karma nitelikte bir yasadır.

Dersim, Cumhuriyet'ten sonra il yapılır, ancak 1925'te Elazığ'a bağlı bir ilçe haline getirilir. 1935'e kadar adı Dersim olan ilçe nihayet Tunceli Kanunu ile yeniden il olur.

1936 tarih ve 2884 sayılı Tunceli Yasası doğrudan bir iskân yasası olmamakla birlikte, genel olarak iskân yasalarından beklenen amaçların birçoğunu içerir. Kanunun 31. maddesi şöyledir: "Vali ve kumandan emniyet ve asayiş noktasında lüzumlu görürse vilayet halkından olan fertleri ve aileleri vilayet içinde bir yerden başka bir yere nakletmeye, bu gibilerin vilayet içinde oturmalarını menetmeye yetkilidir."

Yukarıda değinildiği gibi İskân Yasası hazırlıkları henüz başlamadan evvel ve daha sonra birçok devlet yetkilisi Dersim gezisi yapıp görüşlerini rapor olarak merkeze bildirir. Raporların hepsinin "katliam, sürgün ve asimilasyon" dışında hiçbir yol ve yöntem önermediği yukarıda genişçe ele alınmıştır.

6 Kasım 1935 tarihinde Bakanlar Kurulu "Munzur Vilayeti Teşkilatı Hakkında Kanun" adıyla hazırladığı yasa teklifini meclise sunar. Teklifin gerekçesinde, "halkın ağa ve mütegallibenin elinden kurtulması için, devletin halkı daha yakından koruma altına alacağı ve duyarlı vatandaşların da devleti anlayışıyla karşılayacağı" belirtilir.

Yasanın adı komisyonlarda değiştirilerek "Munzur" adının yerine "Tunceli" adı kullanılması kararlaştırılır. Dersim adı, artık "resmen" tarihe karışır. Mecliste görüşülmeye başlanan teklifin gerekçesi hakkında bilgi veren İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, "Osmanlı döneminde bölgenin ihmal edilerek ağalara ve beylere terk edildiğini, Tanzimat döneminde vilayet yapılmasına rağmen yine de kendi başına buyruk kaldığını, 1876'dan beri 11 kere askeri harekât düzenlendiği halde köklü bir çözüm sağlanamadığını, diğer bölgeler gibi buranın da Cumhuriyet ilkelerine bağlanması gerektiğini" söyler.

Bundan sonra teklifin geneli hakkında söz isteyen olmadığı için maddelere geçilir ve 32. maddeye kadar tüm maddeler tartışılmadan oylanıp kabul edilir. Kabul edilen 1. maddeye göre, yeni oluşturulacak ile atanacak komutan-valinin askeri ve idari yetkisi olacaktır, komutan-vali aynı zamanda Dördüncü Umumi Müfettişlik görevini de üstlenecektir, 2. maddeye göre komutan-vali ve Dördüncü Bölge Müfettişi ile bağlı ilçelerin merkezlerini ve sınırlarını değiştirebilecektir, 3. maddeye göre yine ile bağlı ilçe ve bucakların yöneticilerini atayabilecek ve değişti-

rebilecektir, 5.maddeye göre disiplin cezaları verebilecektir, 31. maddeye göre komutan-vali il içinde uygun gördüğü biçimde iskân değişiklikleri dahi yapabilecektir. (Babuş, 290)

32. maddeye geçildiğinde İzmir Milletvekili Hüsnü Kitapçı söz alarak, teklifin 32, 33, 34 ve 35.maddelerinin "anayasaya aykırı olduğunu", komutan-valiye idam cezalarını onama yetkisi verebilmek için Anayasanın değiştirilmesi gerektiğini savunur. Daha sonra Trabzon Milletvekili Raif Karadeniz söz alarak, "Anayasanın 26.maddesine aykırı gibi görünse de aslında aykırı olmadığını, memleketin bir bölgesini diğer bölgelerinden ayrı tutan yasanın iyi kavranması gerektiğini, daha önce TBMM'nin bu yetkiyi 595 sayılı yasayla bölge komutanına zaten verdiğini" belirtir. Bunun üzerine söz alan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, "memleketin her tarafı disiplin içindeyken oradaki durum bize çok ağır geliyor, bu duruma karşı mutlaka önlem alınması gerekir" şeklinde özetlenebilen bir açıklama yapar. Bu açıklamadan sonra bu maddelerin anayasaya aykırı olduğu yolundaki itiraz kabul edilmeyip değiştirilmeden benimsenir. Kanun, 1946 yılına kadar yürürlükte kalacaktır.

Kabul edilen 32. maddeye göre bölgenin komutan valisi verilecek cezaları onama ve erteleme yetkisine sahip olacaktır. 33. maddeye göre, Tunceli çevresindeki 7 ilde işlenen suçlardan Tunceli ile bağlantısı olanlarla, Tunceli'den ayrılan bir kişinin çevredeki 7 ilden herhangi birinde işlediği suçlara "Tunceli Yasası"na göre, "Tunceli Mahkemesi"nde bakılacaktır. 35. maddeye göre, bu yasa "geçmişte olup-bitmiş olaylar için de geçerli" olacaktır.

Böylece 38 maddelik "Tunceli İdaresi Hakkında Kanun", 25 Aralık 1935 tarih ve 2884 sayılı yasa ile Meclisten çıkar. 31 Aralık 1935'te Cumhurbaşkanınca onaylanan yasa, 2 Ocak 1936 ta-

rihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girer. Dersim vali-komutanı ve Dördüncü Umumi Müfettiş olarak -Koçgiri isyanını kanlı bir şekilde bastıran ve bölgeyi çok iyi tanıyan- Korgeneral Abdullah Alpdoğan atanır, arkasından ilçe ve bucaklarda da askeri idareciler görevlendirilir.

Vali-Komutan ve Dördüncü Müfettiş, burada görev yapan memurların üzerinde bakanların sahip olduğu yetkilerle donatılır. Sivil memurlara ceza vermeye de yetkili kılan Vali-Komutan ve Dördüncü Müfettiş onları memuriyetten ihraç edebilecektir. Gerekli gördüğünde vilayeti oluşturan kaza ve nahiyelerin sınırlarını değiştirebilecek ve durumdan İçişleri Bakanına sadece bilgi verecektir. İdam hükümlerinin tecil edilmesi de vali-komutanın yetkisindedir. Tecil edilmeyen idam cezaları hemen infaz edilecektir.

Yasanın adli işlerle ilgili hükümlerine göre, kamu davasının açılması için izin verme yetkisi vali-komutana aittir. Hâkimin reddine ilişkin talebin kabul edilmemesine ilişkin kararlar kesindir. İlk soruşturmanın açılmasına ilişkin kararlara itiraz edilemeyecektir. Cumhuriyet savcıları, ilk soruşturma açıldığı andan itibaren iddianamelerini 2 gün içinde yazmak zorundadır. Ancak iddianame sanığa tebliğ edilmeyecektir. Ağır cezayı ilgilendiren suçların soruşturması, şüpheli tutukluyken yapılmakta ve tutuklukların duruşmadan önce tutukluluk hallerinin kaldırılması yönündeki taleplerine ilişkin kararlar, ancak vali-komutanın onayı ile uygulanabilmektedir. Tahliye kararlarının onayına karşı itiraz yolu kapalıdır. Diğer yandan ilk soruşturma sırasında verilen tutukluluk kararına karşı şüpheli tarafından itiraz edilmesi de mümkün değildir.

Suçların saptanmasına yönelik zabıt varakaları, zabıt varakasını yazan memur ile şüpheli ve hariçte hazır bulunan en az

iki kişi tarafından imza edilecek ve bu şekilde hazırlanmış zabıt varakaları, sahteliği kesinleşinceye dek, geçerli kabul edilecektir.

Mahkemenin hızlı sürmesini sağlamak bakımından mahkeme, iddianamenin verilmesinden itibaren en geç beş gün içinde duruşma yapmak zorundadır. Sanık sübut kanıtlarla mahkemeye verilirse, bu takdirde hemen duruşma yapılarak hüküm verilmelidir. Eğer bir engel yoksa duruşma tek celsede bitirilecektir. Duruşmaların beş günü aşkın bir şekilde tehir edilmesi mümkün değildir. Sanık, iddianamenin okunmasından itibaren en geç iki gün içinde savunmasını hazırlamak zorundadır. Hüküm ise, duruşmanın bitiminden itibaren en geç üç içinde bildirilmelidir. Vilayet içindeki ceza mahkemelerinin hükümleri temyize tabi olmayıp kesindir. (Koçak, 2003: 229-230)

Yasa hükümleri, makabline şamildir. Sadece bu yasa yürürlüğe girdiği tarihe dek (4 Ocak 1936'ya kadar), temyiz hakkını kullanmış olanların davaları, temyiz mahkemesince incelenecektir.

Yukarıdaki meclis tartışmalarından ve yasa hükümlerinden anlaşılmaktadır ki, Dersim söz konusu olduğunda Anayasanın ve hukukun en temel ilkelerinin dahi bir önemi yoktur. Dersimli Kırmancların yok edilmesi ve dağıtılması uğruna Anayasa dahi ihlâl edilebilir.

Bir Askeri Komutanın aynı zamanda Vali ve bölgenin Dördüncü Umumi Müfettişi olması Dersim'e özel bir uygulamadır. İdari, askeri ve yargısal yetkileri son derece geniş olan Abdullah Alpdoğan, Dersim'de Mareşal Fevzi Çakmak'ın önerdiği şekilde, bir "koloni yönetimi" kurar.

Zira, sanıklara iddianameyi tebliğ etmemek, savunma için 2 günden fazla süre vermemek, en ağır ceza olan idam cezalarının temyiz edilmesi hakkını kabul etmemek, Dersimlilerin il dışında işledikleri suçları veya geçmişte olmuş-bitmiş hadiseleri dahi "Tunceli Mahkemesi"nde yargılamak vb. hükümler, Türkiye'nin mevcut hukukuna açıkça aykırı olduğu kadar, o tarihte Türkiye'de başka hiçbir bölgede görülmemiş uygulamalardır. Tunceli Kanunu ile en basit hukuk güvenceleri olan "Doğal Yargıç İlkesi" ve "Kanunların Geçmişe Yürümezliği" prensipleri dahi ortadan kaldırılır. Bir şehre özel kanun yayınlamak, hukukun "evrensel", "eşit" ve "genel olma" nitelikleriyle de bağdaşmaz.

Tunceli Kanunu, hukukun ıskatı niteliğinde bir kanun olarak tarihte ve günümüzde yoğun olarak tartışılır. Kanunun yayınlanmasından tam 70 yıl sonra, eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel bir değerlendirmesinde "askere her yetkiyi size veririm ama benden yeni bir Dersim Kanunu istemeyin" diye tepki gösterdiğini aktarır. Demirel gibi sağ-milliyetçi bir siyasetçi-devlet adamı dahi Tunceli Kanunu'nu savunamaz. (Radikal, 11.9.2005, 4)

Hükümet ve Bakanlar Kurulu Kararları

1938'de Dersim'de uygulanan katliam ve zorunlu iskân politikalarının, idari ve yasal dayanaklarından en önemlisi, kuşkusuz ki Bakanlar Kurulu'nun "4 Mayıs 1937 Kararı"dır. Atatürk ve İnönü'nün de altında imzası olan söz konusu Bakanlar Kurulu kararının verildiği 4 Mayıs 1937 tarihi, Dersimliler tarafından "bir dönüm noktası" olarak kabul edilir.

Kararın 2. maddesine göre "bu defa isyan etmiş olan mıntıkadaki halk toplanıp başka yere nakil olunacaktır. Şimdilik

2.000 kişinin nakli tertibatı Hükümetçe ele alınmıştır." Karar en az 2 bin kişinin sürgünü için hazırlıkların yapıldığını kanıtlar.

Kararın devamında bu defaki sürgünün Dersimliler için "kalıcı bir yıkım" anlamına geldiği açıktır. Karar "...köyleri kâmilen tahrip etmek ve aileleri uzaklaştırmak lüzumlu görülmüştür" sözleriyle devam eder.

Bakanlar Kurulu'nun 4 Mayıs 1937 tarihli kararı, Dersim'deki "yasak bölgeler" halkının batıya nakledilmesinin harekât öncesi planlandığını ortaya koyar. Kararın en önemli yanlarından birisi de "köylerin tahribi"nin gerekli görüldüğüdür. Bu, sürgün edilenlerin geriye dönmesinin kesinkes engellenmek istendiğini gösterir.

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından alınan "1938 Harekâtı Kararı"nın en önemli maddelerinden birisi de, Ovacık'ta askerlere saldırı düzenleyen Mansul, Hemzik Uşakları, Külhan mezrasını yapanlarla bunlara yardım edenlerden sağ kalanlarının şüpheli olanlarının (2.000 - 5.000 kişi) Tunceli dışına nakillerinin kararlaştırılmış olmasıdır. (Hallı, 1972, 417)

Karara göre, "devlete itaat göstermiş olan halktan 300 haneyi geçmeyecek kişilerin" Peri ve Paşavenk bucaklarındaki mevcut Türk köylerine iskânları yapılır. Karardan "itaatkâr veya isyan etmeyen aileler" için dahi sürgün ve asimilasyon uygulaması düşünüldüğü görülür.

İçişleri Bakanlığı 1938 yılının Temmuz ortasında aldığı karar ile "5-7 bin kişinin batıya nakli", haydutluğa saha teşkil eden Kırmızıdağ, Seyithan, Karacakale, Kürk, Hinzart, Haçili, Balli mezrası, Seyit Rıza'nın evi, Ana Komu, Harçi dağı bölgesinin "yasak bölge" ilânını kararlaştırır. Genelkurmay Başkanlığı, Kalan ve Demenan bölgelerinin "1. Yasak Bölge", Koç ve Şamlıla-

rın bulunduğu bölgenin de "2. Yasak Bölge" olarak tayinini uygun gördüğünü bildirir.

1938 Dersim Harekâtının 2. safhasında Bakanlar Kurulu, 6 Ağustos 1938'de aldığı başka bir karar ile "her iki yasak bölgenin 3 numaralı yasak bölge olarak kabul ve ilânı, 5-7 bin kişinin batı illerine nakil ve iskânı, yasak bölge dışında kalan ve fakat yerlerinde bırakılması caiz olmayan aşiret reisleri, kolbaşıları, seyit ve şerirlerle, bunların aile ve yakınlarının da batıya nakle tabi tutulmaları"nı kararlaştırır. Böylece Bakanlar Kurulu'nun 4 Mayıs 1937 tarihli kararı genişletilir; sürgün edilecek kişi sayısı artırılır. Önce 2 bin kişinin sürgün edilmesi için hazırlıklar yapan Hükümet, bir yıl sonra bu sayıyı 7 bine çıkarır.

6 Ağustos 1938 tarihli Bakanlar Kurulu Kararına göre, Dersim'den 1246 haneden 5000 kişi, 15 şehrin 50 kazasına bağlı 922 köye serpiştirilir. Dersim'den çıkarılan aileler "bir köye bir hane" şeklinde dağıtılır. "Bir köye - bir hane" uygulaması açıkça tecrit, asimilasyon ve Türkleştirme amacını ortaya koyar.

Bakanlar Kurulu ve Genelkurmay, 5-7 bin kişinin batıya naklinden sonra içeride kalan tek tük ağa ve seyitleri dahi sürgün etmek yoluna gider. Genelkurmayın aşağıda yer alan görüşleri bunun kanıtıdır: "Ağa ve reislerin bir kısmı kalkmıştır. Fakat seyitlerin çoğu kalmıştır. Gerek uysal olduklarından dolayı dokunulmayan ağa ve şerirler, gerekse seyitler meydanı boş bulurlarsa halkı aynı halde tutmaya devam ederler. Seyitler, ağaların telkin vasıtalığını yaparlar. Halkta icra kuvvetini teşkil eder. Bu ihtimali kökünden yok etmek için esaslı tedbir, içeride kalmış olan seyit ve ağaların hepsini Tunceli dışına çıkarmak ve bu kitleyi ortadan kaldırmaktır." (Hallı, 479)

Yukarıda özetle aktarılan resmi kararların ortaya çıkardığı bazı önemli gerçekler vardır. Öncelikle sürgün ve zorunlu is-

kân kararının sebebinin, uzun yıllardır yazılan resmi raporlarda belirtildiği gibi "isyan etmek veya devlete karşı gelmek" olmadığı açıktır. Zira "devlete itaat göstermiş olan halk" da yerlerinden çıkarılır. Yine kararlardan "yasak bölge olmayan yerlerin halkının" da sürgününün gerçekleştirildiği ortadadır. Bu uygulama, sürgün kararının "resmi gerekçesini" bir kez daha yalanlar. Kararlara göre "uysal olan ağa ve şerirler veya seyitler" dahi sürgüne gönderilir. Bu, sadece "isyankâr" olan ağa ve seyitlerin değil, tüm ileri gelen seyit, ağa ve reislerin sürgün edildiğini ortaya koyar.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Gözünde Dersim: "Daimi Bir Huzursuzluk Yuvası"

Osmanlı'nın tenkil ve tedibe dayalı Dersim politikasını yukarıda değerlendirdik. Burada Türkiye Cumhuriyeti'nin "Dersim mantığı"nı da değerlendirmemiz zorunludur.

Cumhuriyet'in Dersim siyasetine de askeri komutan ve paşalar yön verir. Raporların tümü "Umumi Müfettişler", "Valiler", "Paşalar", "Mülkiye Müfettişleri" tarafından hazırlanır. Koçgiri bölgesini kana boyayan Nurettin Paşa'nın damadı General Abdullah Alpdoğan, bizzat Atatürk tarafından "Korkomutan" rütbesiyle Dersim-Tunceli bölgesine atanır ve bölgede en uzun süre görev yapan vali-asker olur. Bu zat, Dördüncü Umumi Müfettiş sıfatıyla "Koloni Valisi" yetkileriyle Dersim'de ve bölgede terör estirir; benzersiz bir katliam ve şiddet siyaseti uygular.

İçerikleri birbirine yakın raporlar arasında Diyarbakır Valisi Cemal Bardakçı'nın raporu göreli olarak farklı önermelerde bulunur. Şiddet değil, şefkat önerir. Cemal Bardakçı daha sonra

görevden alınır ve Cumhuriyet, "şefkat" değil, Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey'in "katliam" (*"kesin bir ameliye"*) yolunda ilerler.

Cumhuriyet dönemi raporlarında "sürgünü planlanan aşiretler", "isyankâr" ve "otorite tanımayanlar" olarak ifade edilse de "uysal" aşiretler de sürülür. Bazı yerlerde "yerleşik" ve "muti" aşiretlerin de sürüldüğü olur. Tüm raporlar, "sürgün" ve "zorunlu iskân" önerir. İnsanın ve toprağın ıslahı, -Osmanlıda olduğu gibi- temel amaçtır. Bu amaca 1938'de ulaşılır; 12 bin kişi batıya zorunlu iskâna gönderilir; 1947 yılına dek on binlerin asimilasyonuna çalışılır. 1931 yılında, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 347 aileden, her haneden 10 kişinin sürgününü planladığı halde, 1938'de 2 bini aşkın aileden her haneden 4 kişiyi geçmeyecek ölçüde geniş bir sürgün kararı hayata geçirilir. Devletin Dersim politikası, 1930'lardan 1938'e gitgide sertleşir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet mantığı, Osmanlının bir devamıdır. Dersim aşiretlerine, Aleviliğe, Kırmanclığa, coğrafyaya, tarihine yaklaşım Osmanlıdan farksızdır. Osmanlı gibi Cumhuriyet de "yol, okul, karakol" dışında herhangi bir proje üretmez. 1930'lu yıllar boyunca Cumhuriyet Hükümeti adına Dersim topraklarında yapımı devam eden yapılar sadece "kışla, okul, karakol ve lojman" binaları olur.

Cumhuriyet, "Osmanlının bakiyesi" bir rejim olarak, Osmanlının "Dersim Islahat Projelerini" de aynen devam ettirir. Osmanlı Hükümetinin "Dersim Özel Temsilcisi" Müşir Samih Paşa "sorunun çözümü" yolunda ta 19. yüzyılda "blok havuzlar" planlarken, Cumhuriyet'in Jandarma Umum Komutanlığı da 1930'lu yıllarda "barajlarla Dersim bölgesini suyla doldurmayı" tasavvur eder. Bu plan 21. yüzyılda ise "enerji elde etmek" gerekçesiyle 7 adet barajın yapımı gerçeği ile devam eder. Tüm Osmanlı Paşaları, "yolların inşası ile Dersimlileri vahşet-

ten izale etmeyi" düşünürken, Cumhuriyet raporlarında da "yollar yapılarak halkın kentlerle ilişki kurması ve neticede medeniyetin nimetlerinden faydalandırılması" tasarlanır. Osmanlının daha ilk Dersim raporunda (1896) Dersim'de "Örfi İdare" –Sıkıyönetim- uygulanması istenirken, Cumhuriyet hükümetinin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak "Dersim'e Koloni Yönetimi kurulsun" önerisini ortaya atar. Mareşal'in önerisi "gerçek" olur; Tunceli Kanunu ile "Tunceli Askeri-Valiliği" kurulur; "Olağanüstü Haller", "Sıkıyönetimler", Dersim'de 21. yüzyıl başına kadar devam eder. Tüm Osmanlı Paşaları, "itaatkâr olmayan aşiret liderlerini Dersim'den çıkarmayı" isterken, Cumhuriyet yetkilileri, daha da geniş bir sürgün ve iskân planlar ve "bölgeyi boşaltmayı" hayal ederler. Bu amaç, "1938 Zorunlu İskân Kararı" ile bir gerçek olur. Dersim'in geniş bir parçası –bir uçtan bir uca- "yasak bölge" ilân edilir. 1938'de yarım kalan plan, 1994'te tamamlanır ve Dersim köylerinin yarıya yakını tamamen insansızlaştırılır. Nihayet, okul, karakol, lojman, askeri harekât, katliam, asimilasyon vb. politikalar da "Osmanlı mirası"ndan pek benzer unsurlar içerir.

Kitabın önsözünde de belirtildiği gibi Dersim'de o tarihte, cılız bir "Kürt milli hareketi" söz konusu olmadığı, bizzat devletin askeri temsilcilerinin dahi "Dersimlilerin milli ve siyasi bir hedef gütmediklerini" belirttikleri (*Bkz. Halis Paşa'nın raporu: "Dersimlilerin siyasi ve milli bir gayeleri yoktur", yukarıda, "Cumhuriyet Dönemi Dersim Raporları" içinde, s.69* tartışmasız olduğu halde, en büyük katliam Dersim'de tezgâhlanır. Ne "milli" veya "siyasi" bir "cemiyet" veya "partiye", ne de "bağımsız devlet", "bölgesel özerklik" tipi maksat ve projelere sahip olmayan Dersiınli aşiretlerin kökü kazılmak istenir. Birinci Dünya Sava-

şı'nda, Şeyh Sait İsyanı'nda, Ağrı olaylarında vb. meselelerde sessiz, sakin ve tarafsız kalan Dersim, Kürt milli hareketlerine uzak durur. Nitekim hiçbir Cumhuriyet raporunda Dersimliler "milli hedefler gütmek, siyasi planlar yapmak" ile suçlanmaz; en önemli suçlamalar "çevreye saldırganlık" veya "eşkıyalık" olgularıdır. Bunun nedeni ise, bizzat resmi raporlarda "yaşamak hissi ve endişesi" veya "korkunç fakirlik" olarak kabul edilir.

Cumhuriyet'in ilânı, Saltanat ve Hilafet'in tasfiyesi vb. önemli gelişmeler -objektif olarak- Dersim'in lehinedir; halk, imparatorluğun "yüzyıllardır devam eden" dinsel baskısından kurtulacağını ve "bir parça nefes alacağını" düşünür. Ancak netice farklıdır; beklenen olmaz. Cumhuriyet hükümeti, -dünyadaki konjonktürel atmosferin de etkisiyle- "tek millet, tek dil, tek inanç yaratmak" arzusundadır.

Cumhuriyet'in Dersimle olan esas meselesi –sanıldığının aksine- "Alevilik" veya "Kürtlük" değildir. Cumhuriyet idaresi, bizatihi Dersim'in 5 yüz yıllık direnişinden, "devletsizliğinden", "otorite karşıtlığından" muzdariptir. Dersim, aşiretleri, inancı, insanlarının hiçbir egemenliğe ve dayatmaya boyun eğmeyen tavrı vb. özellikleriyle Cumhuriyet yöneticilerinde gitgide "kesin bir ameliye" fikrinin oluşmasına yol açar. Atatürk'ün "bugün dâhili sınırlarımız içerisindeki en mühim mesele Dersim'dir" deyişi çok önemlidir. Dersim katliamı ve sürgünü döneminde önemli yetkilere sahip olan ve Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı da yapan İsmet İnönü'nün "daimi bir huzursuzluk yuvası da Dersim idi, memleketin öteden beri Dersim meselesi diye bir derdi vardı"[10] sözleri boşuna söylenmez.

---

[10] İsmet İnönü, *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, C. 2, s. 268.

Cumhuriyet de tıpkı Osmanlı gibi Dersimlileri "cahil, ilkel, saldırgan" olarak niteler. Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey'in belirttiği gibi "okullar açmak, yollar yapmak ve Dersimlileri meşgul edecek işler yapmak nafile bir çaba" olarak görülür. Resmi raporların dili hakaret doludur. Halka, "cahil, ilkel" denilmekten sakınılmaz. Burada da bir "yönetim mantığı" söz konusudur. Dersim "en büyük tehlike" olarak görülür ve aşağılanır. "Laik" bir devlet olan Cumhuriyetin askeri ve bürokratik kadroları "Osmanlı bakiyesi" olduğundan Alevilik-Kızılbaşlığa horlayıcı bir yaklaşım da -elbette- söz konusudur. TC'nin Jandarma Umum Komutanlığı, -1930 yılında yayınladığı bir resmi raporda bile- Yavuz Sultan Selim'in 1514'teki "Kızılbaş Katliamını" şükran ve övgüyle anar.

Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine kadar Dersim'e yapılan ve sonuç alınamayan "108 seferden sonra" en büyük askeri harekâtlar 1937 ve 1938 yıllarında yapılır. 1938 Dersim Katliamı'nda kimi kaynaklara göre 40-70 bin civarında insan öldürülür.

Cumhuriyet nazarında Dersim aşiretleri öylesine tehlikelidir ki, onları tüm legal ve gizli yazışmalarda "güvenilmez", "devlete karşıdırlar" şeklinde damgalanmış olarak görürüz. Hediyeler, ayrıcalıklar, askerlik ve vergi muafiyetleriyle dahi tarih boyunca satın alınamayan Dersim aşiretleri, Cumhuriyet'in gözünde "umumiyetle" ve "potansiyel" tehdittir.

Dersim'de tarih boyunca "büyük toprak mülkiyetine" veya "sürü ve maraba sahipliğine" dayalı bir aşiret olgusu yoktur. Dersim'de aşiret liderliği veya "ağalık", mülkiyet ve sömürüye değil, saygı, önderlik, bilgi ve gönüllü kabul gibi değerlere dayanır. Dolayısıyla aşiretler, sözgelimi şafi Kürt aşiretlerine hiç benzemez. "Eli kırbaçlı" veya tüm aşiret üzerinde tam egemen

aşiret ağalığı sisteminin hiçbir zaman olmaması, iktidar ve otorite ile işbirliğinin temellerini ortadan kaldırır veya zayıflatır. 1946'dan sonra Kürt aşiretleri bir şekilde DP eliyle parlamentoya alınırken Dersim'de bu tür bir durum görülmez. Yine yakın zamanda Kürt aşiretlerinin bir bölümü silahlandırılıp –tıpkı Hamidiye Alayları gibi- "korucu" haline getirilirken, Dersim'de "korucu aşiretler" olgusu da ortaya çıkmaz.

Cumhuriyet, Türkiye tarihinde eşi-benzeri belki de hiç görülmeyen olağanüstü bir yasa olan "Tunceli Kanunu"nu çıkarır ve 15 yıla yakın yürürlükte tutar. Meclisin bir şehir için toplanıp özel bir kanun çıkarması, Koçgiri'den kalma sicili bozuk askeri bir kişinin Vali-Komutan-Dördüncü Umumi Müfettiş olarak atanması, yargılama usullerinin, cezalandırma yöntemlerinin, sanık haklarının alt-üst edilmesi vb. Dersim'e "özel" uygulamalar, başka hiçbir yerde görülmez. "Tunceli'ye özgü" yayınlanan bu kanunun ardından, "sömürge valisi yetkilerine sahip" General Abdullah Alpdoğan bölgede Koçgiri harekâtından beri Dersim için planladığı "tenkil ve tedibi" nihayet 1938 yılında uygular. Paşa'nın "muradı", on binlerce insanın öldürüldüğü, on iki bin kişinin batıya serpiştirildiği, topraklarının bir kısmının "yasak bölge" ilân edildiği bir Tunceli gerçeğidir. Bu, 1938'de gerçek olur.

DERSİM KATLİAMI VE 1938 SÜRGÜN KARARI KRONOLOJİSİ

1938 yılı Dersimlilerin tarihinde gerçek bir milattır. Bu tarihte büyük bir katliama uğrayan Dersimli Kırmanclar, kafileler halinde "modern zorunlu iskânın" laboratuarına sokulur.

1938 katliamı, nitelik ve nicelik olarak modern Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki en büyük kitle kırımıdır. Öldürülen insan sayısının on binlerle ifade edildiği tek hadise "Dersim 1938"dir. Ne Şeyh Sait, ne de Ağrı olayında bu özellik yoktur. Üstelik Dersim'de herhangi bir "isyan" dahi olmaz. Öte yandan katliamın ardından sürgüne gönderilen insan sayısı da on binlerle ifade edilir.

1938 katliamı ve ardından gelen zorunlu iskân uygulaması, "Dersim sorununu" kökünden halletmeye yöneliktir. 1938'de yapılan geniş çapta öldürmelerden sonra, Dersim coğrafyasının önemli bir bölümü Bakanlar Kurulu tarafından "yasak bölgeler" olarak ilân edilir. Bu bölgelerin insanları batıya "zorunlu ikamete" gönderilir. Yasak bölge dışındaki yerlerden de sürgün edilenler vardır. Batıya gönderilen insanlar 1947'de geri döneler; ancak "yasak bölge" uygulaması 1950'ye kadar devam eder.

Bu bölümde, katliamın kronolojisini, zorunlu iskân kararının temel özelliklerini ele alacağız. Sırasıyla askeri harekâtları ve nihayet 1938 Katliamı ve Sürgün Kararını inceleyeceğiz.

Koçuşağı Harekâtı

Askeri yetkililer "etrafındaki halka zulüm yapan, kasabaları tehdit eden, vergi vermeyen, vatan savunmasına katılmayan, daha birçok karşı harekette bulunduğu için" Dersimliler hakkında 19 Eylül 1926'da yeni bir askeri harekât kararı alır. Bu harekâtın icrasına ise Elazığ ve havalisi Komutanı Albay Mustafa (Muğlalı) memur edilir.

Hazırlıklar tamamlanınca havali komutanlığı 1 Ekim 1926'da harekât emri verir. "Canavarlığın ve haydutluğun timsali Koçuşağı aşireti" tedip ve tenkil edilecektir. Harekâta çeşitli Dersim aşiretleri de katılır. Şavak aşireti bunlardan bir tanesidir. Harekâta Ulukale köyünden silahlı Türk köylüleri de iştirak eder. Hükümet ilk saldırıyı aşiret gruplarına yaptırır. Mücadele kanlı bir hal aldıktan sonra hükümet askerlerinin devreye girmesi planlanır. (Hallı,1972: 177) Burada, "birbirine kırdırma" söz konusudur.

Harekâtın amacı "asilerin kesin suretle yok edilmesi" dir. 22 Kasımda, Kuzey cephesi birliklerinin Kılavuz Deresini taramak için alacakları tedbirler ve Kılavuz Deresi doğu yamaçlarında ve Tağar Vadisinde "hiçbir fert bırakmamaları" hakkında gereken emirler verilir. (Hallı, 1972: 188)

27 Kasım 1926'da Koçuşağı Harekâtı sona erer. Harekât sonunda 1 subay, 31 er ölür. 1 subay 53 er yaralanır. 10 er kaybolur, "asilere" bir hayli zaiyat verdirilir, 1084 küçükbaş hayvan, 342 büyükbaş hayvan "ganimet" alınır. (Hallı, 1972: 192)

Pülümür Harekâtı

Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Ağrı Harekâtını izleyen günlerde Erzincan ilindeki izlenimlerini 18 Eylül 1930'da Başbakanlık ve İçişleri Bakanlığına bildirir. Erzincan ve çevresinde yer alan bazı aşiretlerin tedibini tavsiye eden Fevzi Çakmak, bunlardan gerekenlerin Trakya'ya nakillerini uygun görür. "Erzincan'da Kürtlüğün yayılması" tehlikesine dikkat çeken Fevzi Çakmak, bu gibi "muzır ailelerin" Türkler arasından çıkarılmasını ister.

Tayyareler "asi köyler" üzerinde üç defa dolaşarak 75 bomba atar. 26 Ekim 930'da Göneli köyü işgal edilir. Bir gün sonra Dağbey ve Gürk köyleri işgal edilir ve ardından yakılır. Tayyareler Aşkirek ve çevresini iki defa bombalar. Ertesi gün köylerini söndürmek için gelen köylülere top ve makineli ateşi açılır. Bu müsademede "şakilerden 200 maktul" tahmin edilir. "Müfrezeden 1 şehit, 3 yaralı vardır." Harekât bittiğinde toplam 4 asker ölür, 4'te yaralı vardır. "Eşkıya" ise tamamen imha edilir. (JUK, 154-155-158)

1938 Dersim Katliamı

Elazığ merkezli Dördüncü Umumi Müfettişliğin kurulmasından sonra başına "koloni valisi" yetkileriyle General Abdullah Alpdoğan atanır. Dersim'de stratejik merkezlerde kışla ve karakol inşasına başlanır.

1936'da başlatılıp kış nedeniyle ara verilen kışla-karakol inşası, 1937 Mart'ında tekrar başlayınca Dersimli aşiretler karakol baskınlarına başlar. Seyit Rıza'nın köyü ve çevresi bombalanır. Türk Askeri Kaynaklarına göre 1937 yılının ilk olayı, 20-21 veya 21-22 Mart 1937 gecesi saat 11'de Pax-Gahmut bucaklarını bağ-

layan Harçik Suyu üzerindeki tahta köprünün (Pırdê Saar) Demenanlılar ve Haydaranlılar tarafından yakılması ve askerlerle girilen çatışma vakasıdır. Bir süre sonra, Mazgirt'e ve Mazgirt Köprüsü'ndeki askeri birliklere saldırı gerçekleşir. Buna cevap olarak, Sabiha Gökçen'in de katıldığı 15 uçaklık bir filo Zel, Kırmızı Dağ, Yukarı Bor (Keçizeken) çevrelerini bombalar.

8 Mayıs 1937'de, Genelkurmay, Dördüncü Umumi Müfettişliğine, genel tenkil harekâtını (Bor/Kırmızı Dağ-Sin-Karaoğlan hattına ulaşacak hücum harekâtını) başlatması emrini verir.

19 Mayıs 1937'de yukardan gelen emir üzerine 25. Alay, Kırmızı Dağ zirvesini bir saldırıyla işgal eder, tespit edilen Nazımiye-Kırmızı Dağ-Sin-Karaoğlan hattına ulaşır. Bu saldırı için 19 Mayıs gününün seçilmiş olması dikkat çekicidir. Bu ani ilerleme savaş alanındaki sivil halkın Kalan ve Kutuderesindeki sığınaklara yerleşmesine neden olur. Bu anda dahi aşiretlerin çoğu tarafsız, bir bölümü devletten yanadır. Direnenler çok küçük bir azınlıktır.

26 Mayıs 1937'de, Bahtiyar köylerine ordu baskını ve bu bölgede önceden boşaltıldığı görülen Resikan, Gözerek, Varuşlar, Çökerek ve Çat köylerinin yakılması gerçekleştirilir.

1937 Mayıs sonu ve Haziran başında Haydaran, Demenan ve Yusufhanlılar'dan dağda kalan sivil pek çok insan teslim olur. 19 Haziran 1937'de Fransız Le Figaro gazetesi "hükümetin Dersimlileri sürmeye karar verdiğini" yazar.

22 Haziran 1937'de askeri birlikler, Zel, Bokir, Sıncık, Aziz Abdal dağlarını işgal eder. Asker, henüz 19 Mayıs'ta ulaştığı

hattı daha da içerilere (kuzeye) taşıyarak "direnişçi köyleri" yakar ve sürülere el koyar.

Haziran veya Temmuz 1937'de asker Tujik Dağı'nı işgal eder. Bu dağın eteğindeki İksor Vadisi'nde sığınaklarda bulunan çoğu kadın ve çocuk sivil halktan binlerce kişi imha edilir. Mağaraların girişi betonla kapatılarak veya ağzında ateş yakıp içine boğucu duman verilerek binlerce sivil yok edilir. Bu sırada can havliyle dışarı fırlayanlar vurulur; kısacası İksor vadisinde tam bir katliam gerçekleştirilir.

9 Temmuz 1937'de Dersim hareketinin en önemli liderlerinden Alişer, eşi Zarife'yle birlikte Rayver ve adamları tarafından öldürülür.

17-18 Ağustos 1937'de, Bahtiyar mıntıkasında (Tokmak baba-Titenik-Sarıoğlan üçgeninde) çetin çarpışmalar gerçekleşir. Seyit Rıza'nın ikinci eşi, büyük oğlu Şeyh Hasan, üç torunu ve kendisine bağlı aşiret mensupları bu çarpışmada öldürülür.

28 Ağustos 1937'de, direnişçi 6 aşiret reisinden yakalanmamış olan sadece bu ikilidir. 28 Ağustos günü direnişin önemli bir önderi olan Bahtiyarlı Sahan, Pırço oğlu Hıdır tarafından uykusunda öldürülür.

Eylül 1937'de, Seyit Rıza Erzincan'a giderken yolda yakalanır. Resmi kaynaklarda Eylül'ün 5'inde veya 10'unda yakalandığı yazılır. Seyit Rıza'nın yakalandığı haberini 13-14-15 Eylül tarihli Tan, Kurun, Ulus gibi gazeteler verir. Yakalanışına ilişkin ilk haber 13 Eylül tarihli gazetelerde çıkar. Türk basını ve yetkilileri ondan "Dersim'in en ileri ve son sergerdesi" diye söz eder. Seyit Rıza'nın yakalanması üzerine Mustafa Kemal, İsmet İnönü, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve 3. Ordu Müfettişi Kazım

Orbay, Abdullah Alpdoğan'a bu başarısı nedeniyle kutlama mesajları gönderir.

Ekim 1937'de Seyit Rıza Erzincan'dan Elazığ'a götürülüp orda toplanmış bulunan diğer Dersimli tutuklularla birlikte (toplam 58 kişi) askeri mahkemede "Dersim'i isyana teşvik"ten ve "bu isyana katılmaktan" dolayı yargılanır.

Ekim ayı ortasında başlayan "Tunceli Mahkemesi"ndeki yargılama 15 Kasım'da biter. 14 kişi beraat eder, Seyit Rıza da dahil 7 kişi idama, 37 kişi ağır hapis cezalarına mahkum edilir. 15 Kasım'da Seyit Rıza (1860/62-1937) ve diğer altı kişi Elazığ Buğ-day Meydanı'nda şafakla birlikte infaz edilir. Bu altı kişi, Seyit Rıza'nın oğlu Resik Hüseyin, Kamer Ağa'nın oğlu Yusufhanlı Fındık, Şıxan Reisi Usêne Seydi, Demenan Reisi Cebrail veya oğlu, Kureyşanlı Hasan ve Haydaranlı Kamer Ağa'dır.

Bu idamlarla birlikte 1937 yılı olaylarının bitmesi beklenir. Zamanın Başbakanı İsmet İnönü, Seyit Rıza ve beraberindekilerin idamı üzerine verdiği demeçte "Dersim meselesini ortadan kaldırdık, Dersim müşkülesinden kurtulduk" der. Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi "Tarihe Gömülen Dersim'e Dair" başlıklı 18 Kasım 1937 tarihli yazısında "Senelerden beri adına Dersim denilen mesele tarihin ummanına katılmış ve ebediyen ölmüştür" diye yazar.

2 Ocak 1938'de Dördüncü Umumi Müfettişlik, Munzur-Merxo-Mercan dereleri arasındaki bölgeyi ve Kalan Deresi havzasını boşaltma kararı alır. Ovacık'tan gelen yedi jandarma Kör Abbas, Keçel ve Bal aşiretlerinden direnişçiler tarafından Mansul Uşağı Köyü'nde öldürülür. Ardından Mercan Karakolu basılır. Bu sırada iki asker daha öldürülür. 1937'deki Gahmut Köprüsü baskını nasıl kasıtlı olarak "birinci askeri harekât"ın

sebebi gibi gösterildiyse, Mansul Uşağı Olayı da askeri kaynaklar tarafından 1938'deki İkinci harekâtın nedeni gibi sunulmaya çalışılır. Her iki olay da Hükümet tarafından birer bahane gibi kullanılır. 1938'deki "ikinci harekât", çevre illerden ordoların aktarılması ve diğer hazırlıklar nedeniyle, daha da önemlisi dış dünyanın tepkisini çekmeyecek daha uygun bir fırsatın kollanması sebebiyle, ancak 11-12 Haziran'da başlatılır.

11-12 Haziran 1938, "İkinci Askeri Harekât"ın başlangıç tarihidir. Her taraftan Dersim'e giren ordular, Kalan-Merxo-Mercan vadilerindeki halkı boşaltmayı amaçlar. Burası, Buyer Bava-Mahmut Gediği-Birman Gediği-Keller Komu-Katır Tepe-Koçgölbaşı-Badikan-Karasakal noktaları arasındaki bölgedir. Yani Munzur-Mercan dağlarının hemen dibindeki İç Dersim'in en kuzey bölgesidir. Zel ve Kırmızı dağlar hattının kuzeyi de harekâtın kapsamına alınır.

19-22 Haziran 1938'de boşaltılmak istenen diğer bir bölge Ali Boğazı ve çevresidir. 19-22 Haziran günlerinde bu bölgede oturan Koçan grubu aşiretleri (Koç, Şam, Resik) de direnişe geçer. 19 Haziran'da Amutka Karakolu kuşatılır ve çevredeki Türk birliklerine saldırı gerçekleşir. Çarpışmalar 22 Haziran'a dek sürer. 22 Haziran'da Koçan aşiretleri Ali Boğazı'na sığınmak zorunda kalır. Uçak filoları, Ali Boğazı'na bomba yağdırır. 24-30 Haziran günü, İç Dersim'deki Dolu Baba (Tujik) işgal edilir. Ordunun köylerini ateşe verip halkını boşaltmaya çalıştığı Kırgat, Boduk, Midrik, Mitgel, Hotar, Ariki, Tenkali, Meraş, Keçeler köyleri ve Hakü mezrasının silahsız sivil halkı 28 Haziran'da kanlı bir şekilde katledilir. 29 Haziran'da Karasakal zirvesi işgal edilir. Reşat Hallı'nın verdiği rakamlara göre, 11-12 Haziran'dan 29 Haziran'a kadar tam 60 köy boşaltılır ve yakılır. Köyler ve ormanlar ateşe verilir, hayvanları dâhil halkın nesi

varsa gasp edilir, sivil halk ve direnişçiler kurşuna dizilmek veya batıya sürülmek üzere belirli noktalarda toplanmaya başlanır.

Başbakan Celal Bayar, 29-30 Haziran 38'de TBMM'de yaptığı konuşmada "ordularımız pek yakın zamanda Dersim mıntıkasının sakinlerini tamamen kaldıracak ve bu meseleyi esasından kesecektir" diyecektir.

2 Temmuz 1938'de, Askerler; Axpanos, Iksor ve Tujik dağına hücum eder, çetin bir muharebenin sonucunda Tujik zirvesi işgal edilir. Kaçış yolları kapatılıp bir uçak filosu eşliğinde tek çıkış yolu olarak kasıtlı şekilde açık bırakılan Kalan Deresi'nde büyük bir kırım yapılır. Resmi raporların "haydut" diye söz ettiği 3 kişi kendilerini uçurumdan atar. 14-16 Temmuz'da Kalan ve Demenan direnişçilerinin imhasına çalışılır. Mağaralar ayrı ayrı abluka altına alınır ve Kalan Deresi ve Demenan mıntıkası kasıp kavrulur.

Ordunun hedefi direnişin son sığınağı olan Laç Deresi'ni ele geçirmektir. Üç dört koldan kuşatılan Laç Deresi inatla direnir. Direniş kırıldıktan sonra vadinin tabanındaki mağaralar ve kayalıklar kuşatılır. Top ve makinalı ateşi ve tahrip kalıpları atılarak bu mağaralar içindekilerle birlikte imha edilir. Kimisi kendisini Munzur Suyu'na atarak intihar eder.

Ardından 27-30 Temmuz günleri arasında Ordu, Mameki ve Erzincan tugayları ile Haydaran bölgesine yönelir. Vartinik, Göldağı, Zel Dağı, Hengırvan, Zağge, Aşağı Rabat, Kutu Deresi girişi, Kerenko, Karasakal ve Buyer Bava'yı kapsayan tüm bölge kuşatılır.

1-10 Ağustos 1938'de kuşatılan Haydaran bölgesindeki tüm direnişçiler mağaralarda sıkıştırılır, 100'den fazla direnişçi öldü-

rülür. 2-3 Ağustos'ta mağara ve kaya kovukları aranır, çok sayıda direnişçi ve hayvan imha edilir. Hayvanlar ve eşyalar müsadere edilir, "direnişçi köyler" yakılır.

Dersim katliamında görev alan birliklerin "köyleri ve evleri nasıl yakacağı" konusunda eğitim ve bilgi vermek üzere, Elazığ'da basılan bir "kılavuz kitapçık" vardır. "Tunceli Bölgesinde Yapılan Eşkıya Takibi Hareketleri, Köy Arama ve Silah Toplama İşleri Hakkında Kılavuz" adlı kitapçık aslında Dersim köylerinin, mezralarının, komlarının ve evlerinin kolay yakılması için hazırlanır. Bu kitapta, harekâtın bir an evvel başarıya ulaşması ve insanların yerlerine bir daha dönememeleri için, askeri birliklere bir evin en hızlı şekilde yakılmasının yöntemleri anlatılır

Ardından sıra genel bir taramaya gelir. 10-31 Ağustos'ta "Üçüncü Askeri Harekât" başlatılır. Bu harekât, toplama, toplu halde kurşuna dizme ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın raporunda planlanan "Batıya toplu sürgünün hayata geçiriliş safhası"dır. Bu tarihler arasında Dersim'in her tarafında aynı anda başlatılan ve amacı "girilmemiş hiç bir yer bırakmamak" olan genel bir harekât yapılarak "yasak bölgeler"in içinden ve dışından en az 5-7 bin kişinin (aşiret reisleri, kolbaşılar, seyitler ve aileleri) batı illerine nakli ve iskânı başlatılır. Dördüncü Umumi Müfettişliğin önerisi ve içişleri Bakanı'nın onayı ile yerleşime yasaklanan, sürgün ve iskânı kararlaştırılan bölgeler iki adettir:

1-Kutudere-Kırmızıdağ-Haçılıdere hattından Mercan dağları eteğindeki Karacakale'ye kadarki bölge.

2-Ali Boğazı ve çevresi, yani Koçan bölgesi.

Bu sırada Dersim'in her yanında terör estirilir. 12 Ağustos'ta bir uçak filosu Ali Boğazı'nı bombalar, 13 Ağustos'ta Kırmızı Dağ çevresindeki çatışmalarda 300 kişi öldürülür. Aynı gün Ali

Boğazı ve Tağar Deresi tabanındaki harekâtta, komlar yakılır, hayvan sürüleri gasp edilir. 14 Ağustos'ta 83 Demenanlı ve Haydaranlı direnişçi öldürülür. 15 Ağustos'ta Laç Deresi tabanında yeni bir tarama yapılarak 281 Demenanlı ve Haydaranlı öldürülür. Batıya nakledilmek üzere toplanan Yusufhanlılar'ın 149'u imha edilir. 15 Ağustos'ta Zımek ve çevresinde çok sayıda "asi" imha edilip köyleri yakılır. Batıya sürülmek üzere operasyon icra eden askeri birlikler tarafından, "direnişçilere yatak-

lık ettikleri" gerekçesiyle Zımek/Zımbık, Xêç, Kirnik ve Bomak köylerinden 395 kişi öldürülür. Şıx Memed aşiretinin merkezi Xêçe köyüne bir gece baskını yapılarak top-mitralyöz ateşi ve süngüyle toplu kırım yapılır. Xêç ve Zımek toplu kırımı işte bu sırada, 15 Ağustos günü yapılır. Yine 15 Ağustos günü Çukur ve Pax civarındaki silahla taramada çok sayıda Haydaranlı imha edilir. 31 Ağustos'ta yeni bir tarama hareketiyle esir edilmiş olan binlerce kişi kafileler halinde Batıda saptanan yerlere sevk edilir. Hozat'a getirilen Karaca seyitleri ve halkı makinalı tüfeklerle katledilir. Böylece 31 Ağustos 1938'de askeri harekât tamamlanır[11].

1938 Harekâtından sonra 7-12 bin kişi için zorunlu iskân kararı alınırken, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Dersimli 5 yaşını doldurmuş çocuklar için başka tür bir "zorunlu iskân" emri verir. 14 Haziran 1938'de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından Kültür Bakanlığına gönderilen yazıda Dersim kız ve erkek çocuklarının yatılı okullarda yetiştirilmeleri hakkında talimat verilir. Söz konusu talimatta "Dersim'de yapılan ıslahat çerçevesinde Türklerin yoğun olduğu ve Dersim'den oldukça

---

[11] Seyfi Cengiz, "*Dersim ve Zaza Tarihi, Sözlü Gelenek ve Tarihsel Gerçek*, V. Bölüm

uzak yerlerde kız ve erkek yatılı okullarının açılması ve bu okullarda Dersim'den getirilecek 5 yaşını doldurmuş kız ve erkeklerin okutturulup büyütülmesi ve birbirileriyle evlendirilerek baba ve annelerinden miras kalan mal ve arazileri içinde birer Türk yuvası kurmaları" önerilir. Böylece Dersim'in "vahşctten izalesi" veya "asimilasyonu" projesi yolunda bir adım daha atılır. (Mazıcı, 1996, 76)

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından gönderilen bu genelge sonrasında Elazığ Yatılı İlköğretim Bölge Okulu kurulur ve başına Sıdıka Avar getirilir. Dersim'de köy köy dolaşarak topladığı yüzlerce kız çocuğunu buraya getirerek kendi dil, kültür, inanç ve geleneğinden uzak yetiştirmeye başlar. (Bkz. Sıdıka Avar "Dağ Çiçeklerim", Öğretmen Yayınları, 1992, Ankara)

Katliam Yerleri, Tahmini Sayılar

1938 Harekâtında Dersim'in her tarafında irili-ufaklı katliamlar gerçekleşir. Dersimliler, Dersim dışında da katledilirler. Erzincan'da Zini Gediği'nde "Dersimli katliamı" olur. Genellikle dere boyları, vadiler, Munzur ve Harçik Irmakları ağızları, göl kıyıları tercih edilir. Buralar katliamın izlerini kaybettirmek için daha elverişli görülür. Öte yandan direnişçi aşiret mensuplarının bulunduğu tepeler, dağlar, kovuklar, mağaralar, dar geçitler başka katliam mekânları olur. Toplu öldürmeler daha çok su kıyılarında gerçekleşir. Kafileler halinde kurşuna dizmeler ise gelişigüzel her yerdedir. Aşağıda yer alan yerlerde yapılan katliamlar olay esnasında tesadüfen sağ kalanların canlı tanık anlatımlarından çıkarılır. Katliam yapılan yerler çok daha fazladır. Bilmediğimiz pek çok yerin var olabileceği açıktır. Katliam yerlerinin tespit edilebilen bir kısmı ve -tanık anlatımlarına göre- öldürülen insan sayısı şöyledir:

1- Sorpyan (Yolkonak): 24 kişi.
2- Lolan Taner: (Hozat Çaytaşı) 375 kişi.
3- Areyê Ali Begu (Dinar) 21 kişi.
4- Tağar (Ali Boğazı) 100'lerce kişi.
5- Dereyê Areyê Ziya Çê Derguli (Pülümür) 100 kişi.
6- Axpar (Hozat Türktaner) 100'lerce kişi.
7- Deşt (Geyiksuyu) 20 kişi.
8- Sin (Merkez) 24 kişi.
9- Derê Kalmem (Nazımiye) 300'ü aşkın kişi.
10- Pulê Fate (Sinan-Marçik) Binlerce kişi.
11- Derê Laç (Merkez) Binlerce kişi.
12- Kemerê Phani (Kilise Hozat) 25 kişi.
13- Derê Meyitan (Kilise Hozat) 45 kişi.
14- Çola Heru (Uzuntarla) 100'lerce kişi.
15- Gola Lerji (Ovacık Buzultepe) 12 kişi.
16- Derê Zuğuri (Merkez Teşnik)100'lerce kişi.
17- Masumpak Dewa Kuresu (Nazımiye) 34 kişi.
18- Tojinge Derê Xor (Pülümür) 35 kişi.
19- Xopıke-Zımeg (Hozat) 365 kişi.
20- Koê Sur (Kırmızı Dağ Demenan) 100'lerce kişi.
21- Golê Çeto (Dersim merkez) Binlerce kişi.
22- Kemerê Çile (Pax Köprüsü) Binlerce kişi.
23- Hiniyê Dızdu (Merkez Pınar) 65 kişi.
24- Xotera Çê Abaşi (Merkez) 100'lerce kişi.
25- Xopık (merkez Batman) 100'lerce kişi.
26- Gavur Bağı (Mazgirt) Çuxur Ağaları 21 kişi.
27- Kemerê Arey (Halvori) 366 kişi.
28- Qurçu (merkez Harçik)100'lerce kişi.
29- Derê İn (Hozat) 54 kişi.
30- Derê Harşi (Nazımiye) 35 kişi.
31- Kür Tepesi (Haydaran) 100'lerce kişi.
32- Tevnasi (Alacık) 70 kişi.
33- Mazgirt merkez. 100'lerce kişi.

34- Derê Qıl (Nazımiye) 100'lerce kişi.
35- Şorda Aktoprak Deresi (Mazgirt) 34 kişi.
36- Saar Düzü (Marçik) Binlerce kişi.
37- Mergê Kesisu (Mazgirt) Aliyê Gax ve ailesi 21 kişi.
38- Tümekol- Ayyıldız (Ovacık) 10 kişi.
39- Derê Harami (Ovacık) 24 kişi.
40- Pardi (Pülümür) 12 kişi.
41- Soxariye (Pülümür) 3 kişi.
42- Thojige (Pülümür) 20 kişi.
43- Tasniye (Pülümür) 6 kişi.
44- Xuxtaru (Pülümür) 13 kişi.
45- Saldağ (Pülümür) 12 kişi.
46- Cımunê Besk (Nazımiye Dereova) 300 kişi.
47- Merge Çakar (Ovacık) 25 kişi.
48- Zini Gediği (Erzincan) 100'lerce kişi.
49- Derê Merxoy (Cevizlidere Köyü Ovacık)
50- Segedik (Kalecik-Hozat) 100'lerce kişi.
51- Remeda (Civarik-Nazımiye) 58 kişi.
52- Pulê Gewr (Xosum-Güzelpınar-Nazımiye) 12 kişi.
53- Derê Awlesan (Ilısu-Nazımiye) 14 kişi.
54- Çola Nizamu (Mollaaliler-Ovacık) 7 kişi.
55- Derê Lazvan (Aslanyurdu Köyü) – Mazgirt. 4 kişi.
56- Darê Reşik – Riçik (Geçitevern) Köyü – Mazgirt. 10'larca kişi.
57- Xırka Komu – Mazgirt'in alt tarafı. 10'larca kişi.
58- Sirtikan Mevkii (Karaoğlan-Hozat). 126 kişi.
59- Kakper (Buzultepe köyünün altı- Ovacık). 26 kişi.
60- Qızkeku (Yukarı Tomova - Ovacık) 30 kişi.
61- Peê Kırrneli (Aşağı Tomova – Ovacık) 5 kişi.
62- Hiniyê Pıte (Ağzunik) Hozat – 300 kişi.
63- Duvar Önü – Ağzunik Hozat – 150 kişi.

DERSİMLİLERİN ZORUNLU İSKÂNI VE BELGELERİN KATKISI

Dersimlilerin "batıya nakilleri"nin gerçekleşmesinin üzerinden tam 71 yıl geride kaldı. 71 yıl sonra yayınladığımız bu belgeler, Dersim 1938'i ve zorunlu iskânı bir kere daha tartışmamızı sağlayacaktır.

Dersim 1938 Katliamı ve Zorunlu İskânı Türkiye'de büyük bir tabudur. Bu konu yıllardır resmi yasaklar arasında sayılmış ve tartışılması dahi yasaklanarak unutturulmaya çalışılmıştır. Bu kitapta sunduğumuz belgeler ile Dersim 1938 katliamı, zorunlu iskânı ve sürgünleri ile ilgili bazı gerçeklerin tartışılması ve açığa çıkmasına katkıda bulunacağını umuyorum.

Bizim elimize ulaşan belgelerden, Bakanlar Kurulu'nun sadece 6 Ağustos 1938 tarihli kararıyla, 1246 haneden 5000 kişinin, 15 şehrin 50 kazasına bağlı 922 köye serpiştirildiği görülür. Dersim'den çıkarılan aileler "bir köye, bir hane" şeklinde serpiştirilir. Genellikle uygulanan "bir köye, bir hane" uygulaması açıkça tecrit, asimilasyon ve Türkleştirme-Müslümanlaştırma amacını ortaya koyar.

Bir Haneden 4 Kişi

Kitabımızın ilk belgesi olan Elazığ Tren İstasyonu'ndan gönderilen 5 bin kişiye ait cetvelden, Dersimli bir haneden yalnızca 4

kişinin aynı köye verildiği anlaşılır. 1938 yılında Dersimli haneler en az 7-8 kişiden oluşur. Bir haneyi dahi parçalayan 1938 Zorunlu İskân Kararı uyarınca köylere serpiştirilenlerin akibeti hakkında kesin bir yorum yapmak zordur. Ancak bu kişilerin askeri harekât sırasında öldürüldüğünü veya başka köylere dağıtıldığını söylemek mümkündür veya her ikisi de düşünülebilir. Bu uygulama, diğer sürgün uygulamalarında pek görülmeyen bir özelliktir. Zira diğer zorunlu iskânlarda amca, dayı, yeğen, hala, kuzen vb. akrabaların bir arada kalmasına veya aynı köye verilmesine izin verilirken Dersimliler bakımından bu dar tutulur. Dersimli "çekirdek aileler" dahi birarada tutulmaz, ayrı yerlere verilerek parçalanır.

Nitekim kitapta yer alan pek çok resmi belgeden ana-babaların çocuklarından ayrı kaldıkları için şikâyette bulundukları anlaşılır. Birbirinden ayrı düşen eş ve ana-baba-çocukların varlığı dikkat çekicidir. Bu belgeler herhangi bir yanlışlığın söz konusu olmadığını, "çekirdek ailelerin dahi parçalandığını" ortaya koyar. Kitabımızın kapağındaki Kamer-Elif Fırat ailesi dahi 1938 yılında 4 ferttir. Küçüklerin Gümüşhacıköy'de iskân devam etmekte iken doğduğu bellidir.

Ancak kitapta yayınladığımız belgelerin büyük bir çoğunluğundan anlaşılacağı gibi, kitapta yer alan Dersim sürgünleri, Erzincan tren istasyonundan batı illerine gönderilenlerden ibarettir. Elimizdeki bir belge, Elazığ'dan gönderilen 5 bin kişinin sürgünüyle ilgili önemli bir cetveldir. Elazığ ve Erzincan tren istasyonları üzerinden 10-12 bin civarında kişinin batı illerine gönderilerek "köylere serpiştirildiği"ni tahmin etmekteyiz. Ancak Elazığ üzerinden sürgün edilen ailelerin belgeleri henüz ortada yoktur.

İlhan Tekeli'nin verdiği bilgilere göre, İskân Kanununun uygulanmasından sonra Tunceli (Dersim), Erzincan, Bitlis, Siirt Van, Bingöl, Diyarbakır, Ağrı, Muş, Erzurum, Elazığ, Kars, Malatya, Mardin, illerinden 5.074 haneden 25.831 kişi Batı Anadolu'ya nakledilir. 1947 yılında çıkarılan 5098 sayılı kanunla, bu nakledilen kişilerin nakledildikleri yerde oturma zorunluluğu kaldırılır. Bunun üzerine 4.128 hanede 22.516 kişi Doğu Anadolu'daki eski yerlerine döner. 1948 yılında çıkarılan 5227 sayılı yasa ile muhtaç durumda olanlara eski yerlerine dönmeleri halinde batıda verilen iskân hakları tanınınca 917 hanede 4.607 nüfus daha Doğu Anadolu'ya geri gider. Öyle anlaşılmaktadır ki, 1934-1939 yılları arasında, Dersim ve diğer bölgelerdeki insanlardan toplam 27 bin kişi batıya sürgüne gönderilir. Bizim elde ettiğimiz belgelerden ve araştırmalardan çıkan sonuca göre, Türkiye'de bir dönem (1934-1939) sürgüne gönderilenlerin yarıya yakını Dersim Kırmanclarıdır. (Tekeli,2008: 162)

Dersim Nüfusu: Sürgün Edilenler ve Kalanlar

Kitap boyunca, 1938 yılında Dersim'den zorunlu iskâna gönderilenlerin sayısının 7-12 bin arasında olduğunu belirttik. 12 bin kişi o tarihteki Dersim'in nüfusu içerisinde çok önemli bir sayıdır. 1937 ve 1938 yıllarında Dersim'de 40 ila 70 bin arasında kişinin öldürüldüğü tahmin edildiğine göre kalan "kılıç artıkları"nın 12 bininin sürgün edildiği ortaya çıkar.

Vitali Guinet'e göre Dersim nüfusu 1885 yılında 43 bin kişidir. Mardini Arif Bey ise 1903 yılında Dersim'de yaptığı araştırmalar sonucunda 59 bin sayısını verir. 1929'da Birinci Umumi Müfettişlikçe yapılan sayımda Dersim nüfusu 65 bin civarında çıkar. Kaçakların eklenmesi ile bu sayı daha da artar. Üçüncü Ordu Komutanı Halis Paşa'ya göre 1930 yılında Der-

sim nüfusu 60-70 bin civarındadır. Şükrü Kaya'nın 1931 tarihli raporunda ise bu sayı 150 bin olarak kaydedilir. 1935 nüfus sayımında ise bu sayı 93 bin olarak çıkar.

Kırım sonrası bizzat "Tunceli Valisi-Askeri Komutanı" Abdullah Alpdoğan tarafından 10 Şubat 1939 günü, "CHF Genel Merkezine" ve "Vekiller Heyetine" yazılan "Dersim Nüfus Raporu" başlıklı toplam iki sayfadan oluşan raporda, Dersim nüfusunun 95.059 olduğu, bu nüfusun 42.806'sının kadın, 52.253'ünün erkek olduğu bildirilir. Söz konusu raporda, yaşlılar, gençler, genç kızlar, genç erkeklerin nüfusu da ayrı ayrı ortaya konulur. Raporun 2. Sayfasında ise Dersim'in ilçelerinin nüfusları tablo olarak verilir.

Seyfi Cengiz'e göre bu sayılara ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Zira bu rakamlar sadece kayıtlı olanları içerdiği gibi, "tahmini hesaplara dayalı" bu veriler yalnızca "iç Dersim" (bugünkü Tunceli) ile sınırlı kalır. Seyfi Cengiz "soykırımı gizlemek" için "sayılarla oynanmış olunabileceğini" de öne sürer. Seyfi Cengiz, 1938'den sonra ve "1947 Affı"ndan sonra Dersim nüfusundaki dikkat çekici değişimleri de tezine dayanak yapar.[12]

Dersim nüfusunun 1938 öncesinde 100 bin civarında olduğu dikkate alındığında yüzde 12 civarında bir nüfusun batıya -zorunlu iskâna- gönderildiği ortaya çıkar. Zorunlu iskâna gönderilenlerin kırımdan sonraki nüfusa oranı ise artarak yüzde 25 civarına çıkar. Bu şekilde bakınca oran daha da yükselir. Netice, nüfusunun yarıya yakını kırımdan geçirilen Dersimlilerin çok önemli bir bölümünün sürgüne zorlandığıdır.

---

[12] Bkz. Seyfi Cengiz "Tanzimat'tan 1938'e ve 1938'den Günümüze Dersim", Dersim 38 Forum, Ağustos 2007.

Gidiş ve Dönüş

Dersimliler yüzyıllarca dağıtılmak istenir. Başta aşiret liderleri, ağa ve seyitler, Dersim dışına sürülmeye ve geride kalanlar teslim alınmaya çalışılır. Bu hedefe ancak 1938'de -geniş çapta bir "etnik temizlik" sonrası- ulaşılır. 1938'de hedeflenen Zorunlu İskân Kararı, sorunu kesin çözme amaçlıdır. Devlet, Dersim sorununu bu defa "kökünden çözmeye" kararlıdır. Bu nedenle batıdaki illere dağıtılan Dersimlilerin zorunlu iskânları açısından belli bir süre konulmaz. Resmi yazışmalarda ve mevzuatta süre sınırı konulduğunu kanıtlayan bir veri yoktur. Ancak 2. Dünya Savaşı'nın faşizmin yenilgisi ile sonuçlanması, dünyada esen "demokrasi" ve "sosyalizm" rüzgarları ve Türkiye'de Çok Partili Rejim'e geçişle -"genel oy hakkının öneminin de artması"- ile birlikte Dersimlilerin zorunlu iskânına son verilir. 9 yıl boyunca devam eden zorunlu ikamet olgusu, "Dersimlilerin terbiye edilmesi" için nihayet yeterli görülür ve geri dönüşe izin çıkar.

Zorunlu İkamet Travması

1938 Zorunlu İskân Kararı, yüzyıllardan beri hedeflenen ama bir türlü uygulanamayan merkezi bir politikanın ifadesi ve ürünüdür. Dersimli sivil halk zorunlu yer değiştirmeler ile gönderildiği batı illerinde mağdur olur. İçinde doğup büyüdüğü kültürünü bırakıp, başka bir yerde "yabancı" olarak yaşamak büyük bir travmadır. (Buz, 2004: 6)

Dersim sürgünleri ve tüm zorunlu göçmenler için genel bazı tespitler ileri sürmek mümkündür: Öncelikle iradi değil, hükümetçe alınan merkezi bir karar ile sürgüne gitme söz konusudur. Sürgün öncesi herhangi bir hazırlık yoktur. Ev eşyası, ihtiyaç malzemeleri ve hatta kişisel eşyaların dahi yanlarına alma-

larına izin verilmez. Ancak hayvanlara kimi yerlerde izin verilir. Çıkış için bir ön hazırlık, kaynakların bir araya getirilmesi söz konusu değildir. Gelecekleri belirsiz olan Dersim sürgünleri herhangi bir memnuniyet duygusu içinde değildir. Sürgünlere kanuni bir güvence tanınmadığından gelecek hakkında kötümserlik vardır. Sürgün yerine varış ile birlikte iki yönlü bir yıkımın da farkına varma söz konusudur. İlki kayıplarını, sevdiklerini yitirmek, evini, ziyaretlerini, kutsal mekânlarını (dağ, ziyaret ve nehir) kaybetmek, dilini ve kültürünü unutmaya zorlanmak. Bütün bunlardan kaynaklanan kötülük hissi ve genellikle suçluluk duygusu sürgünlere eşlik etmektedir. Sürgün yerindeki kimliksizlik, dil ve uyum sorunu, yabancılık olgusu ve sosyal hayata uyumda tam bir yıkım hali vardır. İşsizlik, çevreye uyumsuzluk, beslenme ve barınma sorunu, cem ve ibadetini tutamama, sosyal hayata ilgisizlik durumu bir realitedir. Yeni yaşam biçimi, yeni bir dil ve değişik roller söz konusudur. Aile üyelerinin ölümü, toplum desteğinin kaybı, alışkanlıklar, gelenekler, din, rehberlikte değişim ve kültürde asimilasyon gerçekleşmektedir. (Buz, 2004: 28-29)

RESMİ SATIRLARDAKİ ÖNEMLİ GERÇEKLER

Kitapta yer verdiğim belgeler ağırlıkla İskân Müdürü Dr. Reşad Tanyeri'nin resmi yazışmaları, sürgün listeleri, telgraflar, sürgün mektupları, hastalık ihbarnameleri, güvenlik, sağlık, nüfus, ölüm, ulaşım konularında resmi yazışmalardan oluşur.

Belgelerin dili dikkat çekicidir. Dersimli sürgünler, belgelerde, "Doğu Muhacirleri", "Doğu Göçmenleri", "Doğu Halkı", "Tunceli Muhacirleri" vb. adlandırmalarla yer alır. Gerçekten Osmanlı dönemindeki raporlar başta olmak üzere, tüm resmi belgelerde Dersim halkı, bazen "Kızılbaşlar", bazen "Türkmenler", bazen "Kürtler" olarak geçmektedir. Sürgün yazışmalarında ise genellikle "muhacirler" deyimi kullanılır.

Elimizdeki belgeler, sürgün kafilelerinin en erken Ağustos 1938 tarihinden itibaren batıya gönderilmeye başlandığını ortaya koyar. Seyfi Cengiz'in değerlendirmesine göre 1938 "temizlik harekâtı" (katliam veya tenkil), 31 Ağustos 1938 tarihinde tamamlanır. Reşat Hallı ise Dersim 1938'in "Üçüncü Safhası" içinde icra edilen "IV. Tunceli Harekâtının" 6-16 Eylül 1938 tarihleri arasında gerçekleştirildiğini ve tarama bölgesi içinden ölü ve diri 7954 kişinin çıkarıldığını belirtir. (Hallı, 1972, 478) Dolayısıyla ilk sürgün gruplarının henüz katliam sürerken gönderilmeye başlandığı anlaşılır. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın "Dersim Raporu"nda planlanan "batı illerine toplu sür-

günün hayata geçiriliş safhası", işte bu dönemdir. Katliamın hemen ardından ise sürgünlerin kitlesel ve kafileler olarak batıya gönderilmeye başlandığı görülür.

Katliamı Dile Getiren Satırlar

Bazı belgelerde "sürgün öncesi" döneme ait, -özellikle 1938 katliamını üstü örtülü dile getiren bilgiler vardır. İskân Müdür V. İmzalı 14 Teşrin 938 tarihli bir belgede "Dursun oğlu 938 doğumlu Mustafa'nın köyde öldüğü" belirtilir. "İst. Valisi Yerine" imzasıyla Düşkünler Evi Müdürlüğüne yazılan bir belgede ise, öksüz kalan doğu göçmenlerinin eve kabulleri rica edildikten sonra "öksüz kalan iki doğu göçmeninin evvelce erkek büyüklerinin memleketlerinde ölmüş bulunduğu" bildirilir. "Evvelden 938'de köyde ölüm", "evvelden memlekette ölüm" şeklindeki bu değerlendirmelerde söz konusu kişilerin ölüm nedeni yer almaz. Bu ölümlerin "doğal" nedenlere dayanmadığı, 1938 askeri harekâtı sırasında sıkça yaşanan toplu öldürmelerden ötürü meydana gelmiş olabileceği akla gelir.

Merkezden Yönetilen ve Gözetim Altında Bir İskân

Bir belgeye göre, Dersimliler kara vagonlar üzerinde gidecekleri yerlerin adları yazılarak gönderilir. Çıkacakları istasyonlara göre vagonlara yerleştirilir. Gittikleri her yerde "polis nezareti" ile hareket etmek zorunda kalırlar. Sürgün edilenlerin yolculukları, teslim alınışları, yerleşimleri, sürgündeki hayatları, merkezi devlet tarafından günlük olarak takip edilir.

Dersimlilerin sürgündeki tüm yaşamı hakkında yalnızca Bakanlar Kurulu yetkilidir. Resmi yazışmaları yöneten dönemin İskân Umum Müdürü Dr. Reşad Tanyeri, Çanakkale İskân Müdürlüğüne 17.11.938 tarihinde yazdığı bir yazıda "listeye

dâhil bulunanların mürettep yerlerine sevklerine vasıta olmaktan başka yapılacak bir iş yoktur. Mecburi iskâna tabi tutulmuş olduklarına göre iskân yerlerinin değiştirilmesi ve dileklerinin yerlerine getirilmesi yine Vekiller Hey'eti kararına bağlıdır" diye yazar. Yani, Dersim sürgünlerinin tüm kararlarının alınması ve icrası, merkezi düzeyde tek yetkili merci olarak Bakanlar Kurulunca –büyük bir gizlilik ve ciddiyetle- yürütülür.

Belgeler arasında yer alan bir cetvele göre, Dersimliler kara ve deniz yoluyla sevk edilir. Tren ve vapur kullanılmaz. Belgeler arasında yer alan bir cetvele göre 264 haneden 1816 kişi 37 deniz ve kara seferiyle 10 ayrı ilçeye gönderilir.

Kaybolanlar, Ölenler, Hastalananlar, Düşkünler Evi'ne Verilenler

Sürgünler sırasında hasta olanlar tedavi edilir; aşılar genellikle yapılır. Ancak buna rağmen hastalıktan ölümlerin varlığı bir gerçektir. Plümer Danzik'ten Halil kızı Zeynep, Dursun kızı Zarif, Yusuf kızı Güher, Mehmet kızı Sultan, Hasan oğlu Hasan, Halil kızı Zeyni, Bevir ve Seyit Ali, Mehmet kızı 5 yaşındaki Seydo, belgelerde adları geçen birkaç ölüdür. Ölüme yol açan hastalıklar ise sıtma, emma iltihabı, tifo, bağırsak iltihabı, dizanteridir. Vefat eden kişilerin durumunun ailelerine "münasip bir dille anlatılması" Dr. Reşad Tanyeri tarafından ilgili mercilere bildirilir.

Kaçan sürgünler ısrarla takip edilir, yerlerine iadesi sağlanır. Kimsesiz çocukların "Düşkünler Evi"ne gönderilmesine karar verilir. Ölenlerin cenazelerinin belediyece alınıp defnedilmesi yoluna gidilir.

Tüm sürgün masraflarının devletçe yapıldığı belgelerden anlaşılır. Sürgünlerin hayvan ve belli bir tonda eşyasını yanla-

rına almalarına müsaade edilir. Şirketi Hayriye İşletme Müdürlüğüne 26.9.938 tarihinde yazılan bir belgeye göre, "Edirne yolu ile gelen 190 kişilik kafilenin yanında 83 hayvan ve 10,000 kilo eşya bulunduğu" belirtilir. Gittikleri yerlerde ev, toprak, pulluk ve çifte hayvanı verilir.

Sevk sırasında kaybolan çocuklar vardır. 12.10.938 tarihli Karabiga Nahiye Müdürü yazısına göre Haydaran ve Pülümür bölgesinde 8 kişinin sevki yazılı olduğu belgede "bir kız çocuğu noksandır" notu düşülür.

Parçalanan Aileler

Sevk işlemi sırasında parçalanan aileler, anne-babasından ayrı düşen çocuklar olur. 19 Aralık 1938 tarihli bir belgeye göre Denizli vilayetinden İstanbul Valiliğine gönderilen yazıda, "vilayetimizin Baş karcı köyünden Ahmet'in memleketinden gelen çocuklarının vilayetinizin Karagümrük 58 kahvede Aydoğan Halilin yanında olduğunu göstermektedir. Dilek sahibi çocuklarının yanına aldırılmasını istemektedir. Bu çocuklar vilayetinize ne zaman ve ne suretle gelmişlerdir. Buraya aldırılmalarında kanuni mahzur var mıdır..." diye sorulur. Belge, anne-babanın Denizli'ye, çocuklarının ise İstanbul'a sürgün edildiğini ortaya koyar.

"Sevk Olunacak Kimselerin Hüviyeti" başlıklı bir belgede "adı-soyadı", "babasının adı", "doğumu", "ailesinin nesi olduğu", "milliyeti ve ana dili" (Zaza ve Zazaca olarak yazılmış), "sanat" (rençber yazılmış), "gideceği yer" (Karabiga yazılmış), "geldiği tarih" (28.9.938 yazılmış) vardır. Aynı belgede gelenlerin yanında "ev eşyası" olduğu da belirtilir. Başka bir "Sevk Jurnali"ne göre sürgüne gönderilen kişilerin adı, soyadı, baba adı, doğum tarihi, soy ve dili (Kürt yazılmış), ailenin nesi oldu-

ğu, memleket ve köyü, sevk tarihi yazılır. Aynı sevk yazısında, 24-25 Eylül 1938 tarihi "sürgün tarihi" olarak belirtilir.

Sürgün kararı, asker-sivil, genç-yaşlı, zengin-fakir, bekâr-evli-hamile ayrımı yapılmadan uygulanır. Sürgün edilen kişiler arasında "emzikteki bebekler" dahi vardır. 1938 askeri harekâtında askeri kıtalar nezdinde "mekkareci" olarak görev yapan Alişar ailesine mensup Hüseyin oğlu Mahmut Zengin dahi görevi bittikten sonra trenle sürgüne gönderilir. Devlete askeri hizmette bulunan kişi dahi sürgünden kurtulamaz. 1938 askeri harekâtı sırasında askerlik hizmetinde olan bir kişi askerlik dönüşü, daha önceden sürgüne gönderilmiş ailesinin yanına (sürgüne) gönderilir. Bir belgede askerde olduğu için henüz gelemeyen Ali oğlu Zeyni, Halil oğlu Dursun ve Şahverdi oğlu İsmail adlı göçmenlerin vazifeleri bittiğinde gelecekleri bildirilir. Başka bir belgede ise Gülperi Eroğlu ailesinden Mehmet Ali ve Nazife Başdan ailesinden İsmail Mahmut'un askerde oldukla-rından "sürgün yerine" gelemedikleri belirtilir. (Öte yandan bu yazışmalar, öteden beri resmi raporlarda yer alan "Dersimliler asker vermiyor" değerlendirmelerinin gerçeği yansıtmadığını ortaya koyar.) 18 yaşlarında Gülabi oğlu Hasan "eşkıyayla savaşırken sağ kolundan yaralandığı için" bir müddet Erzincan hastanesinde tedavi edilir ve daha sonra ailesiyle beraber sürgüne gönderilir. 6.10.938 tarihli bir belgede, Lüleburgaz'a gönderilen Ali oğlu Hasan'ın İbrahim Uğurlu ailesinin çobanı olduğu ve onun da sevk jurnaline eklendiği (sürgün edildiği) belirtilir. Kısacası, asker, asker yardımcısı, çoban, "eşkıyayla savaşan kişi" veya "gazi" olmak dahi, Dersimlilerin sürgüne gönderilmesine engel olamaz.

Binlerle ve hatta on binlerle ifade edilen Dersim sürgünlerinden yanlış yerlere gönderilen, iaşe alamayan ve aile fertlerinden ayrı düşenler olur. Kitapta sunduğumuz iki adet "sürgün mektubu" bu durumu ortaya koyar.

İsmail Oğlu Şükrü'nün Yalvarması

4 Ekim 1938 günü "İstanbul Vilayet Yüksek Makamı"na Sirkeci İskân Misafirhanesinde kalmakta iken dilekçe veren İsmail oğlu Şükrü, 4 ay evvel askerlikten terhis edilerek geldiğini, Pülümer Göneli köyüne gittiği zaman ailesinin sürgüne gönderildiğini öğrendiğini, Divriği İskân dairesine müracaat ettiğini, Erzincan'a sorduklarını, sonunda Tekirdağ kafilesiyle kaldığı yere geldiğini, Tekirdağ'da imkânı hayat bulamayarak ve fakir haliyle aile yuvasına hasret kalarak mahvolacağından kardeşinin bulunduğu yere gönderilmesini "derin saygı ile yalvararak dilediğini" bildirir.

İsmail oğlu Şükrü "asker" olduğu halde sürgün edilir. Vatani vazifesini yapıp bitirdikten sonra Dersim'e döner ve hemen sürgün edilir. "Asker" oluşu onu kurtaramaz. Sürgünde özkardeşinden ayrı yere yollanır. 1938 Dersim sürgünleri aile olarak dahi parçalanır; birbirlerinden tecrit edilir. Amaç asimilasyon ve kültürel türdeşleştirmedir. Yani açık bir tecrit planı ve asimilasyon gayesi söz konusudur.

Musa oğlu Mustafa ise 3.10.938 tarihli mektubu ile Uzunköprü Kaymakamından "yanlış yere gönderildikleri için iaşe alamadıklarından" yakınır.

Sürgünler sadece Dersim'den değildir. Erzincan, Tercan ve Kemah'tan da sürgün edilenler vardır. Buradan sürgün edilenler de -ne tuhaftır ki- "Tunceli Muhacirleri" içinde yer alır. Bun-

ların İsmet İnönü'nün Erzincan'dan çıkarılmasını istediği "Dersimli marabalar" olduğu tahmin edilebilir.

Bir belgeden, sadece Trakya ve Çanakkale'ye 1300 kişinin gönderildiği anlaşılır. İstanbul Valiliğine gönderilen bu yazıda, "yasak bölgeler halkından ele geçen 5-7 bin kişinin memleketin muhtelif mahallerine nakilleri hakkında" -ekte nüfus cetvelleri de sunularak- bilgi verilir.

Kitaptaki en önemli belge olan 6 Ağustos 1938 tarihli Vekiller Heyeti kararına göre Elazığ'dan sevk olunan 5000 kişinin gidecekleri gösteren cetvele göre;

Denizli'ye 158 hane, 161 köye, Aydın'a 100 hane, 100 köye, Bilecik'e 100 hane, 50 köye, Bursa'ya 200 hane, 100 köye, Balıkesir'e 154 hane, 77 köye, Isparta'ya 20 hane, 20 köye, Kütahya'ya 24 hane, 23 köye, Burdur'a toplam 62 kişi merkez ve 2 ilçeye, Muğla'ya 28 hane, 28 köye, Eskişehir'e 50 hane, 50 köye, Çanakkale'ye 150 hane, 150 köye, Edirne'ye 50 hane, 50 köye, Kırklareli'ye 50 hane, 25 köye, Zonguldak'a toplam 300 kişi ve Tekirdağ'a 75 hane, 75 köye verilmek suretiyle yerleştirilir. Dersimliler, genellikle "bir köye, bir hane" verilmek suretiyle iskân edilir. Böylece tecrit, dil, kültür ve inanç asimilasyonu, Türkleştirme ve Sunnileştirme-Müslümanlaştırma amaçlanır.

Geri Dönüşe Devlet Desteği Yok

Nihayet 1947 yılında sürgünden dönen ailelere devletin göstердiği olumsuz resmi yaklaşım çok önemlidir. Sürgünlerin "batıda kalmasını" özendiren devlet, dönenlere de yardım etmekten imtina eder. Dönüşlerin mümkün olduğu kadar az sayıda ve sınırlı sayıda aile ile kalmasına çaba harcanır. 12 Ağustos 1947 tarihli bir belgeye göre, Sinop ili, Boyabat İlçesi Gazidere köyünden Tunceli ili, Nazımiye İlçesi, Roşnek köyüne

dönen 6 kişilik Ataç ailesine, iskândan verilen menkul bir mal, tarla, ev, işyeri, bağ-bahçe-zeytinlik, tazminat yoktur. 3 Haziran 1939 tarihli ve 2/11158 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile nakledilen bu aile, 5098 sayılı kanun ile 1947'de geri döner. Söz konusu belgeden anlaşılmaktadır ki, 1938'de köyü ve evi yakılan Dersim-lilere dönüşte evlerini onarmaları için dahi devletçe herhangi bir yardım yapılmaz. Bu durum, sürgünlerin dönüşünün istenmediği şeklinde yorumlanmak gerekir.

1938 Dersim Sürgün Kararının Temel Özellikleri

Devletin "Dersim 1938 Zorunlu İskân Kararı", asimilasyon ve Türkleştirme-Müslümanlaştırma amaçlıdır. Bu kararın bazı temel özelliklerini tartışmamız zorunludur.

İlki, bir halk, topyekün olarak –yaşlı, çocuk, hasta, hamile, asker, zengin, fakir ayırmaksızın- sürgün edilir. Yolda doğan çocuklar, hastanede ölen bebekler dahi sürgünün kurbanı olur. Sürgün kararında kesinlikle herhangi bir "ölçülülük" yoktur. Mağdur bazen bir çocuk, bazen bir yaşlı ve hatta bazen bir cenin dahi olabilir.

İkincisi, sürgün edilenler, batıda genellikle, bir hane bir köye denk düşecek şekilde verilerek tecrit edilir. O tarihe kadar anadilleri olan Zazaca dışında bir dil bilmeyen Dersimliler adeta boğulmak istenir. Bir hane bir köye verilerek aileler birbirinden koparılır, grup içi iletişime son verilir, anadili ve kültür unutulsun arzulanır.

Üçüncüsü, sürgün yerlerinde ev, arazi, iaşe verilen aileler için geri dönme isteği ortadan kaldırılmaya veya azaltılmaya çalışılır. Maddi yardım ve destek ile sürgünlük cazip kılınmaya çalışılır. Bu amaca kısmen varılır. 1947 yılında çıkarılan yasal düzenleme ile geri dönüş serbest olduğu halde dönmeyen aile-

ler olur. Örnek vermek gerekirse; 2510 sayılı yasa gereğince batıya nakledilenler (Pülümür açısından) 778 aileden 4066 kişidir. 1947 affı ile 556 aileden 3144 kişi geri döner. 222 aileden 922 kişi ise batıda kalır. (Ülkü, 2001: 164)

Dördüncüsü, Dersimlilerin zorunlu iskânı, 2. Dünya Savaşının başladığı bir dönemde, -savaş koşullarında- gizli ve keyfi uygulamalara sahne olmuştur. Asker, gazi, "mekkareci" vb. "resmi" görevler yapan Dersimliler dahi –aileleriyle birlikte- sürgün yollarına düşer

EKLER

1937 YILINDA YAPILAN TUNCELİ TENKİL HAREKÂTINA DAİR BAKANLAR KURULU KARARI GAYET GİZLİDİR

KARAR[13]

4 Mayıs 1937

Başvekalet

Kararlar Müdürlüğü

Sayı:

Son günlerde Tunceli'de vukua gelen hadiselere dair raporlar 4.5.1937 Tarihinde Atatürk'ün ve Mareşal'in huzurları ile tetkik ve mütalaa edilerek

Aşağıdaki sonuca varılmıştır:

1. Toplanan kuvvetlerle Nazımiye, Keçizeken (Aşağı Bor), Sin, Karaoğlan hattına kadar, şedit ve müessir bir taarruz hareketi ile varılacaktır.

---

[13] Reşat Hallı, "Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar", Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No:8, Ankara Genelkurmay Basımevi 1972, s.49)

2. Bu defa isyan etmiş olan mıntıkadaki halk toplanıp başka yere nakil olunacaktır.

Ve bu toplanma ameliyesi de köylere baskın edilerek hem silah toplanacak, hem de bu suretle elde edilenler nakledilecektir. Şimdilik (2000) kişinin tertibatı hükümetçe ele alınmıştır.

Mülahaza:

Sadece taarruz hareketiyle ilerlemekle iktifa ettikçe isyan ocakları daimi olarak yerinde bırakılmış olur. Bunun içindir ki, silah kullanmış olanları ve kullananları yerinde ve sonuna kadar zarar veremeyecek hale getirmek, köyleri kâmilen tahrip etmek ve aileleri uzaklaştırmak lüzumlu görülmüştür.

Not: Malatya'dan ve Ankara'dan gönderilen kuvvetlerin cepheye vasıl olmaları ve cephedeki kuvvetlerin ufak tefek talimleri ve istirahatları ve bundan başka Diyarbakır'dan gelecek taburun tavzifi, bütün bunlar düşünülerek bir hafta sonra yani 12 Mayısta ileri harekete başlanabileceği anlaşılmaktadır.

Not: Paraya acımaksızın içlerinden çok adam kazanıp kullanmaya çalışmak lazımdır.

Aslı gibidir
İmza

EK-2

İKİNCİ TUNCELİ TENKİL HAREKÂTI SIRASINDA 4. GENEL MÜFETTİŞLİKÇE YAYINLANAN BİLDİRGE[14]

Ovacık Kazasının Lertik, Mercan ve Birman Mıntıkalarında Oturan Kalanlı Halka

1.Halkı fukaralıktan ve cahillikten kurtarmak için hükümetin Tunceli'de yapmakta olduğu iyi işleri her gün öğreniyorsunuz. Bu güzel ve hayırlı işleri kendi menfaatleri için zararlı sanan bazı boş kafalı zalimler, içinizden bir kısım cahilleri yalan ve iftiralarla kandırarak Mansuluşağı köyünde ve diğer yerlerde askere tüfek sıkmak ve masum halkın mal ve davarlarını zorla almak gibi suçlar yaptılar. Bu suç yüzünden cahilleri hükümetten uzak bulundurmak suretiyle fakir fukaranın canını, ırzını ve malını kendi keyifleri için istedikleri gibi kullanmak istediler. Bu sebeple hükümet, zalimlerin zulümlerine son vermek ve masum halkı onların elinden ve şerrinden kurtarmak için asker getirmiş bulunuyor. Görüyorsunuz ki, dört tarafınızı asker sar-

---

[14] Reşat Hallı, "Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar", Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No:8, Ankara Genelkurmay Basımevi 1972, s.495

mıştır ve harekete geçecektir. Maksadımız yalnız suçluları ve bilhassa elebaşıları uslandırmaktır.

Bunun için:

a. Zorla ve cahillikle düşünmeden suç yapmış olanlar, canlarını, çoluk ve çocuklarını kurtarmak için hükümetin adaletine güvenerek gelip teslim olsunlar.Bunlar kendileri gelip teslim olmazlarsa gönülleri ile suç yapmış sayılacaklarından behemal takip edilecek ve ele geçirileceklerdir. O zaman çok ağır ceza göreceklerdir.

b. Bu suçlular, kendilerini zorla felakete sürükleyenleri ölü veya diri yakalayıp hükümete veya askere teslim ederlerse cezadan kurtulmakla beraber mükafat da alırlar.

2. İçinizde suçsuz olanlar çoktur. Asker suçluları ararken bu suçsuz halkın zarar görmemesi için suçlulardan ayrılıp çoluk çocukları ile beraber Pulur'daki kaza merkezine gelsinler. Hükümet, geçen senelerde olduğu gibi bunlara da şefkatini esirgemeyecektir.

3. Hükümetin bu son sözünü yerine getirmeye mani olanların günah ve vebali boyunlarında kalır.

İKİNCİ TUNCELİ TENKİL HAREKÂTI SIRASINDA 4NCÜ GENEL MÜFETTİŞLİKÇE YAYINLANAN DİĞER BİR BİLDİRGE[15]

Gözünüzle görüyorsunuz ki, askerlerimiz Bobyer baba, koz dağı, dolubaba, azizabdal ve zel dağını tutmuş, her taraftan ve yakından sizi çember içine almıştır. Tayyarelerimiz de üstünüzde dolaşıyor ve ne yaptığınızı görüyor. Birkaç akılsızın yalan sözlerine aldanarak onlara uydunuz. Evinizden, tarlanızdan ayrılarak korku, heyacan, zahmet ve ızdırap içinde sefil ve aç bir halde çukur yerlere ve havasız karanlık mağaralara çoluk, çoçuk ve hayvanlarınızı götürdünüz. Açlık ve sıcaktan bunlar arasında hastalık çıkacaktır. Bu yerlere sığınmakla takipten kurtulacağınızı sandınız. Kahraman askerlerimiz güvendiğiniz dağları aştı ve her tarafa girip, çıktı, en son sığındığınız yerlere girmek için hazırdır. Fakat devlet, evlatlarına kıymaz. Onlara hiçbir zaman fenalık yapmak istemez. İtaatsizlik yapan evladını döğerken de yüreği acır. Sizin de yaptığınıza nedamet ettiğinizi ve pişman olduğunuzu biliyoruz. Sizi felakete sürükleyenlere kızdığınızı

---

[15] Reşat Hallı, "Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar", Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No:8, Ankara Genelkurmay Basımevi 1972, s.49)

ve beddua ettiğinizi işitiyoruz. Size ve bilhassa çoluk ve çocuğunuza çok, hem de pek çok acıyoruz. Bu azaptan ve sefaletten kurtulmak için yegane çare devletin kucağına dehalet edip gelmektir. Akıllı olanlar bu işe hemen giriştiler ve şimdi Erzincan'da, Pülümür'de, Nazımiye'de, Mazkirt'te ve Ovacık'ta rahat ve huzur içinde oturuyorlar. Hükümet, kendi sözünü dinleyen evlatlarına daima iyilik yapar. Bugün ki perişan halinize son verip takipten ve ağır cezadan kurtulmak istiyorsanız, işte size son nasihatımızı ve şefkatli sözümüzü tekrarlıyoruz. Eğer çoluk ve çocuğunuza acıyorsanız siz de bizim gibi düşünür ve yaparsınız. Gelip dehalet edenler ızdırap ve zahmetten kurtulurlar. Gelmeyenlerin üzerine askerimiz yürüyecek ve tayyarelerimiz uçacaktır. Bunların hepsi yakalanıncaya kadar arama devam edecektir. Takipten kimse kurtulamayacaktır.

Kurtuluş ve selamet yolu devletin kucağına iltica edip şefkat istemektir. Hükümete ve askerlere çabuk dehalet ediniz ve sefaletinize son veriniz. Dehalet edenlere iyi bakılması için merkezlere emir verilmiştir.

Koçuşaklılar, birkaç cahilin yaptığından çabuk pişman oldular ve hükümetin şefkatine dehalet ettiler ve takipten kurtuldular. Şimdi köylerinde rahat oturuyorlar. Eşkıyalığa karışmamış olanlar köylerinde iş ve güçleri ile meşgul bulunuyorlar. Bu akıllı Tuncelililerin hali size örnek olsun.

EK-4

TUNCELİ KANUNU ÖZETİ[16]

25 Aralık 1935'te çıkarılan 2884 sayılı Tunceli ilinin idaresi hakkındaki kanuna göre; Tunceli iline korgeneral rütbesinde bir zat vali ve komutan seçilir ve kendisi aynı zamanda teşkil edilen 4ncü Genel Müfettişliğin de Genel Müfettişidir.

Resmi Gazete'nin 2 Ocak 1936 tarih ve 3195 sayılı nüshasında yayınlanan 2884 sayılı kanunun resmen adı "Tunçeli Vilayetinin İdaresi Hakkında Kanun"dur.

İdari Yetkiler:

Vali ve komutan, bakanların haiz oldukları bütün yetkileri haizdir.

Vali ve komutan, lüzum gördüğü taktirde ili teşkil eden ilçe ve bucakların hudut ve merkezlerini değiştirir.

Vali ve komutanın inhası üzerine, ilin ilçe kaymakamlıkları ve bucak müdürlüklerine muvazzaf subaylar atanabilir.

---

[16] Reşat Hallı, "Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar", Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No:8, Ankara Genelkurmay Basımevi 1972, s.489, 490

Vali ve komutan, adliye memur ve katipleri hakkında Hâkimler Kanunun hükümlerine göre bunların amirleri tarafından verilebilecek cezaları dahi uygulamaya yetkilidir.

Vali ve komutan, lüzum gördüğü belediyelerde başkanlık görevini kaymakamlara ve bucak müdürlerine verebilir.

Adli Hükümler:

Cumhuriyet savcıları hazırlık tahkikatında hâkimlerin haiz oldukları yetkileri kullanırlar.

Cumhuriyet savcıları ilk tahkikata lüzum görmedikleri işleri iddianame ile doğruca mahkemeye verebilirler. İlk tahkikat icrası kanunen mecburi olan suçlarda dahi savcılar bu yetkiyi kullanabilirler.

Dava açılaması izne bağlı olan işlerde izin verme yetkisi vali ve komutanındır.

Hâkimin reddine dair dileğin kabul edilmemesine dair kararlar kesindir.

Hazırlık tahkikatında yapılan tahkik işleri, ilk tahkikatta tekrarlanmaz.

İlk tahkikatın açılması kararına itiraz edilemez. Cumhuriyet savcısının iddianamesi sanığa tebliğ edilmez.

İlk tahkikat sırasında verilen tutuklama kararlarına sanık tarafından itiraz edilemez.

Duruşmada Cumhuriyet savcısının muvafakatı ile şahitlerin hazırlık veya ilk tahkikatta tespit edilen ifadelerinin okunması ile yetinilebilir.

Vilayet içindeki ceza mahkemelerinden verilen hükümler temyize tabi olmayıp kesindir.

Çeşitli Yetkiler:

Vali ve komutan, emniyet ve asayiş bakımından lüzum görürse il halkından olan fertleri ve aileleri il içinde bir yerden di-

ğer bir yere nakletmeye ve bu gibilerin il içinde oturmalarını menetmeye yetkilidir.

Vali ve komutan, herhangi bir şahıs hakkındaki takibatın ertelenmesine ve cezaların teciline yetkilidir. Bu erteleme ve tecil zamanaşımı işlemine mani olmaz.

İdam hükümlerinin vali ve komutan tarafından teciline lüzum görülmediği takdirde infazı emrolunur.

Tunceli ili içinde oturanlar; Elazığ, Malatya, Sivas, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Bingöl illerine geçerek Türk Ceza Kanununun bu kanunla tespit edilen suçlarını işledikleri takdirde, işledikleri suç, Tunceli ili içinde işlenen suçlarla irtibatlı ise, bunlar ve bunlara yataklık edenler Tunceli ilindeki yetkili makam ve mahkemelerce bu kanundaki usule göre takip mahkeme olunurlar.

Bu kanunun hükümleri makabline şamildir.

Bu kanun neşri tarihinden itibaren 1 Ocak 1940 tarihine kadar geçerli olacaktır.

31 Aralık 1935

Not: bu kanun hükümleri, sonradan çıkarılan muhtelif kanunlarla 1946 yılı sonuna kadar uzatıldı.

EK-5

KARDEŞİM ALPDOĞAN[17,]

Ankara. 30.5.1937.

Yurda döner dönmez işlerinizi yakından takibe başladım. Seyahat esnasında da her gün sizi takib ediyordum. Aldığınız neticelerden memnun oldum. Mareşal (Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak) size ve idarenize (askeri ve mülki) itimadını artırmış olarak dönmüştür. Bunu müşahade etmek ayrıca bana sevinç verdi.

Atatürk sizden bana büyük takdir ve memnuniyetle bahsetti. Bilhassa Hanımefendinin asalet ve nezaketi ve Sabiha Gökçen'e gösterdiği alaka ve şefkat kendisini pek mütehassis etmiştir.

Başladığımız Dersim ıslahatı işini tam muvaffakiyetle bitirmemiz için icap ettikçe her türlü yardımları yapmaktan geri durmayacağız. İki üç sene uğraşmak icap edeceğini tasavvur etmek muvafıktır. Bilhassa, kışın dahi askeri vaziyet ve hâkimiyetimizi muhafaza etmemiz ve belki, şimdiye kadar yapılan sel seferlerinden farklı olmak üzere kışın ufak mikyasta harekât yapmaklığımız icap edecektir. Yol ve inşaat işlerini ona göre tamamlamamız ve ilerletmemiz lazımdır.

---

[17] Cemil Koçak, Umumi Müfettişlikler (1927-1952), İletişim Yayınları, 2003, 1. Baskı, s.244)

Huzuru kalb ve kati muvaffakiyet inancı ile çalışmanız için bütün sebepler ve şartlar mevcuttur.

Muhabbet ile gözlerinizden öperim kardeşim.

İsmet İnönü.

Gerici aşiret isyanı[18]

İki ayı aşkın bir zamandan beri Ankara Hükümeti, Dersim bölgesindeki Kürt aşiretlerin yeni bir gerici ayaklanmasını bastırmakla uğraşıyor. Ağalar, kendi yönetim ve yargı yetkileri altında bulunan ahaliden işlerine geldiği gibi vergi alıyor. Bölge gençlerinin büyük bir kısmı, askere gidecek yerde, aşiret reislerini muhafız birliklerine fedai olarak giriyor.

Bugün Kemalist Hükümetin enerjik reformları yüzünden kendi iktidarlarını tehdit altında hisseden feodal unsurların ümitsiz bir direnişiyle karşı karşıya bulunuyoruz. İsyanın arifesinde, tapu kadastro idaresi aşiret reislerinin elinde bulunan halka ait malların incelenmesi ve saptanmasına ilişkin hükümet önlemlerini uygulamaya başlamıştı. Bu durumda feodalizm, kendi yasadışı egemenliğinin iktisadi temellerini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu hissetti. Işte, özellikle bu önlem, isyana yol açan neden olmuştur.

---

[18] "Rundschau", Komünist Enternasyonal yayın organı, 29 Temmuz 1937.

BELGELER

[illegible] ./938 tarihli [illegible]iller [illegible]yeti k[illegible] ile
Elaziğ'den sevk olunacak 5,000 kişinin müretteb
yerlerini gösteren Cetvel

Vilâyeti	Kazası	Yerleşecek köy miktarı	Müretteb Miktar Hane	Müretteb Miktar Nufus	Gönderilecek hasın hangi [illegible] yonlara inec[illegible]
Denizli	Merkez	55	55	220	
"	Acıpayam	38	35	I40	
"	Bolvadın	I2	I2	48	
"	Çav	22	22	88	
"	Çivril	24	24	96	
"	Tavas	IO	I0	40	
Yekün :			I58	634	
Aydın	Merkez	35	35	I40	
"	Bozdoğan	20	20	80	
"	Cins	45	45	I80	
Yekün :			I00	400	
Bilecik	Gülpazarı	35	70	280	
"	Söğüt	I5	30	I20	
Yekün :.			I00	400	
Bursa	M.Kemal paşa	45	90	360	
"	Orhaneli	25	50	200	
"	Yenişehir	20	40	I60	
"	İznik	IO	20	80	
Yekün :			200	800	
Balikesir	Dursunbeyli	25	50	200	
"	Gönen	I5	30	I20	
"	Susığırlık	20	40	I60	
	Sındırgılı	I7	34	I36	
Yekün :			I64	6I6	
Isparta	Merkez	5	5	20	
"	Eğirdir	6	6	24	
"	Şarki karağaç	5	5	20	
"	Yalavaç	4	4	I6	
Yekün :			20	80	
Kütahya	Merkez	4	4	I6	
"	Emet	4	4	I6	
"	Gediz	4	4	I6	
"	Simav	4	4	I6	
"	Tavşanlı	4	4	I6	
"	Uşak	4	4	I6	
Yekün :			24	96	
Burdur	Merkez	4	4	I6	

Vilâyeti	Kazası	Yerleşecek köy miktarı	Müretteb miktar Hane	Nufus	Gönderilecek eşha: hangi istasyona i: ceği. -
Muğla	Merkez	6	6	24	
"	Bodrum	5	5	20	
"	Fethiye	6	6	24	
"	Köyceğiz	5	5	20	
"	Milâs	6	6	24	
Yekün :			28	112	
Eskişehir	Merkez	36	36	144	
"	Mihalgık	14	14	56	
Yekün :			50	200	
Çanakkale	Bayramiç	40	40	160	
"	Biğa	65	65	260	
"	Lâpseki	20	20	80	
"	Yenice	25	25	100	
Yekün :			150	600	
Edirne	Keşan	30	30	120	
"	Uzunköprü	20	20	80	
Yekün :			50	200	
Kırklareli	Babaeski	15	30	120	
"	Burğaz	10	20	80	
Yekün :			50	200	
Tekirdağ	Hayrebolu	30	30	120	
"	Malkara	45	45	180	
Yekün :			75	300	
Zonguldak				300	
Yekün :				300	Kömür havzasına bel

Aslının aynıdır.

/8/938

46/4 466/2

17-11-938

S. 1 Gel

Çanakkale İskân Müdürlüğüne

Doğu halkının Şarktan Garbe nakilleri İcra Vekilleri Hey'eti kararı iktizasındandır.

Müdürlüğümüzce listeye dahil bulunanların mürettep yerlerine sevklerine vasıta olmaktan başka yapılacak bir iş yoktur. Mecburi iskâna tabi tutulmuş olduklarına göre iskân yerlerinin değiştirilmesi ve dileklerinin yerlerine getirilmesi yine Vekiller Hey'eti kararına bağlıdır.

Dilekçe iadeten takdim edilmiştir.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

SIHHAT VE İÇTİMAİ MUAVENET
Vekâleti
İskân Umum Müdürlüğü mahrem B.
I336

I7/8/938

İstanbul Valiliğine

I5/8/938 Gün ve I3I5 sayılı yazımıza ektir.

Tunçeli'nde yapılmakta olan tarama harakı neticesinde yasak bölgeler halkından ele geçecek 5-7 Bin kişinin memleketin muhtelif mahallerine nakillerine hakkında 6/Ağustos/938 tarih ve 2/9409 sayılı vekiller heyeti kararı ile bunlardan Çanakkale ve Trakya vilayetleri ne müretteb bulunan 325 haneden I300 nufusa aid müretteb mahalleri ve bu müretteb mahallere gönderilecek nufus miktarını gösteren cetvel ekli olarak gönderilmiştir. Çikacakları istasyonlar vilayetlerden alınıcak cevab üzerine ayrıca gildirileceğinden vilayetinizden transit olarak geçecek olan ve müretteb mahallerine sevkedilecek bulunan bu şahısların bu esas dahilinde sevklerinin temini rica ederim.

Sıhhat ve İçtimaî muaven
et Vekili Y.

Aslının aynıdır.
/8/938

DENİZBANK

Sahife _____

purun İsmi	Hattı	İstanbuldan kalkış tarih	gün	saat	Rıhtım	Uğrayacağı Çanakkele	İskele Lapseki	Alacağı göçmen adedi
adet	Ayvalık	24/Eyl.	C.ertesi	I5	Sirkeci	+	-	50
yar	İmroz	25/Eyl.	Pazar	9	Tophane	+	+	50
mal	Ayvalık	28/Eyl.	Çarş.	I5	Sirkeci	+	-	50
zade	Mersin	30/Eyl.	Cuma	IO	"	+	-	50
adet	Ayvalık	I/Teşev.	C.ertesi	I5	"	+	-	50
caeli	İmroz	2./ "	Pazar	9	Tophane	+	+	25
ale	Mersin	4/ "	Salı	IO	Sirkeci	+	-	50
mal	Ayvalık	5/ "	Çarş.	I5	"	+	-	50
pınar	Mersin	7/ "	Cuma	IO	"	+	-	50
adet	Ayvalık	8/ "	C.ertesi	I5	"	+	-	50
caeli	İmroz	9/ "	Pazar	9	Tophane	+	+	25
talya	Mersin	II/ "	Salı	IO	Sirkeci	+	-	50
mal	Ayvalık	I2/ "	Çarş.	I5	"	+	-	50
önü	Mersin	I4/ "	Cuma	IO	"	+	-	50
adet	Ayvalık	I5/ "	C.ertesi	I5	"	+	-	50

Not :(+) işareti vapurun uğrayacağını ve (-) işareti vapurun uğramıyacağını gösterir.

D İ Ğ İ P U S U L A S I

I- Heyeti Vekile kararnamesi Örneği
2- Yasak Bölgeler sahâsını yâs Nufûs mıktarını gösterir cetvel.
3- Sıhhat ve içtimaî muavenet vekâletinin I7/8/938 Gün ve I335 sayılı yazısı örneği.

/ 8 /938

Vaniköy

Doğu halkından olup Sirkeciden sevkedilenlerin ev ve nufus adetleriyle mürettep yerlerini gösterir cetvel

Mürettep yeri	Ev	Nufus	Sefer adedi	Yol
Lâpseki	I7	96	2	Deniz
Hayrebolu	28	I45	2	Kara
Malkara	4I	277	5	Deniz
Lüleburgaz	5	53	I	Kara
Biga	29	207	4	Deniz
Babaeski	30	2I2	6	Kara
Umurbey	20	I49	3	"
Keşan	29	I86	5	"
Yenice	25	I78	4	Deniz
Bayramiç	40	3I3	8	"
	264	I8I6	37	

Sıra Nosısı	Adı	Babası adı	Yerleştirildiği yer
I	Saray	Hasan	
2	Ali	Nuri	
3	Yeşil	Halil	
4	İsmail	Halil	
5	Perişan	Mustafa	
6	Yaşar	Musa	
7	Memeli	Hüseyin	
8	Mehmet	Hüseyin	Bayramiç
9	Haydar	Şevki	
IO	Müslim	İsmail	
II	İsmail	Mimin	
I2	Hediye	Cafer	
I3	Seyfi	Haci	
I4	Beyhan	Seyithan	
I5	Hasan	Beybeyi Riza	
I6	Hüseyin	Kayar Beybeyi	
I7	Mehmet	Kamer	
I8	Kibar	Ali	
I9	Mehmet	Kalman	Babaeski
20	Hüseyin	Hatay	
2I	Hasan	Beybeyi	
22	Zeynel	Elbeyi	
23	Hasan	Yusuf	
24	Zeri	İsmail	Uzunköprü
25	Mahmut	Riza	
26	Akgül	İbrahim	
27	Fatma	Hasan	
28	Riza	Hasan	Hayrebolu
29	Gülser	Hüseyin	
30	Hüseyin	Hasan	
3I	Mehmet	Mehmet	
32	Hidır	Hüseyin	Keşan
33	Dursun	Hıdır	
34	Güllü	Veli	
35	Hüseyin	Hüseyin	
36	Kâzım	Hüsnü	Malkara
37	Ali	Hüseyin	
38	Buser	Yusuf	
39	Ali	Hüseyin	Biga
40	İsmail	Hasan	Lâpseki
4I	Kemal	Mustafa	Yenice

T.C.
SIHHAT ve IÇTIMAÎ MUAVENET
VEKÂLETİ
İSTANBUL İSKÂN MÜDÜRLÜĞÜ
B. I Şubesi
Genel No. 4795
Özel No.
Ekl 866/2

İstanbul 18-II-938

Öz:

Bakırköy Kaymakamlığına

Zeytinburnu deri fabrikasında bulundukları anlaşılan Erzincanlı Doğu göçmenlerinden Hasan oğlu Kanber Karadağ ve Seyithanın mürettep mahalleri bulunan Uzunköprüden firar ettikleri anlaşılmıştır.

Mürettep mahalline iade olunmak üzere adı geçenlerin mevcuden İskân Müdüriyetine gönderilmesini rica ederim.

İst.Valisi Yerine

T.C.
Bakırköy Kaymakamlığı
Yazı İşleri Kalemi
Sayı:
6492

Şube Kalemine
28.

Aidiyeti cihetiyle Fatih Kaymakamlığına sunuldu.
28/11/938.

Bakırköy Kaymakamı
Ahmed Kınık

T. C.
SİLİVRİ
4 cü. Pansiyonlu İlkokul
Başöğretmenliği
Sayı ——

209

2/III/1942

İskân Müdürlüğüne

İstanbul

Okulumuz 2 inci sınıf talebesinden Sarı Hasan'ın nufus kağıdı yoktur . Okulca kaydının yapılması için gereken muamelenin yapılmasına ve kendisine nufus kağıdı verilmesine emir buurulmasını rica ederim .

Başöğretmen
Mustafa-Pınar

İSKÂN
10 Nisan 1942
1754

B. I
9-IV-942

T.C.
Denizli Vilâyeti
Mektupçu ve Umumi Personel Müdürlüğü
Hususi No. 6277/9832
Umumi No.

19/12/1938

Istanbul Valiliğine

26 ... 1938
8471
866/2

Bağlanarak yollanan telgrafta adı geçen doğululardan Ahmet vilâyetimizin baş karcı köyüne mürettep olup memleketinden gelen çocukları vilâyetinizin kara gümrük 58 kahvede aydoğan halilin yanında olduğunu göstermektedir. dilek sahibi çocuklarının yanına aldırılmasını istemektedir. Bu çocuklar vilâyetinize ne zaman ve ne suretle gelmişlerdir. Buraya aldırılmaların da kanunî bir mahzur varmıdır. evvelemirde bu cihetlerinin araştırılarak tezelden bildirilmesini rica ederim.

Denizli Valisi
[signature]

Vilâyat
9647

23.XII.938

26 XII 38

A.

Malgara kazası mürettebatı

Sıra N.	Adı ve Souadı	Babasın Adı	Doğum Ta.	Soy ve dili	Ailenin nesi Olduğu	Memleket ve köyü	Sevk Tarih
I	Ahmet	İbiş	60	Kürt	Reisi	Plümer Aşkirik K.	24-25/9/93
2	Gazal		55	" "	Karısı	" "	
3	Gülüzar	Ahmet	I5		Kızı		
4	Zeynep	" "	I0		" "		
5	× Bevir	" "	8		Oğlu		
6	× Seyit ali	" "	8		" "		
7	Senem	Cemal	60		Reisi	" "	" "
8	Gazal	Susi	25		Gelini	" "	" "
9	Cemal	Ali	I0		Torunu	" "	
I0	Gülüzar	" "	6 uuuu		" "	" "	
II	Veli	Veli	I8		Reisi	Kavaklı	" "
I2	Zeynep	Maksut	I5		Karısı		
I3	Dile	Veli	6		Kardeşi		
I4	Salih	Hasan	926		Reisi	Pancaras	" "
I5	Hanife	Hasan	65		Reisi	Dağbek	" "
I6	Merzan	Hüseyin	30		Reisi	Damzik	" "
I7	Bako	Mahmut	I0		Oğlu		8 "
18	İsmail	" "	7		" "		
I9	+ Seyde	" "	2		" "		
20	Saray	" "	I4		" "		
21	Hadice	Keke"	45		Kaynanası		
22	+ HxxxxxXxx Zeyni	Halil	30		Reisi	" "	
23	Saray	Rıza	4		Oğlu	" "	" "
24	Hüseyin	XxxxxAli	75		Reisi	Çirik	" "
25	Ali	Hüseyin	42		Oğlu	" "	
26	Mercan	Mehmet	30		Gelini		
27	Hıdır	Ali	7		Torunu		
28	× Veli	" "	6		" "		
29	Musa	" "	4		" "		
30	Fatuş	" "	2		" "		
31	Emine	" "	I		" "		
Mehmet 32		Oğlu	I7		" "		
33	Fatuş	Gelini	I7		" "		
34	Fecire	Torunu	2		" "		
35	Merçan	" " "	I		" "		
36	[illegible]	" "	[illegible]				

Aile reisi	köyü	nufus adedi	
Kulman	hingirvan	7	sevk cedvelinde 8 yazılı isede bir er adında bir kız noksandır ,
Hasan Hüseyin cömert	tahsinvi	9	
dereMurtaza aydemir	dere	9	
Hasan demircan	"	I2	
rıza kolat	baş kelecik	8	
	yekûn	45	

İstanbul iskân müdürlüğünün 68I2/ 866 / 2 ve II/I0/938 sayılı yazıları ile emniyet memuru Esat tomaça teslim edilerek gönderilen 45 nufus göçmen teslim alınmıştır .

I2/I0/938

karabiga nahiye Müdürü

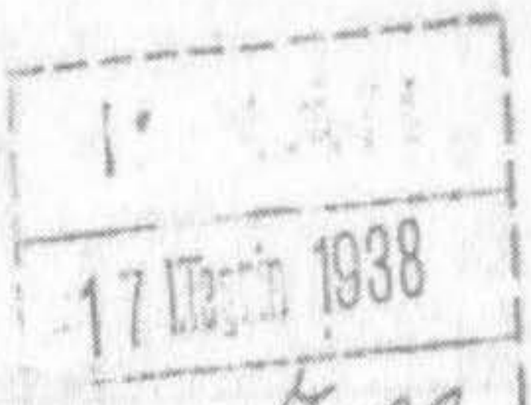

7066

866/2

T. C.
İSTANBUL VİLÂYETİ
EMNİYET MÜDÜRLÜĞÜ
BİRİNCİ ŞUBE

K. 1 Ş. Md.

11731 | 93169

28/12/938

Özü: ADANLIDIR

İstanbul İskân Müdürlüğüne

19/12/938 gün ve 8259/866/2 sayılı yazıya karşılıktır.

Keşan'ın Küçükevren köyünde mecburi ikamete tabi iken mürettep yerini terkeden Seyit oğlu Sait Kartal İstanbul'da yakalanarak memur refakatında müdürlüğünüze gönderilmiştir Mürettep yerine iade edilmesini rica ederim.

Emniyet Müdürü V.

M. Durak

M.T.
139

29.12.38
8578
866/2

EV[illegible] OLUP KİMSESİ [illegible]

Sıra numarası	Köyü	Adı ve soyadı	Babasının adı	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
1 X	Çirik	Abbas Genç	Ali	315	Reisi	[illegible]	[illegible]	Karabiga	28/9/38	I/10/38	Ev. Eş.	100
2	"	Hatun "	Mehmet	324	Karısı	"	"					
3	"	[illegible] "	Abbas	331	Oğlu	"	"					
4	"	[illegible] "	"	336	Kızı	"	"					
5	"	[illegible] "	"	330	Oğlu	[illegible]	"					

Bu ailenin evvelce sevk edilen diğer oğlu Konya vilayetinin Akşehir kazasının [illegible] Köyüne sevk edildiği haber alınmış olduğundan oraya sevk edilmeleri rica olunur.

[illegible signature]

Tunceli vilâyeti Pülümür kazası

Sevk olunan kimselerin

Köyü	Adı ve soy adı	Babasının adı	Doğumu	ailesi nesi olduğu	Milliyeti ve anadili	sanatı	mürettep Biga mahalle	çiftçi Karabiga'ya iskân yapan	geldiği 29/3/38 tarih	gittiği 1/(10)/38 tarih	Nerede	Beraberinde getirecekleri eşyaları: yorgan	kilim adet	Hayvanları: at adet	katır adet	öküz adet	manda adet	koyun adet	keçi adet	eşek adet
Hingirvan	Kalman	Ahmet	305	Reisi	Zaza Zazaca	çiftçi														
"	Beser	Hıdır	317	Kardaşı oğlu	"	"														
"	Hıdır Kalman	Kalman	325	oğlu	"	"														
	Ali	Kalman	326	"	"	"														
"	Mehmet	"	331	"	"	"														
"	Beser	"	328	Kızı	"	"														
"	Hatice	"	335	Kızı	"	"														
"	Bağı	Kalman	333	Kızı	"	"														

Bu aile aslen Nazımiye kazasının Hingirvan köyünden olup uzun senelerden beri mıntıkamız nüfusundan olarak Pülümür'ün Gazeli köyünde oturmakta idi

[illegible signature]

Sevk olunan Kimselerin Hüviyeti | Beraberinde götürecekleri Eşyanın | Hayvanlar

Sıra No.	Köyü	adı ve soyadı	babasının adı	doğumu	ailesinin nesi olduğu	sanatı	muvakkat ikamet adresi	[illegible]	nereye gittiği	çıkacağı istasyon	geldiği tarih	gittiği tarih	nesi	Eşyanın					Hayvanlar			
1	Kuhtosa	hüseyin oğlu	ali	337	kendisi	çiftçi			Biga	Karabiga	28/9/38	1/10/38	Ev. Eş.	380								
2	"	gönül "	Halil	257	anası	"																
3	"	[illegible] "	hasan	3??	karısı	"																
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]																	
4	"	ibrahim "	"	336	amcası oğlu	"																
5	"	gayal	ismail	338	amcasının kızı	"																
6	"	fatma	ali	3??	anası																	
7	"	zerdek	ismail	341	kız kardeşi																	
8	"	Hatice	mustafa	330	halası	"																
9	"	gülizar	ali	340	karısı	"	"															
10	"	ardek	ali	327	kızı	"	yok															
11	"	kibar	ali	330	kızı	"																
12	"	melek	ismail	337	amcasının kızı																	
13	"	ahmet	ali	33?	oğlu	"																
14	"	kılıza	ahmet	328	amcasının kızı	"																
15	"	hızır	ahmet	331	amcasının [illegible]	"																
16		fatma	hüseyin	330	amcasının kızı	"																
17		gülizar	hıdır	339	karısı	"																
18		fidan	ibrahim	334	amcasının oğlu kızı	"																
19		ismail	"	335	yeğeni	"																
20																						

[illegible]

Sıra numarası	Sevk olunan kimseleri: Hüviyeti: Köyü	adı ve babası soy adı	Baba adı	doğumu	ailesinin reisi olduğu	milliyeti ve mezhebi	sanatı	muvakkat mahalli	çıkacağı istasyon	geldiği tarih	gittiği tarih	Beraberinde götürecekleri eşyanın: vezni	kuyruklu (?)	kilo	Hayvanları: at adedi	inek adedi	öküz adedi	manda adedi	koyun adedi	keçi adedi	merkep adedi
1	[illegible]	[illegible]	[illegible]	325	aile reisi	Rum	[illegible]	Biga	Karabiga	28/8/[illegible]	1/10/[illegible]	Bergy.		400							
2	"	elif	Süleyman	326	zevcesi	"	"														
3	"	ali [illegible]	[illegible]	340	kardeşi oğlu	"	"														
4	"	[illegible] ahmet	"	920	"	"	"														
5	"	elif	"	922	kızı	"	"														
6	"	[illegible]	Hasan	315	amca [illegible]	"	"														
7	"	Basar[illegible]	Hüseyin	340	kızı	"	"														
8	"	[illegible]	"	914	"	"	"														
9	"	[illegible]	"	921	oğlu	"	"														
10	"	Hüseyin	"	923	"	"	"														
11	"	Hüseyin	[illegible]	926	[illegible]	"	"														
12	"	Ş[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	"														
13	"	Hasan	[illegible]	926	amca oğlu			Bir [illegible] yazılmış													

[illegible]

SEVK OLUNAN KİMSELERİN HÜVİYYETİ

Sıra	Köyü	Adı ve soy adı	Babasının adı	Doğumu	Ailesinin nesi olduğu	Milliyeti ve anadili	Sanatı	Mezhebi	Çıktığı istasyon	Geldiği tarih	Çıktığı tarih	Beraberlerinde götürdükleri eşyanın Nevi	Kıymeti lira	Kilosu	Hayvanlar: At	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
1	Tahini X	Hasan Hüseyin Cömert	Mehmet	305	reisi	[illegible]	[illegible]	Bi[illegible]a	Karabiga	28/9/38	I/IO/38	Ev.Eş.		200							
2	"	İnci "	Hüseyin	311	karısı	"	"														
3	"	Yılmaz "	Hasan Hüseyin	341	oğlu	"	"														
4	"	Azime "	"	326	kızı	"	"														
5	"	Kâzım	"	328	oğlu	"	"														
6	"	Saray "	"	332	kızı	"	"														
7	"	Şah Hanım "	"	333	kızı	"	"														
8	"	Hüseyin "	"	336	oğlu	"	"														
9	"	Sabri "	"	338	oğlu	"	"														

6586
866/2

4/I0/938

B. I

Şişli Çocuk Hastahanesi Başhekimliğine

Doğu göçmenlerinden olup misafirhanemizde bulunan 3 yaşlarında Mehmet oğlu Seydo,8 yaşların Ali oğlu Veli ve 5 yaşında İsmail oğlu Kamerin Hastahanenize kabulü ile tedavi altına alınmasını hürmetlerimle rica ederim.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

Veli ve ~~Kamer~~ Etfal hastanesinde vefat etmiş oldukları hastahaneden telefonla bildirilmiştir 5. X. 938
(Mehmet oğlu Seydo hastaneye yatırılmamıştır

T. K.

İstanbul Vilâyeti yüksek makamına .

Dört ay kadar evvel askerlikten terhis edilerek, yollarda çalışmak suretile memleketim Plümerin Göneli köyüne gittiğim zaman hilâevimizin kardeşimle birlikte Araca hükümetimizce nakledildiğini görerek Divriki iskân dairesine müracaat ettim. İskân memurluğunca - Erzincana mahalli mürettebimiz sorularak beni Tekirdağına tefrik ettiklerini bildirerek bir kafile ile buraya geldim.

Fakat aile meskenimiz ve kardeşim ailesile Araca gönderildikleri hal de benim yalnız ve kimsesiz Tekirdağına gönderilmekliğim hayat ve idare ve aile rabıtası cihetinden beni perişan edeceği cihetle keyfiyetin lütfen tetkik ve Tekirdağında imkânı hayat bulamıyarak ve bu - fakir halimle aile yuvama hasret kalarak mahvolacağımdan kardeşimin bulunduğu Araca benimde dahi gönderilmekliğim hususuna yüksek müsaade ve delâletinizi derin sayga ile yalvararak dilerim .

4/10/938

Sirkecide iskân misafirhanesinde
İsmail Oğlu Şükrü .

İskân müd.
4. X. 938

İSKAN
4.10.38
6772

K. Aygun

Uzunköprü:

kaymakamligi yüksek makamlarına

ilegimdir,

gagida imza sahibi ben , Erzincandan hin hareketimde ilk posta ile gönderil
eyub yanliş olarak ikinci posta ile kazamin kara yayla köyüne getirildim -
ekat yanliş olarak buraya gönderildigimden burada efrad ailemle beraber iaşe
lanmaktayiz bu hale nazaran bizlerin ya mahal mürettibiniz neresi ise oraya
evkimizi ve ya burada biraklmamiz için muamelenin ifasile iaşemizin temininе
saade buyurulmasini yüksek makamınızdan saygilarinla dilerim,

uzunköprünün:

kara yayla köyünde mi safireten mukim erzincan muhacirlarından

mustafa oğlu mustafa

UZUNKÖPRÜ İSKÂN
Tarih 3-10-934
No. 1034

7103
866/2

B.J.

24/IO/938

Haydarpaşa Numune hastahanesi Baş
Hekimliğine

Doğu halkından olup icra,vekilleri heyjeti karariyle Garbe nakledilenlerden 18 yaşlarında Külabı oğlu Hasen yirmi gün mukaddem eşkiyalar tarafından sağ kolundan yaralanmış ve bir müddet erzincan hastahanesinde tedavi altına alınmış oldığunu söylemektedir .

Kafilenin hareketinde âilesine iltihak ettirilerek istanbula gönderilen Hasenın kolundaki yarası iltiyam bulmamış olduğundan hastahanenize kabuliyle tedavi altına alınmasını hürmetle rica ederim .

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

7098
866/2

B . I

24/10/938

Sigli otral hastahanesi Bag Hekimliğine

Doğu göçmenlerinden hasta bulunan 5 yaşında Hıdır Oğlu İbrahimin hastahanenize kabuliyle tedavi hususuna emirlerinizi saygilarimla rica ederim.

Iskân Muduru
Dr.Reşad Tanyeri

7889
866/2

B. I

6-12-938

Malkara Kaymakamlığına

21/10/938 tarih ve 7077/866 sayılı yazıya ektir:

Kazanıza müretteb Doğu göçmenlerinden Hüseyin oğlu Alinin 5 yaşındaki çocuğu Veki hastalığı dolayisiyle hastahaneye yetirilmişdi.

Bu kerre taburcu edilerek Kazanız dahilinde Kahveci Süleymanı adres gösteren Babası Hüseyin oğlu Aliye teslim edilmek üzre Tekirdağ yolu ile sevkedilmiştir.

Bu çocuğun geldiğinde malumat verilmesini rica ederim.

Iskân Muduru
Dr.Reşad Tanyeri

6637
8662

5/10/938

B.I

Ev. evk jurnali

Lüleburgaz Kaymakamlığına

Kazanıza mürettep bulunan Doğu göçmenlerinden 5 ev 53 nufus Emniyet memurlarından İsmail Uğuroğlu nezareti altında bu gün Seyitler İstasyonunda teslim alınmak üzere sevkolunmuşlardır.

Edirnedan Vilâyetince tanzim edilmiş olan sevk jurnalı ilişik olarak gönderilmiştir.

Bu sevk jurnalının 5489 sıra numarasında kayıtlı olan Nebi oğlu İbrahim Uğurlu ailesinin çobanları olup beraberlerinde gelen ve sevk zurnalına ithâl edilmemiş olan 18 yaşında Ali oğlu Hasan bu haneye ilave edilmiştir.

Sayğılarımla bildiririm.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

B. I 866/2

11/10/938

Bilga Kaymakamlığına

Kazanıza müracaat bulunan Doğu göçmenlerinden 10 evde 90 nufustan 5 evde 46 nufusu bu gün emniyet memurlarından Esad Tomaç nezareti altında sevkolunmuşlardır.

Sevkolunanlara ait sevk jurnalleri ilişik olarak gönderilmiştir.

Sayğılarımla bildirirm.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

B. I 866/2

21/10/938

Şişli Etfal Hastahanesi Başhekimliğine

Doğu göçmenlerinden hasta bulunan 8 yaşında İsmail kızı Elifin hastahanenize kabulü ile tedavi hususuna emirlerinizi sayğılarımla rica ederim.

İskân müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

Sıhhat ve içtimai muavenet
Vekâleti
Hıfzısıhha işleri Dairesi
Reisliği

12/T.Sani/938

Suret

Öz: Trahomlu muhacirler H:

No: 118

İstanbul Valiliğine

18/11/938
7808
868/12

Tuncelinden techir suretiyle Vilâyetinize gönderilen eşhasın Trahom hastalığı bulunanlarının tesbiti ve tedavilerini temini için bunların yerleştirildikleri Merkez ve köylere;Haydarpaşa hastahanesi göz mütehassısının mahallî Hükûmet tabibi ve Sıhhat memurlariyle beraber gönderilerek muayene ettirilmesini;muayene neticesiTrahpmlu çıkanlardan pek sari devrede ve hastahanede tedaviyi müstelzim bulunanlarının hastahaneye yatırılarak ve diğerlerinin de göz mütehassısından alacakları direktif üzere Hükûmet tabibi ve Sıhhat memuru tarafından yerlerinde muntazaman tedavilerinin teminini ve lazımgelen ilaçların Haydarpaşa hastahanesinden tedarik ettirilmesini ve neticenin bildirilmesini.

Bundan böyle gelecek bu ğibi muhacirlerin Merkezde Haydarpaşa hastahanesi göz mütehassısına muayene ettirilerek lazımgelen tetbirleri alındıktan sonra mürettep mahallerine gönderilmelerinin ve bu muayene neticesi trahomlu oldukları tebeyyüz eden ve yerlerinde muntazaman tedaviye muhtaç bulunanların da mümkün mertebe merkeze yakın köylere yerleştirilmesinin teminini rica ederim.

A. Ş. Ötüken

Sıhhat ve İçtimai Muavenet
Vekili yerine müsteşar Mu.
Dr.Zihniülgen

Sıhhat İş.Müdürlüğüne malumat verilmek
üzere İskân M. 16/II/938
H.Karataban

938
13966

aslı gibidir.

T. C.
Çanakkale Vilâyeti
Yenice Kazası Hükümet Tabipliği
No. 625

7 Teşrin 1938

6850
866/2

İstanbul İskan Müdürlüğüne

(karşılık:30/9/938 gün ve 6483/866/2 sayılı yaziye.

kazamıza mürretep olan dogulu göçmenlerden 25 hanede 177 nufustan ikinci kafile 6 hanede 52 nufusun I/IO/38 günü kazamıza gelerek tathirata fenniye tifo ve çiçek aşıları yapılarak mürettep bulundukları köylere gönderilmiş olldukları, arzolunur. 4/IO/938

H.T yenice Kayamakam.V

T. C.
Sağlık ve Sosyal Yardım Vekâleti
Haydarpaşa Numune Hastanesi Başhekimliği
No. 6740

Istanbul İskân Müdürlüğüne

6740
IO/IO/938 tarih 866/2 sayılı yazınızla berayi tedavi hastanemize gönderilen 35 yaşlarında Doğu Göçmenlerinden Yusuf kızı Güher II/IO/938 tarihinde (Sıtma) dan ölmüş olduğu sayğılarla bildirilir . I2/IO/938

Haydarpaşa Numune Hastanesi
Başhekimi V.

13 Teşrin 1938
7007
866/2

6661
866/2
92

6/I0/938

Belediye Hazarlıklar Müdürlüğüne

Doğu göçmenlerinden olup Sarayburnu misafirhanesinde 5/6-I0-938 tarihinde vefaţ eden 40 yaşlarında Halil kızı Zeynebe ait Ruhsar teskeresi ile Fakrühal ilmühaberi iliţik olarak gönderilmiţtir.

Cenazenin Sarayburnu göçmen evinden aldırılmasını sayğı ile rica ederim.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

6696
866/2

7/I0/938

B. I

91

Eminönü Belediye Başkanlığına

Doğu halkından olup garbe nakledilmek üzere Sirkeci göçmen misafirhanesinde bulunan Mehmet kızı 5 yaşında Seyide müzmin bağırsak iltihabı neticesi kansızlık ve umumî zaafiyetten 6/I0/938 akşamı vefat ettiği Misafirhane Hekiminin raporundan anlaşılmaktadır.

Defnine ruhsat verilmesini rica ederim.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

No I057 12/7/938

(S U R E T)

Tekirdağ Valiliğine

30/6/938 Gün ve I785 sayılı yazınız karşılığıdır.
Vilâyetimiz merkez kazasına bağlı yeni köyde iskân edilen ereğli Çelik oğlu haydara. iskân yerinde ev,toprak, pulluk, ve çiftw hay vanı verildiğinden dolayı çorluya gitmeyeceğinden çorluda bulunan Kardeşi mehmedin yeniköye naklini,dilemekte olduğu anlaşılmıştır.

Haydarın yine iskân yerinde kalmasında ve çorluda bulunan k ardeşi mehmedin vilâyetinize naklinde dahi vekâletimizçe bir mah zur görülmediğinden istediği takdirde mehmedin vilâyetinize nakil Ve iskânının teminini reca ederim.

Cevaben balıkesir valiliğine, 7/6/938 ve 835 sayılı yazıya k ve sevkinin temini için de tekirdağ valiliğine yazılmıştır.

Sıhhat ve içtimaî muavenet
Vekili Yerine
Dr. Zihni Ülgen

Aslının Aynıdır.

6652
866/2

6/10/938

B. I

Düşkünler Evi Müdürlüğüne

Doğu halkından olup Vekiller Hey'eti kararıyle Garbe nakledilen kafile arasında Halil kızı Zeynep Sarayburnu göçmen misafirhanesinde 5/6 birinci teşrin 938 tarihinde vefat etmiştir. Saray adında 4 yaşında kızı kimsesiz kalmıştır. Evinize kabulünü rica ederim.

İst.Valisi Yerine

Kaymakam

Adı	babası	anası	yaşı	memleketi
Saray	Riza	Zeynep	4	Pülümer kazası Danzik köyü

T.C.
[illegible]
Haydarpaşa [illegible]
No. 167

[illegible] N
[illegible] 1098
6839
866/2

Istanbul İskân Müdürlüğüne

28/9/938 Tarih ve 6443/866/2 sayılı yazınızla tedavi edilmek üzere Hastanemize gönderilen Doğu göçmenlerinden Hasan oğlu Hasanın 4/10/938 tarihinde (Sıtmadan öldüğü saygılarla bildirilir. 6/10/938

Haydarpaşa Numune Hastanesi
Baştabibi

6850
866/2

12/10/938

Bayramiç Kaymakamlığına

8/10/938 tarih ve 6730/866/2 sayili yazımıza ektir:

8/10/938 tarihinde Kazamıza sevkedilmiş olan Doğu göçmenlerinden 4 evde 52 nufustan ve sevk jurnalının 5171 sıra numarasında kayıtlı bulunan İsmail kızı İbrişim sevki esnasında doğurmak üzere İzmitte kalmış ve bu kerre çocuğu ile beraber Vilâ yetimize gelerek Kazamıza sevkolunmuştur.

Bu iki nufusun da ailesine iltihak ettirilmek suretiyle nufus adedi 54 olmuştur.

Sayğılarımla bildirirım.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

T.C.
İSTANBUL VİLÂYETİ
Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Müdürlüğü
Umumî No. 16970
Hususî No. 1925

Öz: Trahom şüpheli şahıslar H.

Istanbul İskân Müdürlüğüne.

K: 7892/866 Sayı ve 5/I2/938 Tarihli yazınıza:

Tunceli ve havalisi halkından mahalli mürettiblerine sevk edilmek üzre misafirhanenize gelerek esami listesini gönderdiğiniz Trahom şupheli eşhas hakkında Eminönü Hükûmet tababetine icap eden muamele kakkında her nekadar emir verilmiş isede ozamana kadar mahalli mürettiblerine sevk edilmiş olduklarından luzumlu muamele ve muayene yapilama mıştır.

Badema bu şekilde misafirhanenize gelecek şahıslar arasında Trahom şüpheli eşhas görüldükte vakit zayi edilmemesi için doğrudan doğruya Eminönü Hükûmet tababetine malumat verilerek ve mümkün olduğu kadar muayeneleri neticesine kadar alıkonularak , pek luzumlu olan muayene ve muamelelerinin göz mütehassısı ve Eminönü Hükûmet tabibi tarafından temin edilmesi saygılarla rica olunur. 20/I2/939

A. Riza Baysun
Istanbul Sıhhat ve İçtimaî
Muavenet Müdürü

799
22/12/38
8404
866/2

T.C.
SIHHAT VE İÇTİMAİ MUAVENET VEKÂLETİ
İstanbul çocuk hastanesi baş tabipliği
No. 737

İstanbul 4 /10/ 1938

Öz Hastanemize gönderilen
üç hasta hakkında

İlişik : —

İstanbul İskân Müdürlüğüne

6 Teşrin 1938
6820
866/2

6586/866/2 sayı ve 4/10/938 tarihli yazıya karşılıktır:

Berayi tedavi Hastanemize gönderilen Doğu Göçmenlerinden 8 yaşında Ali Oğlu Veli ile 5 yaşında İsmail oğlu Kamer Hastanemize yatırılarak tedavi altına alınmıştır.

3 Yaşında Mehmet oğlu Seydo ise emzikli olduğundan annesile birlikte Hastanemize yatırılmak istenilmiş isede annesi muvafakat etmediğinden yatırılamadığını saygılarımla bildirirm.

Çocuk Hastanesi Baştabib
ve Operatörü
Dr. Vasfi Aybay

T. C.
SIHHAT ve İÇTİMAİ MUAVENET
VEKÂLETİ
ISTANBUL İSKÂN MÜDÜRLÜĞÜ
B. I Şubesi
Genel No. 6798
Özel No. 866
Eki

İstanbul 11/10/939

Öz:

Suret

Malkara, Uzunköprü, Keşan, Babaeski, Lüleburgaz,
Lâpseki, Bayramiç, Yenice, Biğa, Hayrebolu
Kaymakamlıklarına

Doğu halkından olup mürettep yerlerine gönderilmek üzere Vilâyetimize gelen ve hastalığı sebebiyle Kumuz Hastahanesine yatırılanlardan birinin tifoya mübtelâ olduğu mezkûr hastahane Baş Hekimliğinden bildirilmektedir.

Kasabanıza gelmiş olanlara tifo aşısı tatbikinin temininı rica ederim.

İst. Valisi Vekili

6674
866/2

7/IO/938

B. İ

2 . Cafe

Malkara Kaymakamlığına

Hey'eti Vekile karariyle Garbe nakilleri icra edilmekte bulunan Doğu halkından ve Kazanıza müret-tep I5 evde 76 nufus Tekirdağ yolu ile bu gün Kaza-nıza sevkedilmişlerdir.

Divrik Kaymakamlığınca tanzim edilmiş olan sevk jurnalı ilişik olarak gönderilmiştir.Bu sevk jurnalının 5 ve 6 sıra numaralarında yazılı Bevir ve Seyit Ali hasta bulunmalarından Etfal hastahane-sine kaldırılmış ve burada vefat etmiştlerdir.Bila-hare ebeveynine münasip bir lisanla anlatılması.

22 sıra numarasında kayıtlı Halil kızı Zeyni Sarayburnu Göçmen misafirhanesinde vefat etmiş ve yalnız kalan çocuğu 4 yaşında Riza kızı Saray bu sevk jurnalının I6 sıra numarasında kayıtlı bulunan Merzan ailesinin talebi üzerine kendilerine veril-miştir.

Geldiklerinde doğruca Erzincan Vilâyetine bil-dirilmesini rica ederim.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

6538
866/2

1/10/938

B.-I

Şişli Çocuk Hastahanesi Başhekimliğine

Doğu göçmenlerinden olup Garbe nakledilenler den ve Molkura Kazasına müretteb 6 yaşında Ahmet oğlu Kâzım ile 7 yaşında Ahmet kızı Seyhanın Bağ: sak illihabından muztarip oldukları göçmen kampı Hekiminin raporundan anlaşılmakla Hastahanenize bulü ile tedavi altına alınmasına emir buyurulma nı hürmetlerimle rica ederim.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

T.C.
[illegible]
Haydarpaşa [illegible]
No. 886

Istanbul İskân Müdürlüğüne

6469
29/9/938 tarih ve 866/2 sayılı yazınızla tedavi edilmek üzere hastanemize gönderilen Dogu göçmenlerinden 50 yaşlarında Dursun kızı Zarif'in 9/IO/938 tarihinde (Em'a iltihabı)ndan öldüğü sayğılarla bildirilir . I2/IO/938

Haydarpaşa Numune Hastanesi
Baştabibi

13 Teşrin 1938
7008
866/2

...VEKÂLETİ
...SEKRETERLİĞİNE
Say: 3543

Istanbul İskân müdürlüğüne

29/9/938 ve 6484-866/2 sayılı yazı karşılığdır .

Yenice kazasına mürettĕen Sadık Sade vaporu ile ve polis memuru Mehmet Girgin nezaretinde olarak gönderilen (6) evde (52) nüfus doğulu göçmenin tesellüm edildiğini saygılarımla arz ederim .

İSKÂN
4.10.38
6767

İskân müdür . v .

T.C.

[illegible]

[illegible]

N. 455

Istanbul İşkân Müdürlüğüne

6443
28/9/938 Tarih ve 866/2 sayılı yazınızla tesl
vi edilmek üzere gönderilen Doğu göçmenlerinden aşağı-
da isim ölüm sebebi yazılı göçmenin I/IO/938 de Hasta-
nemizde öldüğü sayğılarla bildirilir. 4/IO/938

[illegible] 1938
6302
866/2

Haydarpaşa Numune Hastanesi
Başabibi

met Kızı Sultan Esma iltihabı

6651
866/2

6/10/938

B. I

Eminönü Belediye Baş Memurluğuna

Doğu hğlkından olup Vekiller Hey'eti kararıyle garbe nakledilmek üzere misafirhanemizde bulunan 40 yaşında Halil kızı Zeynep Sıtma neticesi emik zafiyetinden 5/6 birincişeşrin 938 gecesi vefat ettiği misafirhane Tabibi tarafından bildirilmektedir Defnine ruhsat verilmesini rica ederim.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

6706
866/2

7/10/938

B . I
92

Ist.Belediye Mezarlıklar Müdürlüğüne

Doğu Hğlkından Olup garbe nakilleri icabeden Mehmet kızı 3 yaşlarında sayda burnu göçmen evinde vefat etmiştir .

Bunu ölüt defn ruhsatiyesi ile fukrühal ilmühabe ri iliğik olarak gönderilmiştir .

Cenazenin sarayburnu misafir hanesinden aldırılmasını saygılarımle Rica ederim .

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

6469
8667/2

29/9/938

B. I

Aday İdaresine

Haydarpaşa Numune Hastahanesi
Baş Hekimliğine

Doğu göçmenlerinden 60 yaşında Tursun kızı Zarif ve iki arkadaşının 2510 sayılı kanuna göre parasız olarak Haydarpaşaya kadar nakillerinin temini rica ederim.

Doğu göçmenlerinden 60 yaşında Tursun kızı Zarif bir aydanberi Dizanteri hastalığında muzaripliğinden İskân tebabetinin raporundan anlaşılmıştır.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

Hastahanenize kabulü ile tedavisi hususuna emirlerinizi saygılarımla rica ederim.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

T. C.
NAFİA VEKÂLETİ
P. T. T. U. M.

Devlet telgraf muhaberatından dolayı mes'uliyet kabul etmez

İSTANBUL -1-9-1938 *12

5 EYLÜL 1938

TELGRAF

Adres

= istanbul valiligine =

Yol

Servis işaretleri

İSTANBUL 1938 ★ ANKARA

İLK MERKEZ		KELİME	VERİLDİĞİ		DETA MERKEZ	ALINDIĞI		İMZA
5405	ankara bakanliklar		61 1/9 16			Tarih	Saat	

23/8/38 gun ve 1495 sayili tele ek tunceli halkindan luleburgaz kazasina tertip edilenyirmi hanenin sonradan tadil edilen yerlesme koylerine gore onuc hanesinin burgaz ve yedi hanesinin de seyitler istasyonuna cikarilmalari lazim geldigi kirklareli vilayetinin 24/8/38 gun ve iskan 733 sayili sifresile bildirilmektedir naklolunacaklardan bu mikdarin adi gecen iskelelere sevklerinin temini

...T. M.

...vlet telgraf muhaberatından dolayı mes'uliyet kabul etmez.

TELGRAF

Adres

(No.: 25.(1))

Yol

Servis işaretleri:

defterinde adları yazılı olduğu halde erzincan vilayetine verilen
cedvele sehven isimleri yazılmamıs oldiğindan murettep verilememis
olan askirik koylu ve 3 nufus ali oglu huseyin malkara kazasina.
veyine askirik koylu 3 nufuslu mahmut kizi gazal hayrabolu kazasina
buraca ilave edilmislerdir 4 gereyi icin istanbul vilayetine ve
malkara hayrabolu ka bilgi icin sivas erzincan vilayetlerine

yazildigi iskan 494.- h ozlu

İskân mdl.
28. XII. 938
K. ...

2057

T. C.
P. T. T. U. M.

Devlet telgraf muhaberatından dolayı mes'uliyet kabul etmez

TELGRAF

Yol

Adres : Çanakkale
[illegible] iskan md.
145

5.10.38 (Servis işaretleri)
6804
866/2

İLK MERKEZ	№	KELİME	VERİLDİĞİ Tarih	VERİLDİĞİ Saat	RESMİ / HUSUSİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI Tarih	ALINDIĞI Saat	İMZA
Ç. Kale	6		5-10	9.70			5-10	9.50	

C. 4.10.938 ve 6608/866-2 tel gelecek altı hane ile
yeniden müretteb yirmi beş hane olarak tanzim edil-
mecektir iki iltihak ile iki evde on iki nüfus
[illegible] Kayapa'ya [illegible] [illegible] acele bildir-
mesi rica iskan 3591 sayı

İskan md. V. [illegible]

T.C.
NAFİA VEKÂLETİ
P. T. T. U. M.

Devlet telgrafı muhtıberatından dolayı mes ulivet kabul etmez.

TELGRAF

(Nü.: 25/1)

Adres

- istanbul vilayetine -.,-

29. 9. 38
6660
866/2

Yol

Servis işaretleri:

+++3867,/27,- divrigi 285 27/9 30/40- r -

MERKEZ | ALINDIĞI | İMZA

divrikte murettep siz olarak bekliyen tunceli halkindan 15 evde 80 nufus tekirdag vilayetinin malkara kazasina 12 evde 49 nufus hayrabolu kazsina tertip edildigi erzincan vilayetinin 23,/9/938 475 no tel yazisiyle bildirilmis ve bunlar haydarpasa istasyonunda istanbul vilayetine teslim edilmek oradanda murettep yerlerine istanbul vilayetince sevk edilmek uzere 26/9/938 gunu tireniyle gonderilmislerdir 2,- malkara kazasina murettep olanlar tekirdag iskelesinde hayraboluya olanlarda alpullu istansyonuna cikarilacaklardir 3,- ezincan vilayetince malkara kazasina 15,- evde 78 nufus hayrabolu kazasina 11 evde 46 nufus murettep verilmisdir bura murettep sizler not

T. C.
NAFİA VEKÂLETİ
P. T. T. U. M.

Devlet telgraf muhaberatından dolayı mes'uliyet kabul etmez.

18

TELGRAF

(No.: 251/1)

Yol

Adres : İstbl İskan md.

155

5.10.38

6805/866/2

Servis işaretleri:

İLK MERKEZ	№	KELİME	VERİLDİĞİ Tarih	VERİLDİĞİ Saat	RESMİ / HUSUSİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI Tarih	ALINDIĞI Saat	İMZA
Ç. Kale	7		5-10	9.50			5-10	9.50	

C. 7-10-938 ve 6567/866-2 tele yedi evde elli bir nufus gelmiş ve bektaş oğlu dursun ile karısı himmet Ky. şunun çarşıda gezerken vapuru kaçırarak istanbulda kaldıklarını arkadaşları söylemektediler bu iki kişinin de sevki rica iskan 3595

iskan md. rıza mutlu

BAŞBAKANLIK
Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü
Köy Hizmetleri 7.Bölge Müdürlüğü
Tunceli Köy Hizmetleri Müdürlüğü

SAYI : B.02.1.KHZ.4.62.00.07/ 558 -1 11 ....09.2000
KONU : İskan durumunuz.

Hıdır CANDEMİR(DEMİRCAN)
Alacık Köyinden
TUNCELİ

İLGİ : 07.09.2000 tarihli dilekçeniz.

Tarafınızdan Müdürlügümüze verilen ilgi dilekçenizle İskan durumunuzun tarafınıza bildirilmesini talep etmektesiniz. 20.02.1998 tarihli Genel Müdürlük Makamına verilen dilekçeniz üzerine yapılan inceleme sonucu İlimiz Alacık (Roşnek) Köyünün 1938 yılında boşaltılmış bölge olarak ilan edilmesi üzerine Ali DEMİRCAN ve efrad ailesi nakle tabi tutularak Yozgat İli Akdağmadeni İlçesine aktarılmış ve İskan Kanunları gereğince arazi verilmek suretiyle İskan edildiğinizi.

Değerlendirme yapabilmenin kaynaklarının araştırılması sonucu Ali,Kardeşi Hıdır CANDEMİR (DEMİRCAN) olmak üzere 1947 yılında tekrar eski köyünüze döndüğünüzü yapılan yazışma sonucu Akdağmadeni İlçesinde verilen arazilerin Hazine adına çevrildiği hususları önceki dilekçenizde istenilen bilgilerin 18.03.1998 tarih ve 1498 sayılı yazımızla Köy Hizmetleri 7.Bölge Müdürlüğüne yazılmış bu yazı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğüne sunulması sonucunda Genel Müdürlüğünün 2 Nisan 1998 tarih ve 12613 sayılı yazılarında yurt çapında Hazine arazisinden kaynak araştırma çalışmaları sürdürülmekte olup Kaynak bulunduğunda gerekli işlemin yapılacağı bildirilmiştir.

Bilgi edinmenizi rica ederim.

Muzaffer ARSLAN
Köy Hizmetleri Müdürü

T. C.

Sayı 3879

1936

İstanbul iskân müdürlüğüne

9/IO/938 Ve 6730/866- 2 sayılı yazı karşılığı

Bayramıca mürettep 4 evde (5I) nüfus tesellüm edildiği ve bunlardan 5I60 sırada yazılı Dursun kızı İbrişim'in İzmitte hastahanede kaldığı ,5I72 sırada yazılı Dursun oğlu 938 doğumlu Mustafa'nın da köyde öldüğü ifadelerinden anlaşıldığını arz eylerim .

İskân müdür.V.

İ. Kazancıoğlu

14 XI 1938

7029

866/2

B. I

1854
866/2

İstanbul Nufus Müdürlüğüne

İcra vekilleri hey'etinin 6/8/938 tarih ve 2/9409 sayılı kararıyle Tuncelinden Çanakkale ve Trakya vilâyetlerine nakil ve sevk olunmak üzere vilâyetimize gönderilen 1300 nufusluk kafile arasında bulunan aile reisi Yusuf kızı Cevherin mürettep yeri olan Keşan kazasına sevki esnasında hastalanarak Haydarpaşa Numune hastahanesinde ölmesi üzerine kimsesiz kalan kardeşleri Yusuf oğlu 1926 doğumlu aga namı diğer Ali ile Saro namı diğer Hasan [redacted] Darülaceze müessesesinin himaye ve bakımı altında bulundurulmak üzere 28/12/938 tarihinde mezkür müessseseye yerleştirilmişti. Bunlardan Ali 16/Mart/942 tarihinde müracaatla tesçilini istemiş ve 17/Mart/942 tarih ve 1325/866/2 sayılı yazımızla müdürlüğünüze gönderilerek muamelesi yaptırılmış ve Yeşilköy nufus kütüğüne tesçil edilmiştir. Saro namı diğer Hasanın Darülaceze müessesesinden Silivri 4.üncü Pansiyonlu İlk Okula yerleştirildiği ve hüviyet cüzdanı verilmesine ait muamelesinin yapılması mezkür okul başöğretmenliğinin 2/3/942 tarih ve 209 sayılı yazısı ile [redacted] Müdürlüğüne bildirilmiştir.

doğumlu
1928/ Yusuf oğlu Hasanın kardeşi Aliye yapılan muamele misüllü nufus kütüğüne tesçilinin temînini rica ederim.

İst.Valisi Yerine
Osman Ergin

8332/866/2

B. I

23-12-938

Düşkünler Evi Müdürlüğüne

Ağa ve Saro adında aşağıda künyesi yazılı olan iki Do göçmeni Evinize gönderilmiştir.

Bu yıl Vekiller Hey'eti kararıyle Garbe naklolunan Do halkından olan bu iki göçmenin 25/9/938 tarihinde müretteb mahallerine sevkleri esnasında Ağanın ablası ve Saronun an si Yusuf kızı Gevher hastalanmış ve tedavide bulunduğu Hum ne hastahanesinde vefat etmiştir.

Öksüz kalan bu iki doğu göçmenin evvelce erkek büyükl de memleketlerinde ölmüş bulunmaktadır.

Kimsesiz kalmış olan bu iki Doğu göçmeninin Evinize k bulünü rica ederim.

İst.Valisi Yerine

Adı	babası adı	anası adı	yaşı	memlek.
Ağa	Yusuf		926	Plümer K.Harsi
Saro	Mustafa	Gevher	928	" " "

T.C.

SIHHAT VE İÇTİMAİ MUAVENET VEKÂLETİ

UZUNKÖPRÜ İSKÂN MEMURLUĞU

Sayı : 1222

Tarih: 15 Teşrinievvel 1938

No. 7049

Vilâyet Makamına

İstanbul

İlişik istida sahibi Musa oğlu Mustafa'nın bize müretteb olanlar listesi arasında ismi bulunmadığı halde kazamıza sevkedildiği görülmüştür.

Aile listesi ilişik olan bu şahsın nereye müretteb bulunduğu bilinmemekte olduğundan tetkiki ve mahalline sevkedilmek üzere keyfiyetin kazamıza bildirilmesine müsaade ve emirlerinizi rica ederim.

12/10/938

Kaymakam

Vilâyat 7954

İskan Müd.

14-10-938

T. C.
[illegible] MUAVENET
[illegible] MÜDÜRLÜĞÜ

3508 İstanbul iskân müdürlüğüne

27-9-938 ve 6433/866/2 sayılı yazıları cevabıdır:

Tunceli ve civarı halkından olup Yenice Kazasına müretteben Polis Tahsin Akın nezaretinde gönderilen (52) nufusun teselüm edildiğini saygılarımla arzederim

29/9/938

Cavaklı iskân müdürü V.

Rizamn [illegible]

2411

2 Teş 1938
6764
866/2

6654
866/2

5/10/938

Tel

Lüleburgaz Kaymakamlığına

Kazanıza müracaatle bulunan Doğu halkından 5 evde 52 nufus yarın sabahki trenle sevkolunacaktır.

Seyitler İstasyonunda teslim alınması.

Sayılıdır.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

T.C.
Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti
Haydarpaşa nâhiye hastanesi başhekimliği
No 161

T. C.
SIHHAT VE İÇTİMAİ MUAVENET VEKÂLETİ

HAYDARPAŞA
12 TE 13 N 14

Sarî hastalık ihbarnamesi

Umumî Hıfzıssıhha kanununun 59 uncu maddesi mucibince bu ihbarname postalarca mecc[illegible] naklolunur

(Karşısındaki yazılı hastalığın ihbar olüneceği makamın adresine mahsustur.)

13 A.

13 Teşrin 1938

Adres: 400 + 866/2

İskân Müdürlüğüne

Istanbul

T. C.
İSTANBUL BELEDİYESİ
Düşkünler evi Müdürlüğü

12/10/938

Sayı
725 V.

İstanbul Vilâyeti Yüksek katına

Öz:
Saray burnu Göçmen misafirhanesinde ölen Zeybenin 4 yaşındaki kızı Saray H.

İstanbul İskân Müdürlüğü B. I Şubesi ifadesile 6/10/938 Günlü 6652/866/2 sayılı emirnâmeye karşılık :

Doğu halkından olup Vekiller Heyeti kararile Garbe nakledilen gafile arasında Halil kızı Zeyhebin Saray burnu Göçmen misafirhanesinde 5/6 Birinci teşrin 938 Gününde vefat etmesi üzerine 4 yaşında ki Saray adlı Kız çocuğunun bakmakla mükellef kimsesi olmadığı taktirde Nufus Hüviyet cüzdanile birlikte Müesseseye gönderilmesi için gerekenlere emir ve havale buyrulmasını diler sayğılarımı sunarım.

Düşkünler evi Müdürü

Müteferrika
8182

14 Teşrin 1938
7021
868-h

13-10-938

223

T.C
KEŞAN KAZASI
İskân Memurluğu
SAYI
948

KEŞAN
13/12/938

Vilâyet yüksek makamına
İSTANBUL

Kazamıza murettep Tunçeli halkından Sigilli köyüne yerleştirilen yukarıda fotorafı ilişik hıdır oglu İsmail Çelik ve arkadaşı Yenice köyünden Veli Hüseyin oglu Nuri Aktaş ve Küçük evren köyüne yerleştirilen Seyyit Kemal oglu 13 yaşlarında ki Sait Kartal nam kimselerin vilâyetinize kaçtıkları;bunlardan fotoraf sahibi İsmail Çelik ile arkadaşı Nuri Aktaş her halde ikisi bir yerde ve Erzincanlı hamalların bulundugu tahta kale ve gömrük hamalları yanında olacakları ve seyyit kartal ise yedi küle kazlı çeşme de 18 No:Lu Yusufun kahve hanesinde aga beyi musanın yanında oldugu yapılan araştırmadan anlaşılmıştır hemen bunların bulduruларak mahfuzan kazamıza geri çevrilmeleri için lazim gelenlere emir ve havale buyrulmasını arz eylerim.

Kaymakam.

Vilâyet
15 1938
8252
866/2

İskân md
15-XII-938

T.C
SAMATYA NAHİYESİ
YEDİKULE MEVKİİ
Sayı
~~3050~~
3213

Nahiye.EM.KO.Ligine .

Erzincanlı Doğu göçmenlerinden Hasan oğlu Kanber Karadağ yakalanmıştır . Seyit han çevremizde bulunmadığı gibi Mürettep mahalli bulunan Uzun köprüde bulunduğu Kanber tarafından söylenmektedir . Kanber Karadağın mürettep mahallı bulunan uzun köprüye iade olunmak üzere memur refakatında gönderildigı dilegile sunuldu .

20/12/938

Yedikule .KO.M.

[signature]

1277

Samatya nahiye emniyet komiserliğine
Samatya nahiye emniyet komiserliğine
...yakalanmış ... gönderilmiştir ... Em. K.
20/12/938

[signature]

T. C.

SIHHAT ve İÇTİMAİ MUAVENET VEKÂLETİ

İSTANBUL İSKÂN MÜDÜRLÜĞÜ

..... Şubesi

Genel No. 8040

Özel No. 866/2

10 /12/ 1938

Acele ve mühimdir:

Beyoğlu Kaymakamlığına

Tekit edilen yazının

Tarihi: 18/11/938

Numarası: 7734/866/2

Özü: Hasköyde Kayakoı Erzincanlı Halilin yanında olduğu anlaşılan Doğu göçmenlerinden Hüseyin Yahyanın mevcuden Müdüriyetimize getirilmesi

Yapılan tekitlerin tarihi : ..... *Numarası :* .....

Tarih ve numarası ile özü yukarıda yazılı kâğıda cevap alınmamıştır. Cevabının acele verilmesi hususunun temin buyrulması birinci *defa tekiden rica olunur.*

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

D. 8662

2/12/938

Malkara Kahveci Süleymandan

Kamere

Sihhattedir.

İskân Müdürü

Reşad

6571/8662

4/10/938

Hayrebolu Kaymakamlığına

Kazanıza müretteb bulunan Doğu halkından 11 evde 49 nufus yarın emniyet memurlarından Mehmet Görgün nezareti altında Alpullu İstasyonunda teslim alınmak üzere sevkolunacaklardır.

Bu göçmenlere ait Divrik kazasınca tanzim edilmiş olan sevk jurnalı ilişik olarak gönderilmiştir.Bu sevk jurnalının 5 sıra numarasında kayıtlı olan 90 yaşında Abbas oğlu Ali gelmemiştir. 23 sıra numarasında kayıtlı bulunan Fatmanında 21-22 sıra numaralarında gösterilen oğlu Hıdır ve İlyas Divrikte kalmış oldukları anlaşılmıştır.Geldiklerinde doğruca Erzincan Vilâyetine malumat verilmesi rica olunur.

İskân Müdürü

Dr.Reşad Tanyeri

D E N İ Z B A N K

SERMAYESİ : 60,000,000 TÜRK LİRASI
GENEL MÜDÜRLÜK : ANKARA

Telgraf : DENİZBANK
Telefon : 44678

Um. No. Emaretörüne: 98/11076

Servis : Denizyolları Hareket

İstanbul 23/9/938

Oz :

DENİZBANK MÜESSESELERİNİN TELEFONLARI

Aksay İşletmesi
» Telefon : 44867

İzyollarr İşletmesi
» Telefon : 44893

Fabrika ve Havuzlar
Telefon : 40764 - 43908

Fenerler İdaresi
Telefon : 43008

İstinye Dok
Telefon : 38 . 57

Kılavuzluk ve Romorkörlük
» Telefon : 44893

Liman İşletmesi
» Telefon : 44878

Şubeliye
Telefon : 40660

Yatova Kaplıcaları
» Telefon : 44878

Her mektuba yalnız bir iş yazılmasını ve cevaplarımıza umumi numaramızla beraber servis işaretini koymamızı ehemmiyetle dileriz.

İstanbul Valiliğine

21/9/938 Tarih ve İskân Müdürlüğü ç. B.I 6251/266 No.lu tezkerenize cevabdır :

Çanakkale ve Lapseki iskelelerine gönderilecek 60(kişilik göçmen kafilesinin topluca sevkleri kabil olmadı. Şundan bu göçmenlerin kısım kısım hangi vapurlarla hangi tarihlerde nakledilmesi ve bu vapurların İstanbul l manında hangi rıhtımdan ve saat kaçta kalkacakları iligi listede yazılıdır.

Bu listede yazılı gemilerden bir kısmının küçük kısmının da Çanakkalede tevakkufu ez olduğu ve bunların lara fazla olmasa dahi tutacakları yer ve çıkarılmak içi lâzımgelen zaman vapurların işlerine ve programlarına ez olmayacak surette tanzim edilmek mecburiyetinde bulundu için vapurlara verilecek göçmen adedi buna göre tesbit (miştir. Bu miktarı tecavüz etmemek şartile bu nakliyat : tince programında Lapseki olmayan Ayvalık postalarının (Lapsekiye uğratılması kabildir. Şu kadarki iki iskelede tevkif olarak fazla vakit kaybetmesi için Lapsekiye

yacak vapur için göçmen verildiği takdirde bu vapura Çanakkale için göçmen verilmemesi ve Çanakkale için verildiği takdirde Lapseki için verilmemesi ve herhangi bir vapura göçmen verileceğse keyfiyetin iki gün evvel bildirilmesi ve göçmenlerin çıkacağı iskelede bunları çıkaracak vesaitin kâfi derecede ihzarı rica olunur-

Saygılarımızla-

DENİZBANK
İSTANBUL ŞUBESİ

Müteferrika

İSKAN
G: 24 EYLÜL 1938
No. 6538

B.O.

T. C.
SIHHAT ve İÇTİMAİ MUAVENET VEKÂLETİ
İSTANBUL İSKÂN MÜDÜRLÜĞÜ
Şubesi

Genel No. B. I
Özel No. 8041/866/2

10/12/193 8

Mühimdir

Bakirköy Kaymakamliğina

Tekit edilen yazının

Tarihi: 18/II/938
Numarası: 7735/866/2
Özü: Zeytinburnu Deri fabrikasında bulunduğu anlaşılan Doğu göçmeni Hasan oğlu Kamber ve Seyithanın mevcuden Müdüriyetimize getirilmesi Hk

Yapılan tekitlerin tarihi : ..... Numarası : .....

Tarih ve numarası ile özü yukarıda yazılı kâğıda cevap alınmamıştır. Cevabının acele verilmesi hususunun temin buyulması birinci defa tekiden rica olunur.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

7735/866/2

18-II-938

E. I

Bakırköy Kaymakamlığına

Zeytinburnu deri fabrikasında bulundukları anlaşılan Erzincanlı Doğu göçmenlerinden Hasan oğlu Kamber Karadağ ve Seyithanın müretteb mahalleri bulunan Uzunköprüden firar ettikleri anlaşılmıştır.

Müretteb mahallîne iade olunmak üzere adı geçenlerin mevcuden İskân Müdüriyetine gönderilmesini rica ederim.

İst.Valisi Yerine

6773/8662

II/IO/938

B. I

Denizbank Denizyolları İşletmesi
Müdürlüğüne

Hey'eti Vekile kararıyle Garbe nakledilen Doğu Göçmenlerinden IO evde 90 nufusun eşyalariyle birlikte 2510 sayılı kanun hükümlerine göre Karabiğa iskelesine kadar parasız olarak nakillerinin teminini rica ederim.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

6673/8662

6/10/938
6/10/938

B. I

İst.Emniyet Müdürlüğüne

Vekiller Hey'eti kararıyle Garbe nakilleri icra edilmekte bulunan Doğu halkından Bayramiçe müretteb (12) evde (68) nüfus 7/10/938 tarihinde Çanakkaleye sevkedileceklerinden bu kafileye nezaret etmek üzere bir polis memurunun tayini ile isim ve yaka numarasının bildirilmesini rica ederim.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

443 No:lu Salim Karaca

5/IO/938

B. T

6625/
866/2
Sevk jurnali

Yenice Kaymakamlığına

Kazamıza mürettep bulunan Doğu halkından 25 evde 177 nufustan geri kalan 6 evde 39 nufus bugün Çanakkale yolu ile Kazamıza sevkolunmuştur.

Erzincan Vilâyetince tanzim edilmiş sevk jurnali müşaik olarak gönderilmiştir.

Saygılarımla bildirirm.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

6633
866/2

B. I

5/IO/938

Divrik Kaymakamlığına

Mahalli mürettebelerine sevkolunmak üzere Doğu halkından iki Jandarma refakatında 7 hanede 72 nufus 4/IO/938 tarihinde gelmiştir.

Saygılarımla bildirirm.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

6395
866/2

26/9/938

Tel

Uzunköprü Kaymakamlığına

Tunceli halkından Kazanıka mürettep olanlardan 13 hanede 92 nufus ve Keşana mürettep olanlardan 24 hanede 134 ki cem' an 226 nufus 27/9/938 Salı günü 9,20 marşandizi ile sevkedilecektir.

Kargılanmasını rica ederim. sayılıdır.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

İstanbul İskân Müdürlüğünün 27-9-938 ve 6401/866-2 sayılı yazıları ile 1747 sicil numaralı emniyet memuru Burhan Canla ilçemize gönderilen 14 hanede 94 nüfus 28-9-938 günü akşamı tarafımdan tesbit edilerek teslim aldığımı arz eylerim. 29-9-938

Babaeski
İskân Memuru

4.10.38
6771
866/2

6396
866/2

26/9/938

Tel

Keğem Kaymakamlığına

Tunceli halkından Kazanızda mürettep olanlard 24 hanede 134 nufus 27/9/938 Salı ğünü 9,20 marşa dizi ile Uzunköprüye sevkedilecektir.Tertibat alınmasını rica ederim.

sayılıdır.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

21/10/938

Malkara Kaymakamlığına

Kazanızda mürettep bulunan Doğu göçmenlerinden bu defa 10 evde 71 nufus Tekirdağ yolu ile sevk-olunmuştur.

Sevkolunanlara ve ilişik ettirilecek olanlara ait Kemah Kazasınca tanzim ediden sevk jurnalı bağlıdır.Bu sevk jurnalının birinci sahifesinde hapisluna mezuniyeti verilmiş olun Riza oğlu Murat ve ayni aileden Aziz oğlu İbiş sevkolunmalar meyanındadır.Abbas oğlu Mehmed ve karısı Elif Kemah Kazasınca sevk jurnalına verilmiş olan mezuniyetten vilâyetimizde olduğu anlaşılmıştır.Ali oğlu Kember Kemahta kalmış olduğu ve sevk jurnalının 2.inci yaprağında Ali oğlu Zeyni askerde olduğu ve Mahmud oğlu Selvinin gelmediği,sevk jurnalının 3.üncü yaprağında Halil oğlu Durmunun ve Şahverdi oğlu İsmailin askerde olduğu Hadır oğlu Hüseyinin de gelmediği anlaşılmıştır.

Bu göçmenlerin geldiklerinin bildirilmesini rica ederim.

İskân Müdürü

T.C.
KEŞAN KAZASI
İskân Memurluğu
SAYI
754

K E Ş A N
10/10/938

14 Teşrin 1938
7025
866/2

Özü- Tunçelinden kazamıza
hanede 183 nufus geld
H.

Vilâyet yüksek makamına
İ S T A N B U L

Bu defa 17/9/938 gün ve 449 sayılı buyruklarına bağlı Tunç eli halkın
..dü sevk jurnalına nazaran 4497 numarada kayıtlı Musa oglu Ali dedeni
üvey kızı gülzar ve5436 numaralı Yusuf kızıGevher kardeşı 5436 num
lı ... ve yine aynı hanede 5438 numaralı gevherin oglu Seroki bu dört
kişi gelenler arasında cikmamıştır.
Bir de 4452 numarada kayıtlı İbrahim oglu seyit Alinin üç yaşında ...
... isimindeki kızını İstanbuldaki kardeşine evlatlık verdigini ifade
etmekle buda mevcuttan noksandır.
Şu hale nazaran muhtelif tarihlerde kazamıza gelen menkul eşhasın ad
di 29 hanede 183 nufus olup bunlardan yirmi altı hanede 168 nufusa k..
ay hastanesinde tedabiri sıhhiyeleri yapılarak ve her nenenin 15 şer ..
nlük iaşeleri nakit olarak tevzi ve evvelce hazırlanmış olan köylere b..
rer hane olmak üzere sevk edilmişlerdir.
Mutebaki 3 hanede 15 nufus hastanede aşı ve saire gibi sıhhi ameliyat
..ilmekte olduğu hitamında bunlarında derhal murettep mahallerine sev..
edileceklerinden listede mevcut gösterilip henuz gelmeyen yukarda ad..
rı yazılı 4 nufusun nereye gittiklerinin tahkik ve işarına musaadeler..

Cevaben Erzincan ve bilgi olarak İstanbul, ve Edirne valiliklerine ar..
edilmiştir.

T.C. Tanrıyar
Tayat
Kaymakam.

7883 İskan Ml
12-10-938

Foc 3
866/2

B. T

E 1

19/10/930

Bayramiç Kaymakamlığına

Doğu göçmenlerinden 2 evde 26 nufus 19/10/938
Çanakkale yolu ile Kazanıza sevkedilmişlerdir.
Bu kafile ile Kazanıza mürettep olanların
sevkleri tomamlanmıştır.

Sevk jurnalımızın 5048 sıra numarasında Fatma Hemili yolda Naciye adında bir kız doğurmuştur. 5063 sıra numarasında Hakime diğer ismiyle Kerime Etfal Hastahanesinde vefat etmiştir.

Geldiklerinin bildirilmesini rica ederim.

Liste ekte gönderilmiştir

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

6577
866/2

4/IO/938

6/ B.I

Babaeşki Kaymakamlığına

Kazanıza müfettep bulunan Doğu halkından 2
evde I97 nufus kafileden geri kalan 9 evde 78 n
fus da yarın emniyet memurlarından Ibrahim
Tefaj nezareti altında kazanıza sevkolunacaktır

Erzincan Vilâyetince tanzim olunmuş sevk j
nalı ilişik olarak gönderilmiştir.Sevk jurnalır
4719 sıra numarasında kayıtlı I evde 2 nufuslu
mili oğlu Kamer ve 4721 sıra numarasında kayıtl
I evde 3 nufuslu Memiş oğlu Ali Haydar hastalık
ları dolayisiyle kafileden geri kalmşlardır.aj
ca 4724 sıra numarasında kayıtlı Mustafa oğlu
nın efradı ailesinden olan Elif,Gülüzar,Fatma
Zekiye gelmemiş olduğu anlaşılmıştır.Geldikler
de iltihak ettirileceklerdir.

Saygılarımla bildiririm.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

6467
866/2

28/9/938

B. I

61

Uzunköprü Kaymakamlığına

27/9/938 tarih ve 6402/866/2 sayılı yazımız
ektir:

Kazanıza müretteb bulunan Doğu balkanından 20 evde 48 nufustan 2 evde I5 nufusu da bu gün Keşa kazasına müretteb bulunan 3 evde 35 nufusla birlte emniyet memurlarından 793 yaka No:lu İsmail Uzunoğlu nezaretinde sevkedilmişlerdir.

Geldiklerinin bildirilmesini ve Keşan Kazasına müretteb bulunanların mahalli müretteplerine sevk [illegible] eminini rica ederim.

Kazanız müretteb olanların sevk jurnalı iliktir.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

6547
866/2

B. I

I/10/938

Divrik Kaymakamlığına

24/9/938 tarih ve 490,491 sayılı yazı karşı
ğıdır:

Hayrebolu ve Malkara Kazalarına müretteb bu
nan 26 evde 128 nufus 30/9/938 tarihinde gelmiş
Hayrebolu Kazasına müretteb bulunan ve sevk
jurnalında 5 sıra numarasına kayıtlı olan 90 yaş
da Abbas oğlu Ali gelmemiştir.23 sıra numarasınd
kayıtlı bulunan Ali kızı Fatmanın da 21-22 sıra
maralarında gösterilen oğlu Hıdır ve İlyas Divri
te bulunan Fadimenin kayını Ferhat yanında kalmı
oldukları anlaşılmıştır.

Malkara müretteb bulunan ve 38 sıra numara
na kayıtlı Munzur oğlu Alinin bir oğlu dünyaya g
miş olduğu ve ayrıca Sarsol kızı Gülizar nam bir
kadının da sevk jurnallerine ithâl olunmadığı gö
rülmüştür.

Sayğı ile bildirirm.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

6957
8661/2

Sevk jurnali

18/10/936

Hayrebolu Kaymakamlığına

Kazanıza müretteb bulunan Doğu göçmenlerinden 18 hanede 98 nufus bu gün Alpullu istasyonunda teslim alınmak üzere sevkolunmuştur.

Bunlara ait sevk jurnali ilişik olarak gönderilmiştir.Bu sevk jurnalının ikinci yaprağında Gülperi Eroğlu ailesinden Mehmet Alinin ve son yaprakta yazılı Nazife Başden ailesinden İsmail Mahmudun askerde olduklarından gelmemişlerdir.

Sayğılarımla bildirirm.

İskân Müdürü
Dr,Reşad Tanyeri

7039
866/2

20/10/938

Tel

Çanakkale İskân Müdürlüğüne

19/10/938 ve 3761 tele :

Bayramiç müretteb 40 evde 315 dir. 2 evd 26 kişilik kafile ile 40 evde 313 nufus gönder rek müretteb tamamlanmıştır. Kaymakamlığın iddi varid değildir. Göçmenlerin mahalline sevki ve makamlığa bildirilmesi. Sayılıdır.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

Bayramiçe müretteb bulunan Doğu göçmenlerinin sevk

Hane	nufus	tarihi
1	16	1/10/938
7	53	4/10/938
2	12	5/10/938
12	68	7/10/938
8	61	8/10/938
4	52	9/10/938
4	25	11/10/38
2	26	19/10/38
40	313	

T. C.
TANBUL VİLÂYETİ
EMNİYET MÜDÜRLÜĞÜ
BİRİNCİ ŞUBE

K. Ş. Md.

B. 12/7/3 20163

Özü: 3/1

İLİŞİĞİ

I.Dizi Pusulası

İskân Müdürlüğüne

ZATA MAHSUS

- I9/8/938 Gün ve I8685 sayılı yazıya ektir. Tunçeli'nden Çanakkale ve Trakya vilâyetlerine nakl edilecek olan I300 kişi hakkında Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâletinden alınan yazı ile bu yerlere gönderilecek nufus mıktarını gösterir cetvelin ve Tunçeli'nin yasak Bölğeler sahasını gösterir heyeti vekile kararnamesinin birer örnekleri ilişik olarak gönderilmiştir. Gereğinin yapılmasını rica ederim.

Vali Y.

2. 9. 38

6052

866/2

2.

T. C.
İSTANBUL BELEDİYESİ
Düşkünler evi Müdürlüğü

12/10/938

Sayı
725 V.

İstanbul Vilâyeti Yüksek katına

Öz:
Saray burnu Göçmen misafirhanesinde ölen Zeybenin 4 yaşındaki kızı Saray H.

İstanbul İskân Müdürlüğü B. I Şubesi ifadesile 6/10/938 Günlü 6652/866/2 sayılı emirnâmeye karşılık :

Doğu halkından olup Vekiller Heyeti kararile Garbe nakledilen gafile arasında Halil kızı Zeyhebin Saray burnu Göçmen misafirhanesinde 5/6 Birinci teşrin 938 Gününde vefat etmesi üzerine 4 yaşındaki Saray adlı Kız çocuğunun bakmakla mükellef kimsesi olmadığı taktirde Nufus Hüviyet cüzdanile birlikte Müesseseye gönderilmesi için gerekenlere emir ve havale buyrulmasını diler saygılarımı sunarım.

Müteferrika
8182

Düşkünler evi Müdürü

14 Teşrin 1938
7021
866-12

13-10-938

242

T. C.
İstanbul Belediyesi
Düşkünler Evi
Direktörlüğü
SAYI

İstanbul İskân Müdürlüğü ifadesile yüksek Vilayet katından 23.12.938 gün ve 8352/866/2 sayılı tezkere ile gönderilen Ağar ve Sare adlı iki çocu teslim edildi

27.12.938

B. Kâtip

[signature]

B 1
27 - 12 - 38

8498/866/2

29/12/938

B. I

Keşan Kaymakamlığına

13-12-938 tarih ve iskân 948 sayılı yazı cevabıdır:

Tunceli halkından ve kazanıza ikamete mecbur 13 yaşında Seyit Kemal oğlu Seyit Kartal Vilâyetimde yakalanarak mürettep yerine iade edilmiştir.

Diğer arkadaşları araştırılmakta olup bulundularında gönderileceğini bildiririm.

İst. Valisi Yerine

459
816/2

B. 1

9/II/933

21

İskân Umum Müdürlüğüne

Vekiller Hey'eti karariyle şarktan garbe nakilleri yapılan Doğu halkından,Trakya müretteb olanlardan 264 evde 1816 nufusun muhtelif tarihlerde ve 37 seferde, kara ve deniz yolu ile Emniyet memurlarının nezareti altında müretteb mahallerine sevkedilmişlerdir.

Müretteb yerleriyle sefer adedi, ev ve nufus miktarları ekli cetvelde gösterilmiştir.

Misafirhanemizde Doğu halkından kimse kalmadığını arz ederim.

İskân Müdürü
Dr.Reşad Tanyeri

AİLE REİSİNİN	Baba adı	[illegible]
	Yaşı	1898 - 45
	Nüfusu miktarı	6
	Sicil numarası	106
MÜRETTEP BULUNDUĞU	İl	Sinop
	İlçe	Boyabat
	Bucak	[illegible]
	Köy	Çayırdere
ESKİ MEMLEKETİ	İli	Tunceli
	İlçesi	[illegible]
	Bucağı	
	Köyü	[illegible]
Yasak bölge halkından olup olmadığı		Y. B. H. Değildir.
Sevk tarihi		12 - 8 - 947
Trene bindirildiği istasyon		Havza
Trenden ineceği istasyon		Elazığ

İskândan verilen menkul mallar	Öküz	At	Merkep	İnek	Manda	Pulluk		
	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet
—	—	—	—	—	—	—	—	—

İskânca verilen gayri menkuller

CİNSİ	Miktarı			Tapuca tescil edilmişse	
	Dekar	M. M.	Adet	Tarihi	Numarası
Tarla					
Ev					
Evyeri					
Bağ, Bahçe, Zeytinlik					

(Verilmemiştir)

Yapılan sıhhi tedbirler		Yapılan yol, iaşe yardımları	
CİNSİ	Miktarı	Lira	K.
D.D.T. [illegible]	39 parça		
[illegible]	[illegible] kişiye		
[illegible]	[illegible]		

Umum No. : 12 / 8 / 1947

Hususi No. : 476

Tunceli Valiliğine

8 / 6 / 1939 Gün ve [illegible] Bakanlar Kurulu kararile nakledilmişken bu kerre 5098 sayılı kanun mucibince serbet bırakılan ve eski yerine dönen yukarıda adı, soyadı ve memleketi ile mürettep yeri ve yapılan menkul ve gayri menkul yardımları gösteren cetvel takdim kılınmıştır.

Boyabat Kaymakamı

[illegible]

BAŞBAKANLIK
Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü
Köy Hizmetleri 7.Bölge Müdürlüğü
Tunceli Köy Hizmetleri Müdürlüğü

SAYI : B.02.1.KHZ.4.62.00.07/ 5598-1
KONU : İskan durumunuz.

11.09.2000

Hıdır CANDEMİR(DEMİRCAN)
Alacık Köyinden

TUNCELİ

İLGİ : 07.09.2000 tarihli dilekçeniz.

Tarafınızdan Müdürlügümüze verilen ilgi dilekçenizle İskan durumunuzun tarafınıza bildirilmesini talep etmektesiniz. 20.02.1998 tarihli Genel Müdürlük Makamına verilen dilekçeniz üzerine yapılan inceleme sonucu İlimiz Alacık (Roşnek) Köyünün 1938 yılında boşaltılmış bölge olarak ilan edilmesi üzerine Ali DEMİRCAN ve efrad ailesi nakle tabi tutularak Yozgat İli Akdağmadeni İlçesine aktarılmış ve İskan Kanunları gereğince arazi verilmek suretiyle İskan edildiğinizi.

Soyadı Kanunu yasaklığının kaldırılması sonucu Ali,Kardeşi Hıdır CANDEMİR (DEMİRCAN) olmak üzere 1947 yılında tekrar eski köyünüze döndüğünüzü yapılan yazışma sonucu Akdağmadeni İlçesinde verilen arazilerin Hazine adına çevrildiği hususları önceki dilekçenizde istenilen bilgilerin 18.03.1998 tarih ve 1498 sayılı yazımızla Köy Hizmetleri 7.Bölge Müdürlüğüne yazılmış bu yazı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğüne sunulması sonucunda Genel Müdürlüğünün 2 Nisan 1998 tarih ve 12613 sayılı yazılarında yurt çapında Hazine arazisinden kaynak araştırma çalışmaları sürdürülmekte olup Kaynak bulunduğunda gerekli işlemin yapılacağı bildirilmiştir.

Bilgi edinmenizi rica ederim.

Muzaffer ARSLAN
Köy Hizmetleri Müdürü

KAYNAKÇA

Ahmet Hezarfen, Cemal Şener, *Osmanlı Belgelerinde Dersim Tarihi*, Etik Yay., 2003.

Baki Öz, *Dersim Olayı*, Can Yay., 2004.

Başköylü Seyyid Hasan Efendi, *Alevilik Talip Üzerine Kurulan Yol, Hakk'ın Emri Rızası*, Yurt Kitapları, 2007 Ankara, 1. Baskı.

Belma Akçura, *Devletin Kürt Filmi*, Ayraç Yay., 2008.

Bilal Şimşir, *Kürtçülük II*, Bilgi Yayınları, Ocak 2009, Birinci Basım.

Cemil Koçak, *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*, İletişim Yay., 2009.

Cemil Koçak, *Umumi Müfettişlikler*, İletişim Yay., 2003.

Dersim, Jandarma Umum Komutanlığı Raporu, Kaynak Yay., 2000.

Dr. Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim* Doz Yay., 1997

Faik Bulut, *Dersim Raporları*, Yön Yay., 1991.

Fuat Dündar, *İttihat Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası*, İletişim Yay., 2007.

Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi*, İletişim Yay., 2008.

İbrahim Bahadır *Cumhuriyetin Kuruluş Sürecinde Atatürk ve Aleviler*, Kalan Yay., 2002.

İlhan Tekeli, *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2008.

İsmail Beşikçi, *Dersim Kanunu ve Dersim Jenosidi*, Belge Yay., 1990

İsmet İnönü, *Hatıralar*, Bilgi Yayınları, C. 2.

Joost Jongerden, *Türkiye'de İskân Sorunu ve Kürtler*, Vate Yay., 2008.

Kârerli Mehmet Efendi, *Yazılmayan Tarih ve Anılarım*, Kalan Yay., 2007.

M. Fethi Ülkü Anılarla *Tunceli* 4Renk Yay., Ankara, 2001.

Mahmut Yıldız, *Aliyê Gax ve Mahmudê Seydali*, Sözlü Kayıt, 2007.

Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh ve Devlet*, İletişim Yay., 1989

Martin Van Bruinessen, *Türklük, Kürtlük, Alevilik*, İletişim Yay.,

Mehmet Bayrak, *Kürdoloji Belgeleri–2*, Özge Yay., 2004.

Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yay.,

Murat Yetkin, *12 Eylül'ü Demirel Anlatıyor -1*, Radikal, 11.9.2005.

Nedim İPEK, *"Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)"*, Ankara, TTK Yayınları, 1994

Nurşen Mazıcı, *Celal Bayar Başbakanlık Dönemi 1937-1939*, derin Yayınları, İstanbul 1996.

Reşat Hallı, *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları. 1972.

Sait Çiya, *Dersim Yazıları*, Tij Yay., 1998.

Sema Buz, *Zorunlu Çıkış, Zorlu Kabul Mültecilik*, SGDD Yay., 2004.

Seyfi Cengiz, *Dersim ve Zaza Tarihi, Sözlü Gelenek ve Tarihsel Gerçek*, V. Bölüm

Seyfi Cengiz *Tanzimat'tan 1938'e ve 1938'den Günümüze Dersim*, Dersim 38 Forum, Ağustos 2007.

Sıdıka Avar, *Dağ Çiçeklerim*, Öğretmen Yayınları, Ankara, 1992

Suat AKGÜL, *Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler*, Boğaziçi İlmi Araştırmalar Serisi, İstanbul, 1992.

Yılmaz Akbulut, *Bingöl Tarihi*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

RESİMLER

KARA DENİZ

DERSİM VE AŞİRETLERİ

MIKYAS = 1:2.000.000

Vilayet merkezi

Şehir

Aşiret hududu

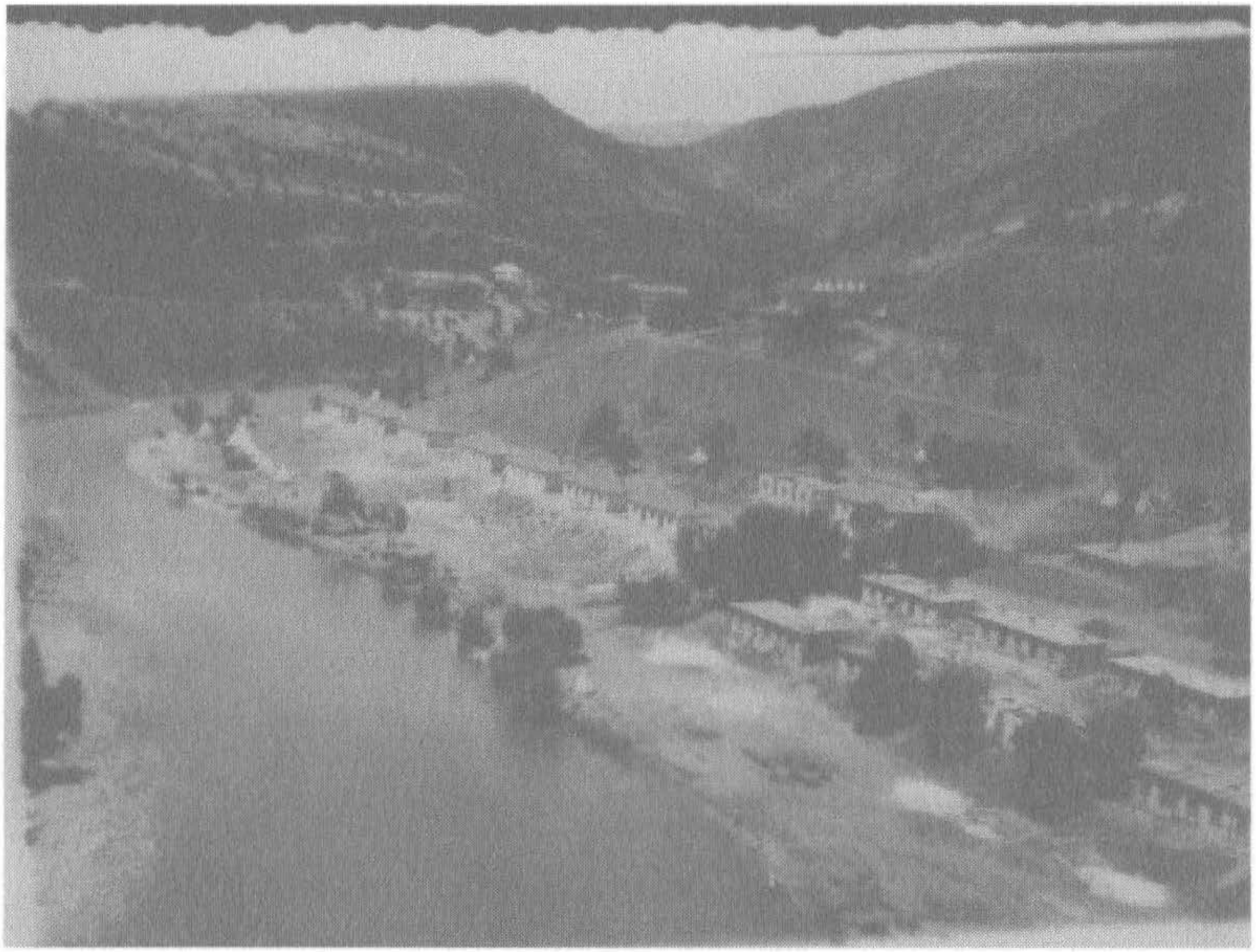

7 Ağustos 1938 Tunceli Subay Evleri: Tunceli'de devletin ilk yatırımı: Askeri Subay Lojmanları.

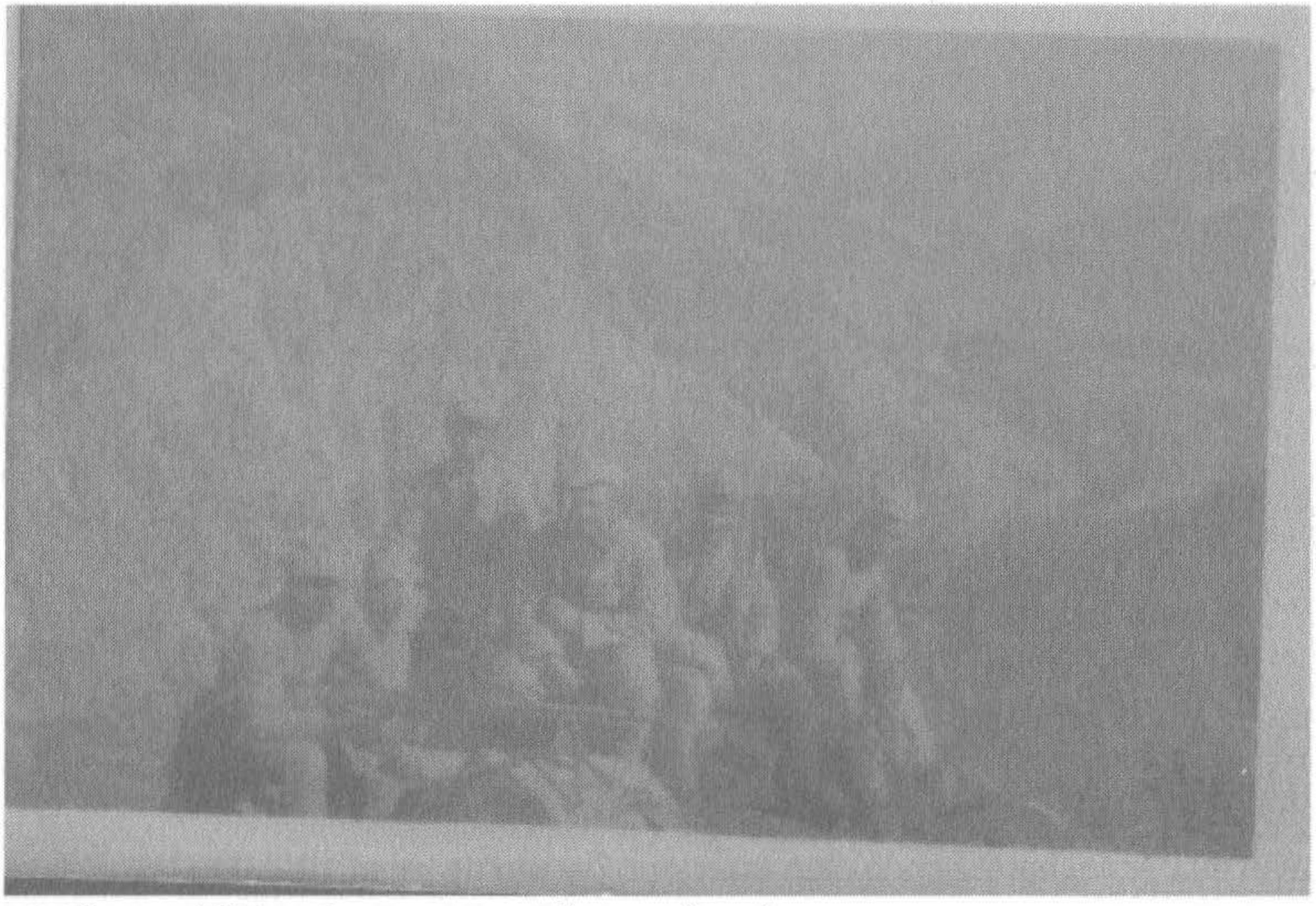

12 Ağustos 1938 Bokır üzeri Demirhan mağara karsısı

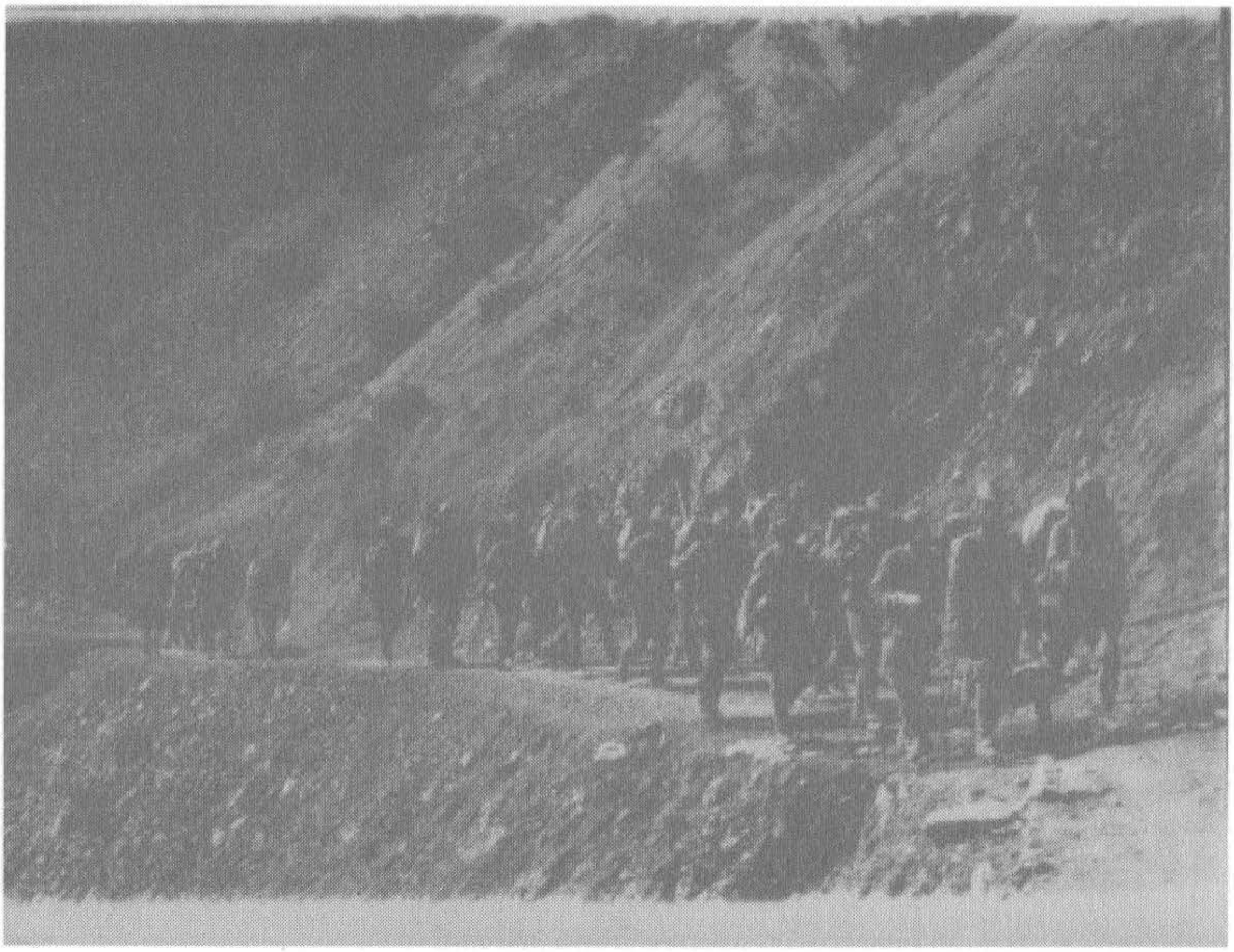

16 Ağustos 1938 Asker Vank'e giriyor: 16 Ağustos 1938'de asker Venk köyüne girmiş ve burada büyük bir katliam olmuş

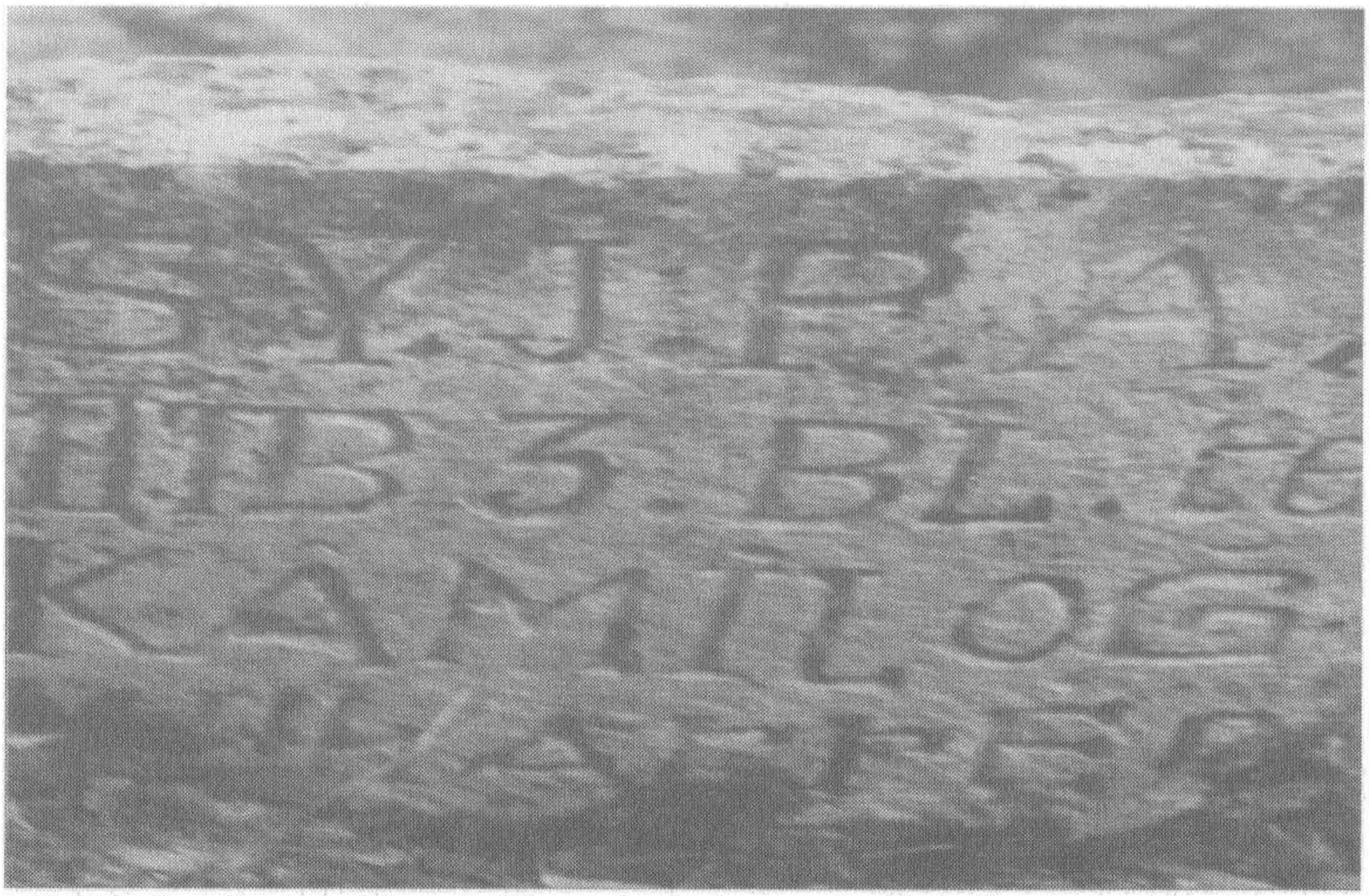

1938'de Dersim harekâtında ölen askerlerin Dersim'de kalan mezarları.

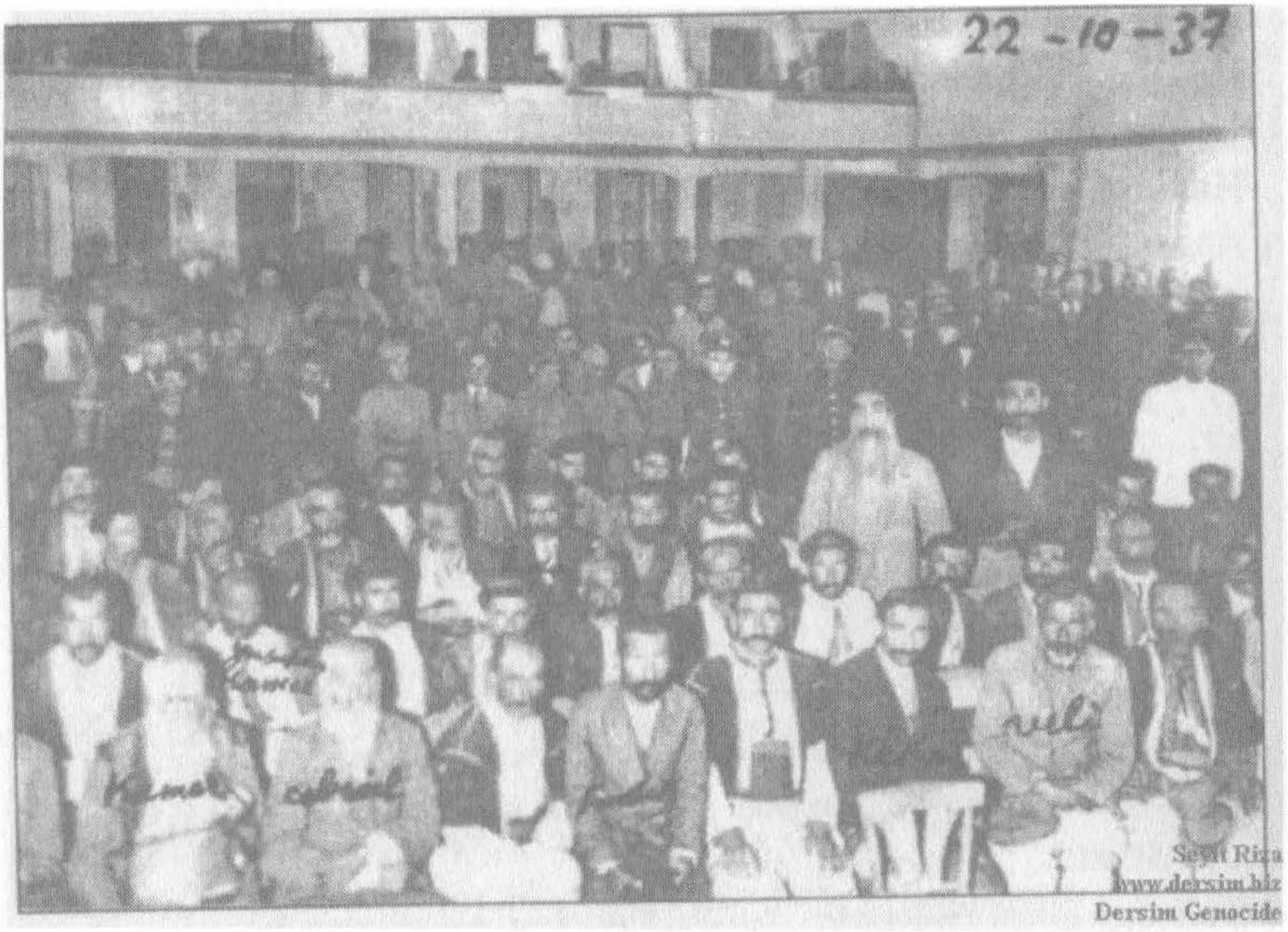

Elazığ'da 2884 sayılı Tunceli Kanunu uyarınca kurulan Tunceli Mahkemesi, Seyit Rıza ve arkadaşları yargılanırken.

Halvori Katliam: 14 Ağustos 1938 Halvori Köyünde 217 kişi toplu kurşuna dizilmeden birkaç dakika önce

Seyit Rıza: Dersim aşiretlerinin önderlerinden, Ruslara karşı savaşta ödül aldı, 1937'de "vatana ihanet" iddiasıyla adil olmayan bir şekilde yargılanıp idam edildi, mezar yeri yok.

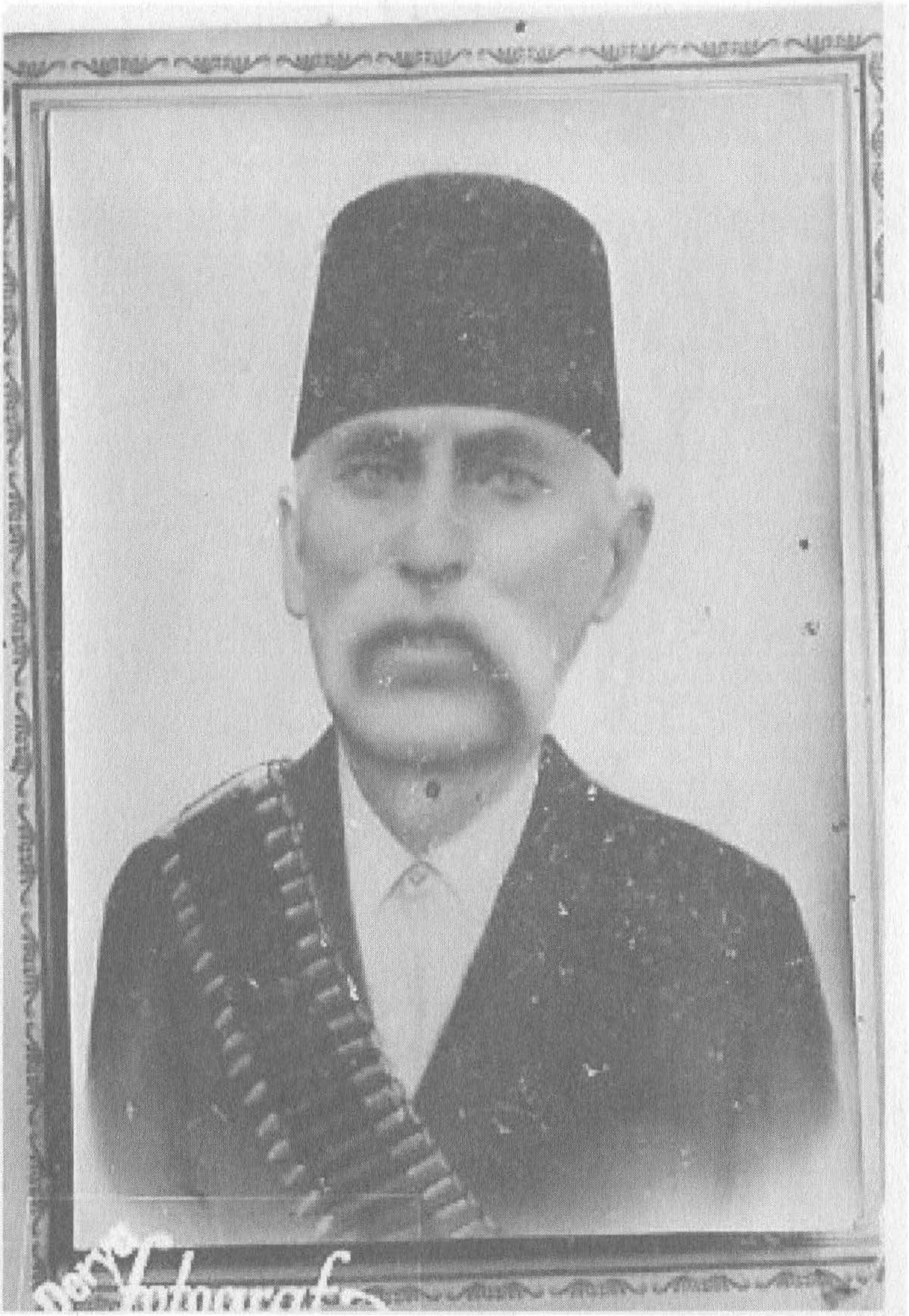

1938'de Demenan aşireti liderlerinden Cebrail Ağa, Demenanlılar 1938'de özel hedeftiler, deyim yerindeyse "kökleri kazılmalıydı", 1942'ye kadar dağlarda kalan Demenanlı gruplar oldu."

Yusufhanlı Kamer Ağa, Yusufhanlılar da katliamdan nasibini aldılar, Kamer ağanın oğlu Fındık Ağa 1937'de Seyit Rıza ile birlikte Elazığ'da idam edildi.

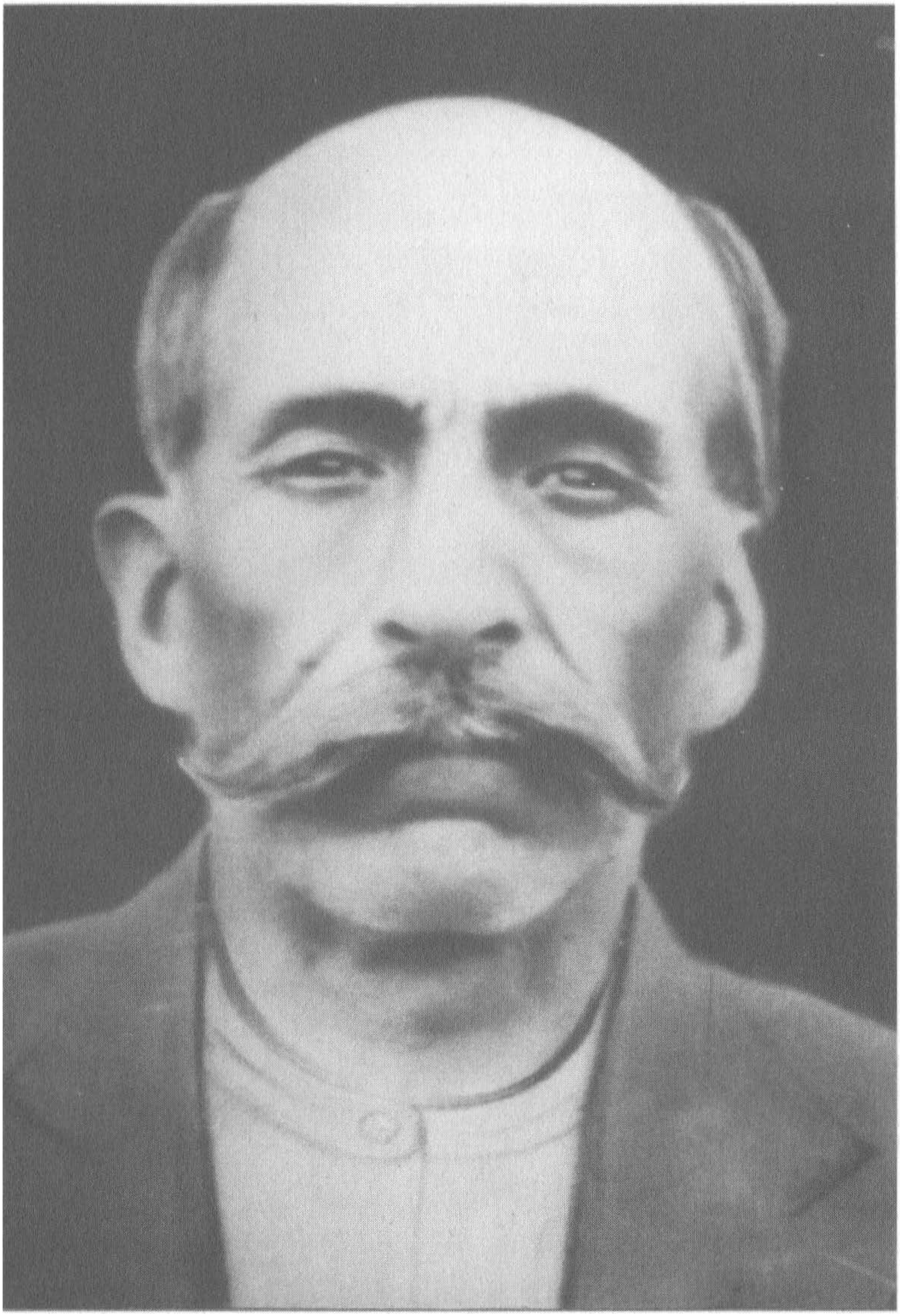

Seyit Hüseyin: Kureyşan aşiretinin lideri, 1937'de Seyit Rıza ile yargılandı, vatana ihanetten haksız şekilde idam edildi, mezar yeri bilinmiyor.

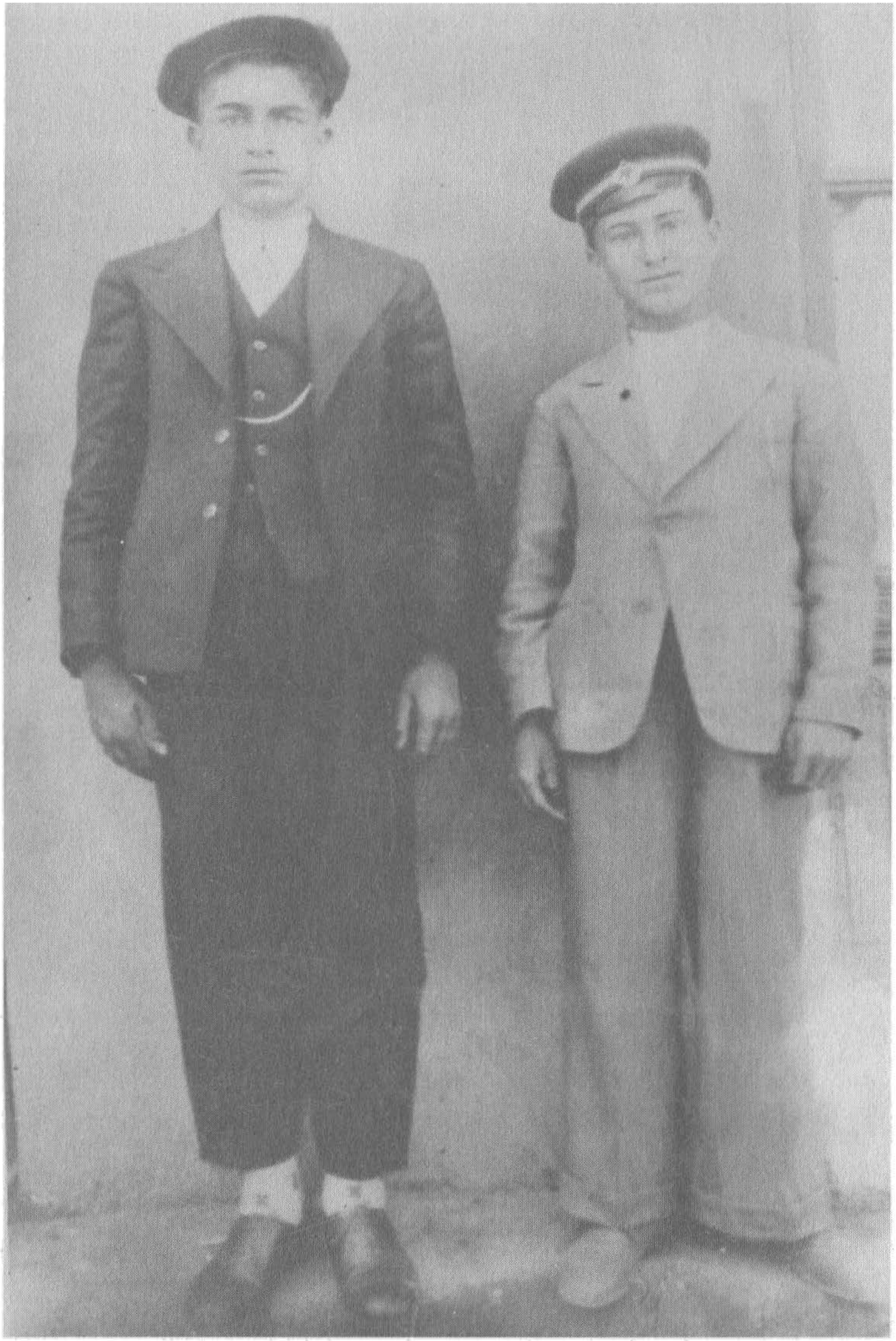

Çukur Ağası Çocukları: Alanlı Çukur Ağalarının tümü 1938'de öldürülmüş, ölen çocuklardan tesadüfen kalan bir fotoğraf.

Dere Zuğur Fotosu: "Dersim merkezden Teşnik: Burada binlerce kişi kurşuna dizildi.

Gavur Bağı: Mazgirt merkezde Gavur Bağı, burada Çukur Ağaları kurşuna dizildi, suçları Dersimli olmaktı

Hiniyê Dızdu: "Dersim merkezden Pınar köyü: Burada 65 kişi kurşuna dizildi.

Kemere Çile: "Dersim merkez Sinan Köyü: Burada binlerce kişi kurşuna dizildi.

Kemere Arey : Tunceli merkezdeki Halvori köyünde bulunan Kemere Arey: Burada 365 kişi kurşuna dizildi.

Pırde Saar: 1937'de yakılan köprü, Dersim merkez Sinan'da, askeri harekât bu köprünün yakılması gerekçesiyle başlatıldı.

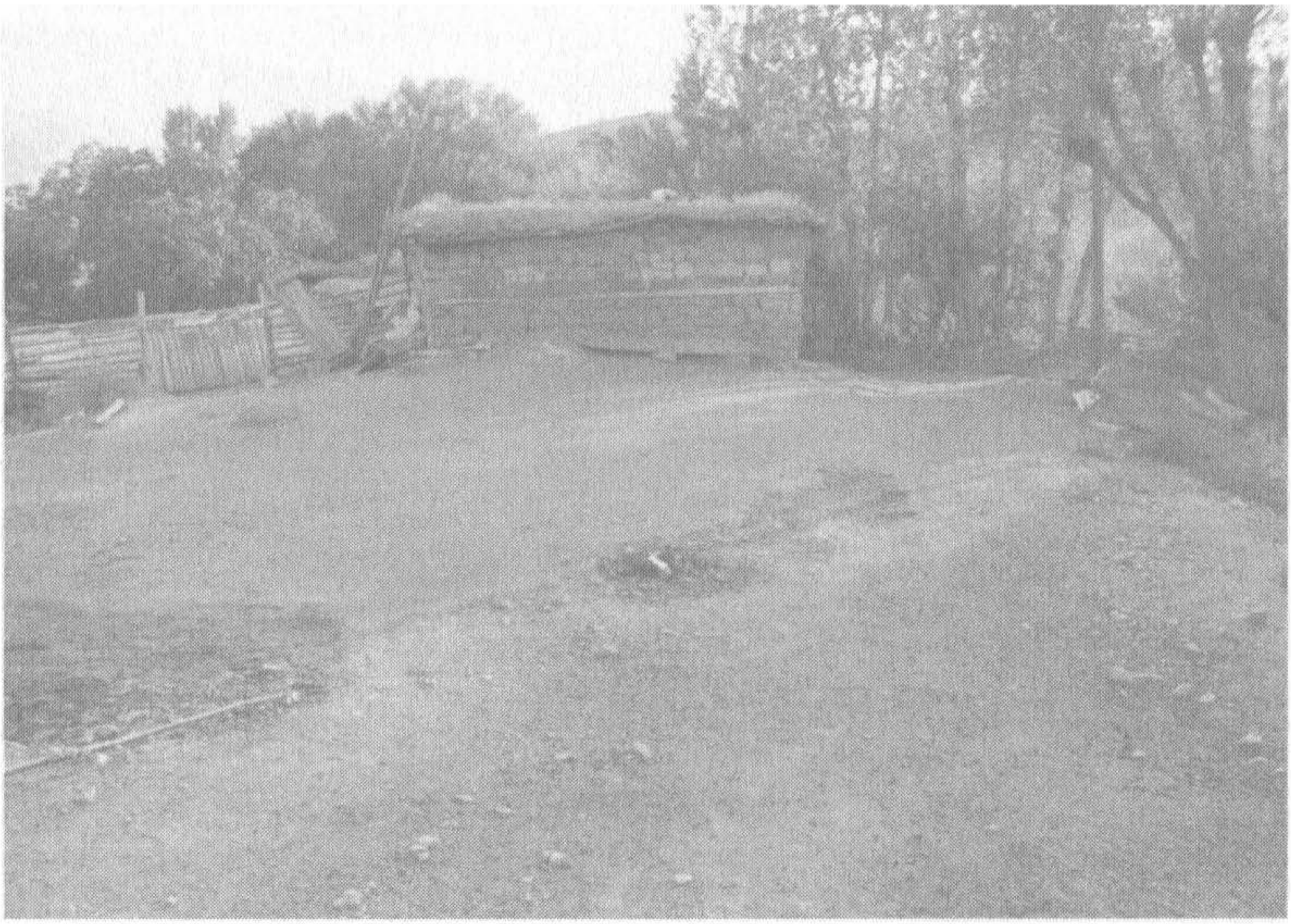

Lolan Taner: Hozat Lolan Taner Köyü: Burada yüzlerce kişi kurşuna dizildi.

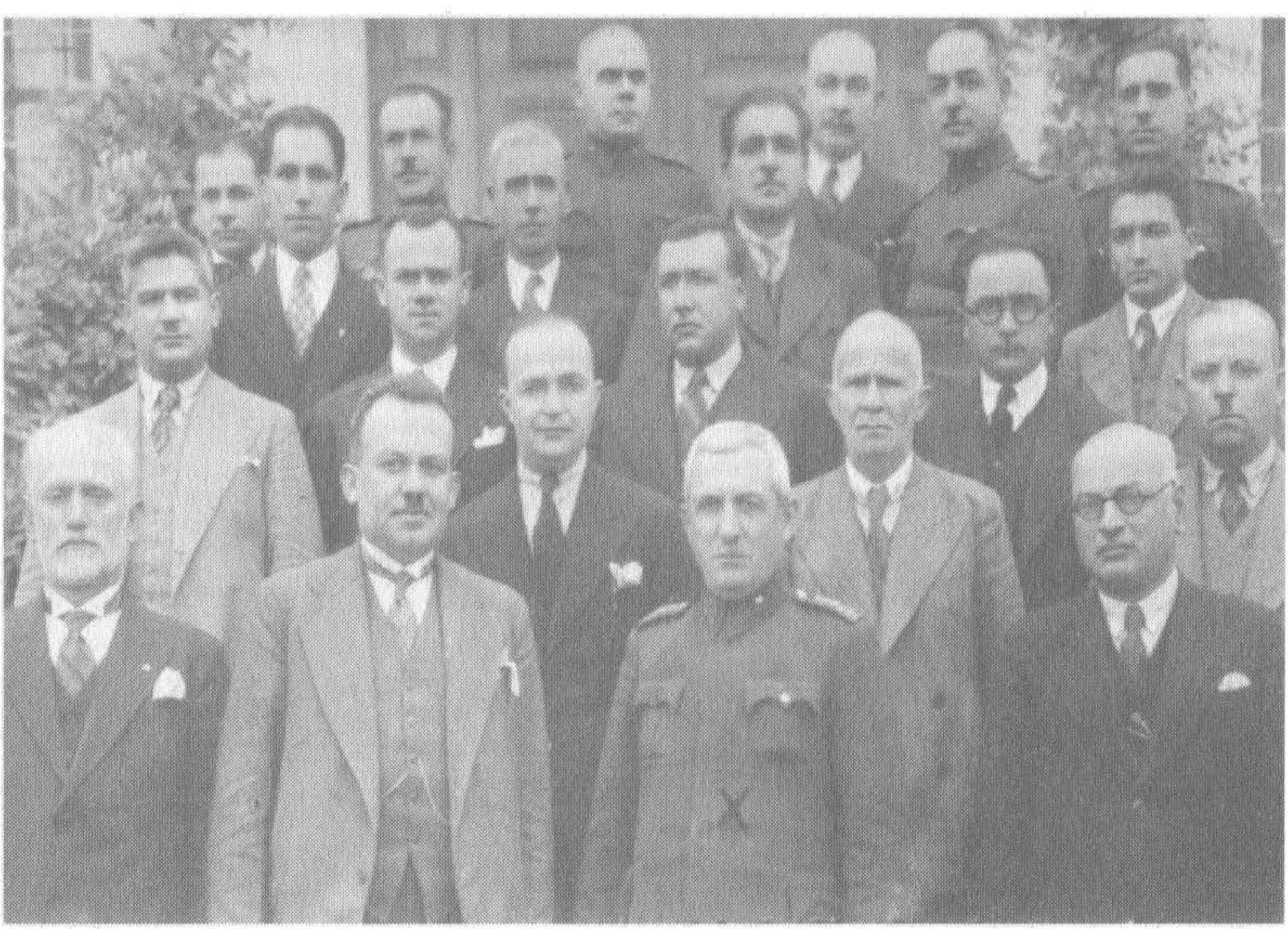

Abdullah Alpdoğan: Tunceli Valisi-Korkomutanı-Dördüncü Umumi Müfettiş Hüseyin Abdullah Alpdoğan ve resmi zevat.

Atatürk Dersim'de: Atatürk, Sabiha Gökçen, Tunceli Komutan-Valisi ve Dördüncü Umumi Müfettiş Abdullah Alpdoğan Dersim'de birlikte

1938 de Dersim de Askeri Harekât devam ederken 26 Ağustos 1938'de 3. Ordu askerlerine verilen başarı madalyası, 3. Ordu bugün Malatya'da.

Usak, 1939
Copyright © 2007 By Dersim 38 Forum

Uşak'ta Dersim sürgünleri kampı, 1939

"Kürt meselesi üzerine düşünüp çalışanlar bilir: 1937-8 Dersim İsyanının, yirminci yüzyılın ilk yarısına yayılan Kürt rezistansı içinde biraz ayrıksı, kendine has bir yeri vardır.

Dersim'in önce Osmanlılaştırılması, ardından da Türkleştirilmesi yolundaki teşebbüsün yüzyıllık hikâyesini Osmanlının ve Cumhuriyetin Dersim raporları üzerinden veren Hüseyin Aygün'ün bu çalışması, bu hikâyenin son halkasını teşkil eden 1938 İsyanının ardından takip edilen devlet siyasetinin resmi dökümünü yapan kimi belgeleri de ilk kez bilgimize sunuyor.

Kitap boyunca konu edilen Dersim raporları ve son Dersim isyanının ardından gerçekleşen sürgünlere dair belgeler iki temel hususa işaret ediyor. İlk husus şu: 1937-8 Dersim İsyanı, Cumhuriyet dönemi Kürt ayaklanmaları içerisinde sivillere yönelik eziyetin ve kıyımın en şiddetlisine sahne olmuş gibidir. İsyan açıkça kışkırtılmış, ardından da isyancılarla beraber aileleri ve hatta isyana iştirak etmeyenler eziyete ve kıyıma maruz kalmıştır. Binlerce isyancı ve sivil vatandaş öldürülmüş, kalan onbinlercesi sürgün edilmiştir.

Raporların ve belgelerin işaret ettiği ikinci önemli husus da şu: Dersim (ve belki Kürt) meselesinin hallinde Osmanlı ve Cumhuriyet devirleri arasında bariz bir süreklilik mevcuttur. Dersim ıslahat raporları ve Tanyeri belgeleri, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri arasında mantık, terminoloji, enstrümanlar ve failler açısından açık bir devamlılığa işaret ediyor."

Mesut Yeğen

*dipnot
dipnot yayınları
Selanik Caddesi 82/32 Kızılay - Ankara
Tel: (0 312) 419 29 32 Faks: (0 312) 419 25 32
dipnotkitabevi@yahoo.com